

Az új szövetkezeti mozgalomért

SOMAI JÓZSEF

A szövetkezeti intézményrendszer társadalom- és gazdaságtörténeti jelentőségének feltárása és a kutatás eredményeinek alkalmazása Erdélyben időszzerűvé vált. Az erdélyi szövetkezeti mozgalom múltjával és a nemzetközi és európai uniós szövetkezeti gazdálkodási modellekkel teljesen ellentétes az erdélyi gazdálkodás mai helyzete. Ha rövidesen nem történik gyökeres változás a mentalitásban és elmarad a változtatáshoz szükséges feltételek kialakítása az EU-csatlakozás előtt, a vidék gazdaságának katasztrófája várható.

A romániai magyarság érdeke, hogy az egész Románia számára kihívást jelentő gazdasági modernizációban megfelelően a civilizált piaci normáknak, mindez viszont csakis jól szervezett gazdasági és társadalmi cselekvéssel válhat elérhetővé. A gazdasági elemzők, akárcsak a Romániai Közgazdász Társaság Szövetkezeti Kutatócsoportja, arra a felismerésre jutott, hogy a vidéki – de ez által a teljes – romániai magyar lakosság szociális és gazdasági nehézségeit legeredményesebben a korszerű szövetkezeti hálózat kialakítása győzheti le. Ezért szükséges a régi szövetkezeti mozgalom tapasztalata és az európai szövetkezeti modell és tapasztalat alkalmazása a romániai közegben, de annak is tudatában vagyunk, hogy ez az adaptációs folyamat nem valósulhat meg a szükséges tudományos kutatómunka és a szakmai közvélemény-formálás, megmérettetés nélkül. Elsősorban tehát a tudományos képzési rendszerben és szakmai szervezetek keretében kellene kutatni és megvitatni a szövetkezeti vállalkozási formát, mint amely egyre dinamikusabb szerepet játszhat a helyi közösségek és erőforrások megtartásában és gyarapításában.

Lényeg- és előrelátó a véleménye Názán Jenőnek, a Maros Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság vezérigazgatójának az Agrárvilágnak adott nyilatkozatában: „Ha minden faluban lenne egy-egy szövetkezet, az gondoskodhatna a begyűjtésről, kalibrálásról, csomagolásról, a piackutatásról, a termelőnek csak az lenne a dolga, hogy megtermesse az árut. Így ki lehetne menni vele a piacra (és itt nem lakótelepi zöldségpiacokra gondolok), folyamatosan lehetne értékesíteni a többletet a nagy üzletláncokon keresztül. Azok viszont csak úgy kötnek üzletet, ha minőségi, csomagolt árut kínálnak nekik. Az értékesítésnek ezt a részét vállalhatnák fel a már említett szövetkezetek, amelyek

szinte teljesen hiányoznak az egész erdélyi régióban.” (Kronika, 2003. szeptember 8.) Az idézett gondolatok a gyakorlati tapasztalt szakember rálátását igazolja, és figyelmeztet arra, hogy a szövetkezetek ügyében alig vagyunk túl a nullán. Az általa elhangzottak igazságán túl egy olyan társadalmi szolidaritásra van szükség, amely megteremti az együttműködést az RMGE rendszerében működő fiókokkal, gazdakörökkel, az oktatási és politikai kompetenciákkal, önkormányzatokkal, népfőiskolai programvezetőkkel, helyi civil szervezetekkel.

Ehhez a szolidaritáshoz csatlakozik a Romániai Magyar Közgazdász Társaság szövetkezeti mozgalommal foglalkozó kutatócsoportja is, tekintettel arra, hogy álláspontunk szerint a vidék versenyképessége visszanyerésének egyik útja a szövetkezetesítés. Alább közöljük a kutatócsoport szándékát, kutatási tervét és az eredmények alkalmazásának lehetőségét:

1. A szövetkezeti kutatás és adatbázis-készítés aktualitása és terve – kutatási program

A Romániai Magyar Közgazdász Társaság (RMKT) Szövetkezeti Kutatócsoportja interdiszciplináris megközelítésben szándékozik történetiségében feltárni, és a mai nemzetközi, európai uniós modellekkel egybevetve, elemezni a szövetkezeti intézményt, amely hosszú hagyományra tekinthet vissza Erdélyben, s amelynek újraindítása jórésztben megoldaná a romániai magyar közösség gazdasági problémáit. A szövetkezetet olyan intézménynek látjuk, amely bizonyítottan pozitív eredményekkel működött Erdélyben, a XIX. századtól kezdődően a magyar szövetkezeti rendszer XX. század közepén történt államosításáig. Emellett a szövetkezetek azon kevés gazdasági intézmények közé tartoznak, amelyek a legközelebb állnak személyhez és közösségi kulturális értékekhez. E megállapításokat jórészt a múltbeli önszerveződési hagyományokat elemző, valamint a történelmi forrásokat feldolgozó tanulmányok igazolják. (Ezek a tanulmányok többek között az RMKT szakmai közlönyének, a Közgazdász Fórumnak a szövetkezeti rovatában jelentek meg, valamint az „Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából” c. kötetben.)¹ Viszont más gazdasági és szociológiai folyóiratok (Magyar Kisebbség, Székelyföld, Balázs Ferenc emlékkönyv, Szövetkezetek, HVG, Pulzus, stb.) elemzései is kimutatják és elemzik az általában

¹ Vincze Gábor: Az erdélyi magyar szövetkezetek sorsa a második világháború után. *Valóság* 1998. 3. 38–55.

Imreh István: Bolóni Farkas Sándor emlékezete. *Közigazdász Fórum* 2000. március. III. évf. 1. sz.

Imreh István: Bolóni Farkas Sándor. In: Somai József (szerk): *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából*. RMKT, Kolozsvár, 2001, 74–84.

Vincze Gábor: Az erdélyi magyar szövetkezetek félévszázada. Uo. 275–290.

Guzs Ferenc: Balázs Ferenc, a szövetkezeti mozgalom apostola. Uo. 291–300.

Guzs Ferenc: Nagy Zoltán és az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom. Uo. 300–310.

Hunyadi Attila: Romániai magyar gazdaságpolitika 1918–1940. *Magyar Kisebbség*, 2000. 2. 322–341.

Kerekes Jenő: A kolozsvári Méhkas Diákszövetkezet. *Közigazdász Fórum* 2002. február, V. évf. 1. sz.

Hunyadi Attila: A kisebbségi magyar szövetkezeti intézmény a két világháború között. *Korunk* 2002. április. 65–76.

Hunyadi Attila: Nemzetépítés és szövetkezeti politika. *Székelyföld* 2002. május. 81–129.

vett romániai, s ezen belül a romániai magyarság jelenlegi, kommunizmus utáni átmeneti társadalmának gazdasági és szociális problémáit, valamint e problémák szövetkezeti úton való megoldásait,² melynek fontosságát különösen az a tény indokolja, hogy Románia lakosságának, s ezen belül a romániai magyarságnak közel 60%-a falusi környezetben él, s az aktív lakosság 38%-át a mezőgazdasági szektor foglalkoztatja, kiegészítő ágazataival együtt.

A nemzetgazdaságon belül elfoglalt e magas aránya ellenére is elmondható, hogy a mezőgazdaság elmaradott válságos állapotban van, mert:³

– az inputok és gépek beszerzése túlságosan költséges a kedvezőtlen árak és hitelhiány miatt, emiatt alacsony a mezőgazdaság gépesítettsége; ugyanakkor a meglévő gépparkok nem arányosak a birtokrészekkel, illetve a birtokstruktúrát a felaprózottság és elszórtság jellemzi;

– a mezőgazdasági termékek értékesítésének óriási problémája, hogy egyrészt a hitelhiány és műszaki-szakmai elmaradás miatt nehezen lehet megfelelő minőségű termékeket előállítani, másrészt a városi fogyasztóközönség csekély vásárlóereje miatt nem talál megfelelő értékesítési piacot a termelőretek; (a lakosság zöme ugyanakkor reálbérének több mint háromnegyedét élelmiszervásárlásra költi, az élelmiszertermékek árszínvonala pedig lassan megközelíti a magyarországi, sőt európai árszínvonalat);

– míg a feldolgozó vállalatok a mai napig is monopolhelyzetben maradtak, nem alakult ki a valódi versenyhelyzet, a családi gazdaságok legnagyobb része önellátásra van berendezkedve vagy az árukereskedésnek van kiszolgáltatva, termékét önköltségi áron, helyenként ez alatt kényszerül eladni;

– mindezek következtében magas a vidéki munkanélküliség, és nagy hiányok mutatkoznak a szociális és kulturális szolgáltatásokban.

– a magántulajdon megszüntetésével együtt kényszeren alapuló, ún. szocialista termelőszövetkezeti rendszer hiteltelintette mind a „szövetkezet” valódi fogalmát, mind bármilyen, a „közjó, közösség” iránti kooperatív attitűdöt. Emiatt a '90-es években nem alakulhatott ki az erdélyi magyarság körében életképes értékesítési, feldolgozóipari vagy hitelszervezeti hálózat.

A gazdasági problémák kulturális kihatása nagy. A romániai magyar falusi általános iskolát végzettek közül csupán 5% tanul tovább középiskolában, és csupán 1% egyetemen.⁴ Más gazdasági és szociális problémákra, mint például az alacsony reálbérek versus magas árak; alacsony minőségű és túlszűfolt szociális és kulturális szolgáltatások, lásd kórházak, orvosi rendelők, óvodák, iskolák gyenge felszereltsége, a romániai magyar civil szerveződések, alapítványok próbálnak megoldásokat találni a magyar ajkú gyermekek, családok számára (pl. az illyefalvi, dévai, csíksomlyói, zsoboki gyermekmentő programok, az Iskola Alapítvány szociális ösztöndíjai, szórványkollégiumok, szórványbuszok).⁵ Ezeknek az alapítványi karitatív akcióknak természetesen megvan a maguk jelentősége, ám amint az alapítványok elhivatott vezetői is felismerték, mindezt korántsem elég. Az ideig-óráig tartó megsegítésekkel, a szinte kizárólag külföldről érkező pályázati pénzekkel érdemben lehetetlen hosszú távra megbízhatóan jó irányban változtatni az erdélyi magyarság helyzetét. Ehhez hatékony intézményteremtő szociálpolitika szükséges.

Ilyen szociálpolitikai jelentőségű intézmény a szövetkezeti intézmény. Az RMKT szövetkezeti kutatócsoportja azzal a céllal jött létre, hogy a szövetkezeti intézmény típusait, valamint erdélyi előzményeit és újraalakulásának körülményeit interdiszciplináris (jogi, közgazdasági, szociológiai, történelmi) megközelítésben feltárja, és szakmai vitákra bocsássa tanulmányok, munkamegbeszélések, workshopok, konferenciák keretében. Hisszük ugyanis, hogy múltbeli hagyományaink alaposabb ismerete és megértése nélkül minden jelenbeli politikai cselekvés dilettantizmusnak minősül. Mivel a fejlett országokban az egyik legkorszerűbb gazdasági intézmény a szövetkezet (az Európai Unióban és Észak-Amerikában ma is a legsűrűbb hitelhálózatot alkotják a hitelszövetkezetek), és a szociális igazságosság és emberközpontú gazdaság egyik kezdeményezői és megvalósítói voltak a szövetkezetek, Kelet-Európában is elkerülhetetlen lesz a szövetkezetek visszahonosítása. A szövetkezetek sikeres újjászervezéséhez először két tényező szükséges: a kedvező törvényes keret és az oktatási-szakképzési-kutatási intézmények munkája, majd azt szorosan kell követnie a szervezés-

Imreh Ernő: Emlékezés egykori iskolaszövetkezetekre. *Közgazdász Fórum* 2002. június, V. évf. 3. sz.

Hunyadi Attila: Az erdélyi szász és román nemzetiségi szövetkezetek. *Közgazdász Fórum* 2002. június, V. évf. 3. sz.

Somai József: A Székely Kongresszus üzenete. *Közgazdász Fórum* 2002. augusztus, V. évf. 4. sz.,

Hunyadi Attila: A szövetkezeti vállalkozási modell és típusok kialakulása. *Közgazdász Fórum* 2002. október, 5. sz.

Györfi Dénes: A Hangya Szövetkezetek Nagyenyedi Központja. *Közgazdász Fórum* 2002. december, V. évf. 6. sz.

² Balázs Ferenc emlékkönyv. EMKE. Romániai Magyar Népfőiskolai Társaság, 1997.

Birtalan Ákos: Vitaindító. Kisebbségi magyar gazdaságpolitika. *Magyar Kisebbség* 1999. 2–3. sz. 286–292.

Fórum. Kisebbségi magyar gazdaságpolitika. (Hozzászólások a vitaindítóhoz). *Magyar Kisebbség* 1999. 4. sz.; Birtók József: *Szövetkezetek*, 1995.

³ Vincze Mária dr.: Új agrárpolitika és a mai romániai falu valósága. *Pulzus* 1997. ápr. 4. 14–16.

Neményi Ágnes: Átrétegződés a rurális Erdélyben. *Pulzus* 1997. jún. 20.; *Pulzus* 1997. júl. 4.

⁴ A kolozsvári Babe-Bolyai Tudományegyetem BTK, Péntek János professzor felméréseinek szóbeli közlése alapján. Lásd még Vincze Mária dr.: Új agrárpolitika és a mai romániai falu valósága. *Pulzus* 1997. ápr. 4. 14–16.

⁵ Az önszerveződés kalotaszegi példája. Egyházi komplexum Zsobokon. *Pulzus* 1997. május 16. Lásd még: Kató Béla: Az új gazdasági élet kihívásai a lelkipásztori munkában. *Keresztény Magvető* 1994. 1. 13–16.

nek, amelyhez társadalmi összefogásnak kell társulnia.

2. Kutatásaink és az adatbázis szerkezete:

I. A szövetkezetek kialakulásának társadalmi és gazdasági körülményei (történelmi, gazdaságszociológiai rész). Kutatók: Egyed Ákos, Csetri Elek, Hunyadi Attila, Olti Ágoston.

A szövetkezetet mint gazdasági kihívásokra, válságokra adott önszerveződési, önszegélyezési és önkormányzati szervezetet értelmezzük, ezért az első fejezetben a szövetkezetek kialakulásának gazdasági és társadalmi feltételeit, indokait, valamint az adott korban releváns eredményeit elemezzük. Az erdélyi szövetkezetek kialakulásának helyes megértéséhez szükséges előbb összefoglalni az európai, és ezen belül a magyarországi szövetkezeti típusok és hálózatok kialakulásának körülményeit, korszakolását a XIX. századtól a XX. század végéig. Az erdélyi szövetkezeti mozgalom kiépítésének korszakolása ugyanis a kommunizmus korszakáig többnyire szinkronban mozog a nyugati párhuzamokkal: társadalmi átstrukturálódásra (1848/49) és válságokra (1873, századforduló kivándorlása, első világháború és az 1930-as évek gazdasági csődje) adott válasz. A második világháború utáni, nyugat-európai helyi szintű gazdasági újjáépítés szintén a szövetkezetek révén valósul meg (Marshall-segélyek), Kelet-Európa szovjet befolyási övezetében viszont ezzel ellentétben a szövetkezetek autonómiájának megcsorbitására, államosítására került sor (1945/1948-tól 1989-ig). Az 1990-es évek demokratizálási folyamataiban és a gazdasági modernizációban ismét kihangsúlyozott szerepet kaphatnának a szövetkezetek (Phare, Tacis, Sapard segélyprogramok), ugyanis a strukturális alapokhoz, támogatáshoz és hitelekhez csakis a szövetkezetekbe, egyesületekbe, gazdakörökbe tömörülő családi gazdaságok juthatnak hozzá.

Az erdélyi szövetkezeti mozgalom fejlődésének sajátos jegyeit ugyanebben a fejezetben domborítjuk ki: külön nemzetiségi (magyar, szász, román, sváb) szövetkezeti intézményrendszer kialakulása a Monarchia idejében; a trianoni határváltozások után pedig a Romániában kisebbségi helyzetbe került erdélyi magyarság intézményrendszerének küzdelme a román állam atomizáló és beolvasztó intézkedései ellen.

Itt jegyezzük meg, hogy a két világháború közötti időszakban, amikor az állami iskolákban megszüntetik a magyar anyanyelvi oktatást, s az erdélyi magyarok óvodától egyetemig csupán a felekezeti iskolákban tanulhatnak anyanyelven, a szövetkezetek szerepe is felértékelődik, szoros kölcsönös együttműködés alakul ki e gazdasági jellegű intézmény és más erdélyi magyar szervezetek között (pl. egyházak és szövetkezetek érdekvédelmi, gazdasági és kulturális együttműködése). Mivel az egyházak mellett a szövetkezeti intézményrendszer volt a legnagyobb lélekszámú társadalmi szervezet

(1938-as, 1947-es adatok szerint is az erdélyi magyarság felét integrálta), a szövetkezeti mozgalom történetének kutatását a gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozásain túl művelődéstörténeti, egyház- és iskolatörténeti, helytörténeti szempontból is fontosnak, újat hozónak tekintjük.

Az erdélyi magyar szövetkezetek önkormányzatiságának 1938-tól kezdődő korlátozását, majd 1945–48 közötti államosításának, vagyona kisajátításának történetét – a helytörténeti monográfiák hiányában – főleg politikatörténeti makroszinten és oral-history visszaemlékezések alapján tudjuk elemezni, ezért az államosítási törvényeket a jogszabályozásról szóló negyedik fejezetben tárgyaljuk bővebben.

II. A szövetkezeti típusok és érdekvédelmi szervek kialakulása és működése napjainkig (történelmi és közgazdasági rész). Kutatók: dr. Kerekes Jenő, Somai József, Hunyadi Attila, Györffy Dénes, Györffy Lehel, Oláh Sándor, Csomos Attila, Fodor Imre. Tárgykörök: hitelszövetkezetek, hitelbankok; mezőgazdasági jellegű (beszerző és értékesítő, terméfeldolgozó szövetkezetek); biztosítási szövetkezetek (Gazdák Biztosító Szövetkezete, Minerva Biztosító); kisipari és szolgáltató városi szövetkezetek; szociális jellegű szövetkezetek (gyógyszertár, kórház); vidékfejlesztő és kulturális szövetkezetek (AVE, Minerva könyvkiadó); szövetkezeti érdekvédelem (szövetkezeti központok, hálózat); szövetkezeti sajtó (központi és regionális lapok); szövetkezeti képzés (teológiai intézetek, középiskolák, egyetemi tanszékek és kutatóintézetek) és iskolaszövetkezetek.

III. Nemzetközi és európai uniós szövetkezeti politikák és érdekvédelmi szervezetek. Kutatók: Simon Sándor, Szabó G. Gábor. Tárgykör: érdekvédelmi szervezetek (Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége, ILO – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, Európai Bizottság XXIII. Szövetkezeti és Szociálpolitikai Igazgatósága, európai szintű és országos szövetkezeti szervezetek összetétele és működése), szövetkezeti politikák, törvényhozás, európai szövetkezeti modellek alkalmazása Romániában.

A szövetkezeti intézményrendszer nemzetközi és európai modelljeit azon funkciók mentén elemezzük, amelyeket a szövetkezetek hagyományosan betöltenek: infrastruktúra-teremtő/piac-kiegyensúlyozó szerep; gazdasági értéktöbblet-teremtő funkció; foglalkoztatás- és szociálpolitikai szerep; kulturális szerep; társadalmi, piacgazdasági funkció. E funkciók köré csoportosítva vizsgáljuk meg a nemzetközi szövetkezeti modellek romániai alkalmazhatóságát, illetve ennek pozitív hatásait, eredményeit az erdélyi magyar közösségek, kistérségek, mikrorégiók fejlesztése szempontjából.

IV. Jogszabályozás és adópolitikák. Kutatók: dr. Kerekes Jenő, Vallasek Magdolna. Tárgykör: 1875-ös kereskedelmi törvény, 1898-as hitelszövetkezeti törvények elemzése; a román szövetkezeti törvényhozás 1945-ig; államosítási törvények a

kommunista időszakban (1945-től 1989-ig); az átmeneti időszak szövetkezeti törvényei és törvényjavaslatai (1990, 1996, 1999). A jogszabályokat és szövetkezeti alapszabályokat a szövetkezeti önkormányzatiság és önszerveződéshez való emberi jogok szempontjából elemezzük, illetve vetjük össze a nemzetközi szövetkezeti elvekkel és törvényekkel, nemzetközi szervezetek ajánlásaival.

V. Szövetkezeti gondolkodók, személyiségek és szervezők (Gróf Károlyi Sándor, Gidófalvi István, Bölöni Farkas Sándor, Ürmösi József lelkes, Korparich Ede, Balázs Ferenc, Nagy Zoltán, Márton Áron, Rohay László). Kutatók: Hunyadi Attila, Györffy Dénes, Gúzs Ferenc, Somai József.

VI. A kutatócsoport munkájának kiértékelése. A kutatás következtetéseit foglaljuk össze, kitekintést nyújtva a feltárt hagyományok alkalmazhatóságáról, hasznosíthatóságáról. A szövetkezeteket a piacgazdaság és a jogállam intézményeiként értelmezve, múltbéli példákra és jelenlegi párhuzamokra utalva, elméletileg felvázoljuk a szövetkezetek infrastrukturális, gazdasági, szociálpolitikai, kulturális és társadalmi jelentőségét.

VII. Forrásközlés, CD-ROM adatbázis összeállítása. Szerzők: a kutatási csoport tagjai. Tárgykör: törvénytörvények, alapszabály-típusok, nemzetközi szövetkezeti alapelvek; statisztikák, térképek, fontosabb levéltári iratok; államosított szövetkezeti ingatlan vagyon (székházak, bérpaloták, üzemek) fényképei, valamint az ingó vagyon (részvények) még élő tulajdonosainak (szövetkezeti tagok) vagy örökösének névsora; erdélyi szövetkezeti szaklapok (Szövetkezés 1925–1948, Szövetkezeti Értesítő 1933–1948, Hangya Naptár) repertóriumainak elkészítése; irodalomjegyzék (tematikus és annotált bibliográfia, mely kiindulópontként szolgálhat a téma iránt érdeklődő szakembereknek is)⁶; az RMKT kolozsvári könyvtárban a szövetkezeti mozgalom történetére és jelenére vonatkozó forrásanyag kutathatósága érdekében már (2002-ben) elindított szövetkezeti részleg kiegészítése, valamint az adatbázis elküldése az érdekelt közgyűjtéményeknek, közintézményeknek, szakmai szervezeteknek.

3. A kutatócsoport tagjai:

Szakmai irányítók és kutatók: Csetri Elek külhoni akadémikus, Kolozsvár, Egyed Ákos külhoni akadémikus, Kolozsvár, Kerekes Jenő professzor, jogász, Kolozsvár, Somai József közgazdász, (kutatócsoport szervezője) Kolozsvár;

Kutatók: Gúzs Ferenc közgazdász, Kolozsvár, Györffy Lehel, tanársegéd, Babe^o-Bolyai Tudományegyetem, Györffy Dénes, történész, Nagyenyed, Hunyadi Attila doktorandusz, PPKÉ –BKÁE Gazdaságtörténet Ph.D, Kolozsvár, Olti Ágoston, törté-

nelem szakos hallgató, Babe^o-Bolyai Tudományegyetem; Valasek Magdolna, jogász, Kolozsvár, Csomós Attila RMGE elnök, Fodor Imre, mérnök, Simon Sándor, kutató, Békéscsaba, Oláh Sándor, kutató Csíkszereda, Szabó G. Gábor, kutató, Budapest.

4. Az RMKT Szövetkezeti Kutatócsoport hosszabb távú szövetkezeti akcióterve:

1. fázis: Feltárás, kutatás, közlés, adatbázis (2003–2004): CD-ROM adatbázis; tanulmánykötet; publikációk (Közgazdász Fórum, média); munkamegbeszélések és konferenciák; stratégiai tervezés;

2. fázis: Oktatásszervezés (2004/2005): felnőtt oktatás; szakoktatás; egyetemi; középiskolai; workshopok; tankönyvek, adatbázisok; vendégtanárok;

3. fázis: Szövetkezeti szervezés (menedzselés) (2004/2005); szociológiai felmérések; döntéshozás; operatív csoportok; házlózi csoportok; szakmai csoportok; partneri kapcsolatok.

Az RMKT Szövetkezeti Kutatócsoportja elkötelezettséget vállal arra, hogy a kutatási eredményeit összegező tanulmánykötetet, valamint a forrásokat tartalmazó multimédiás (CD-ROM) adatbázist kiküldi a szakközvélemény-formáló intézményeknek: közgazdasági, jogi, agrár-közgazdasági, gazdaságszociológiai és történelem egyetemi tanszékeknek, könyvtáraknak és levéltáraknak. A szakmai véleményezésre így kiküldött adatbázis egyrészt kiindulópontként is szolgálhat majd más, különböző területeken működő szakmai köröknek, másrészt alapját képezhetné kutatócsoportunk hosszabb távú szövetkezeti akciótervének is, logikusan vezetve a múltfeltárás és interdiszciplináris szakmai vitákon keresztül a szakemberképzés és legvégül a szövetkezetek újraindításának megvalósíthatósági tervéig.

A Szövetkezeti Kutatócsoport eddigi eredményeinek összefoglalása a tervezett tanulmánykötetben és CD-ROM adatbázison alapját képezné egy hosszú távú munkaprogramnak, hiszen az oktatásszervezés egyik kézikönyveként lehetne használni. Ugyanakkor szerényen merjük remélni, hogy más tudományos szakmai körök és szervezetek, önkormányzati és politikai intézmények is hasznosíthatják kutatócsoportunk adatbázisát és publikált eredményeit – esetleg pozitív kritikákkal, kiegészítésekkel – ezáltal pedig létrejönne egy olyan szakmai-tudományos és civil szerveződési együttműködés, amely hosszabb távon kedvező feltételeket teremtene az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazására: a szövetkezeti szakemberképzés intézményesítésére, szövetkezeti szervezésre és hitelkonstrukciók létrehozására a romániai magyarság körében.

⁶ Gazdaság- és jogtörténeti munkák. Országos vagy nemzetközi monográfiák. Regionális vagy szövetkezeti típusonkénti monográfiák. Magyarországi és erdélyi szövetkezeti mozgalmak. Gazdasági és politikai rendszer és szövetkezetek. Törvények, törvényértelmezések, irányelvek. EU integráció, globalizáció és szövetkezetek. Kelet-európai szövetkezeti rendszerek, mentalitástörténet. Közgazdasági elemzések. Gazdaságetika és szövetkezetek. Ökológia és szövetkezetek. Enciklopédiák és lexikonok. Levéltári források. Honlapok.

Ezt a Fórum számot teljes egészében a szövetkezeti problémának szenteltük, mert kiemelt fontosságát mérlegelve, szeretnénk a huszonnegyedik órában mindazoknak a figyelmét erre a fontos kérdésre terelni, akik tehetnek valamit többségi vidéki lakosságnak sorsán változtatni és szolidaritást vállalnak velünk.

Ebben a különszámban szeretnénk a figyelmet a szövetkezetek kérdése felé terelni, s csupán vázlatos betekintésre próbá-

lunk lehetőséget teremteni: visszapillantás a szövetkezetek történelmi gyökereire (Csetri); a román, szász szövetkezetek alakulása Erdélyben (Hunyadi); legelterjedtebb szövetkezeti formák Európában (Simon); a szövetkezetek sorsa a XX. század közepén (Oláh, Olti); a szövetkezeti jogtörténet vázlata (Vallasek); a lakosság elmarasztaló véleménye a szövetkezetekről napjainkban (Györfy); a szövetkezetesítés aktualitása és fontossága (Csomós, Györfy); Nagy Zoltán tanulmányútja 1936-ban.

A szövetkezeti gondolat régmúltjából

CSETRI ELEK

Az örök emberben jelen lévő jó, a lelkiismeret mindig azt diktálja, hogy segítsünk bajba jutott társainkon. Azért foglaltatik benne az összefogás és segélynyújtás eszméje a keresztény jócselekedetről szóló tanítástól a céhek társas szellemén és a cserkészlet egymás kölcsönös támogatásán át a katonák bajtársiasságáig és a jelenkori nagyméretű szerveződések segélynyújtási programjáig. Ilyen mélyen gyökerezik az emberiség múltjában a gazdasági összefogás, a szövetkezés gondolata. Ezen mit sem változtat az, hogy az utolsó három negyedszázadban a totalitárius politikai rendszerek súlyosan viszályáltak e lényegében nemes gondolattal és szándékkal.

Joggal fogalmazza meg a népi szólásmondás, hogy „Nem szóval, de pénzzel jó a segítség.” – az emberi társadalom gyámolító készségének anyagi vonzata a segélynyújtás legváltozatosabb formája, közülük pedig nem utolsósorban a pénzbeli támogatás.

Az egymással szövetkező ember annál magasabb anyagi támogatási formákat alakított ki, minél magasabb szakaszába lépett fejlődése során. A középkori ipari érdekvédelmi szervek – a céhek – keresztény hitben gyökerező szabályzatba foglalták társulási szándékukat. Az egyik legrégebbi ilyen írásos emlék, a XIV. századi firenzei céhstatutum, az elsők között ezt az eszmét így fejezi ki: „A keresztény tanítás apostola mondotta, hogy mindnyájan legyünk testvérek Krisztusban...” – Ezen alapgondolat jegyében nem csak az ipari munkaszervezés, termelés és piac vonalán alkottak cikkelyeket, hanem a céhtagok kölcsönös érdekvédelmére és támogatására is.

A céhrendszer társadalmi célja, erős szervezete és tekintélye egyenes következménye volt, hogy segítsen a bajba jutott társakon. Nyilvánvalóan ezt kívánta a „dicséretes szép egyenes egyezés” és a „mindenkor hasznos jó rendtartás”, amiről a zilahi csizmadiacéh 1759. évi szabályzata beszél. A fenti nemes gondolatok, a segélynyújtás és önszegélyezés jegyében alkották meg a céhek saját anyagi alapjukat: a céhládát, a társládát, a pénztárat, ahol a mesteremberek befizetéseiből befolyt összeget őrizték. A *czéh ládáját* Kolozsváron már 1589 óta írásos hivatkozások em-

lítik. Nem véletlenül kezelte a pénzt tartalmazó céhláda kulcsait rendszerint egy vagy két tekintélyes céhmester („atyamester”, „dekány”, titkár). A pénz felhasználását és elszámolását szigorúan ellenőrizték. Hiszen az összegyűjtött krajcárokat-forintokat nemcsak a céhélet mindennapi szükségleteire fordították, hanem abból támogatták segéllyel vagy kölcsönrel a bajba jutott céhtagokat és azok hozzátartozóit. Az egyedülálló beteg céhtagokat például felváltva vigyázták és gondozták-táplálták, eltartásukra ugyanakkor támogatást biztosítottak a társulat *tökepénzéből*. A céhtag elhalálózása esetén tisztességes *eltakarítására*, temetésére, ha a szükség úgy kívánta, a céh társládájából juttattak:

„...ha betegségében az ő költségében megfogytakozna, a ládából 25 vagy 50 krajcárt adgyanak neki költsön és ha meggyógyul annakutána tartozék a kölcsönzött pénzt négy hétre megfizetni” – írja az említett zilahi céhstatutum.

Ezzel a kisváros felsorakozik olyan fontos erdélyi ipari-kereskedelmi központok mellé, mint Brassó, Nagyszeben vagy Kolozsvár, amelyeknek céhszabályzata törvényként írta elő az önszegélyezést, el egészen a tagtársat megillető tisztességes eltemetéséig. Itt említjük, hogy Kolozsvár földműves hóstáti városlakóinak temetkezési társulata már a XVI. században ősi rendtartás pontjaihoz igazodva működött.

Az önszegélyezés emlékezetre méltó formáit alakította ki az egymással társuló ember a bányászat területén is, amelynek olyan nagy múltja van Erdély földjén. A „bányák éjjelében” dolgozó munkások, ezer veszélynek kitéve nem egyszer szerencsétlenség áldozatai lettek, a földalatti munkától, a fertőzött vizenyős levegőtől, rossz táplálkozástól megbetegedtek, s többnyire idejekorán elpusztultak. Mindez elég indok volt arra, hogy a veszélyeztetett bányász népesség társadalmi összefogással segítsen magán, megfelelő keretet keressen és szervezkedjen.

A bányászság önszegélyezésének sajátos formája a *társláda* /Bruderlade/ intézménye volt, mely az időközben megszűnt bányász-céh segélyező funkcióját vitte tovább. Neve is mutatja, hogy ez az anyagi segélyezési rendszer német földről vándorolt hozzánk. Ismeretes, hogy Felsőbánya bányásztársadalma már

1581-ben bányászcéhhez dicsekedhetett. Ezzel a város bányásztársadalma tagja lett egy olyan középkori korporatív szervezetnek, mely a bányászok betegsegélyezését, és haláluk esetén eltemetésüket is felvállalta. Az egy évre választott két-két céhmester és tizedes felügyelete alatt a bányászceh minden tagja hetente egy-egy dénárt fizetett a céhkasszába. Az így összegyűlt tőkéből minden céhtag betegsége idejére heti 33 dénárnyi segélyt igényelhetett, temetés céljára pedig támogatásban részesült. A nagybányai társpénztár feladata az volt, hogy a bányászok által összeadott pénzekből betegség, rokantság és öregség esetére segélyt juttasson a rászorulóknak. Hasonló rendeltetést töltött be a *legénységi pénztár is*. Jellemző, hogy a nagybányai társpénztárnak a tőkéje 1848-ban elérte a 60 000 forintot. Hasonló önszegélyezési társulás a sóbányászatban is megtalálható. A régmúltat idézik a Torda város monográfiáját 1889-ben megjelentető, az ősi aknák sóvágóinak életét megörökítő Orbán Balázs sorok: „Anyagi tekintetben előhaladást eszközöl a bányamunkás bányamunkásoknál a társpénztár, melyből pénzt kapnak kölcsön 5%-os kamatra ... A társpénztár 22 000 forint vagyonnal bír.”

Idő múltával a pénzügyi segélyezés fejlettebb formái is megszülettek. A reformkorban a tőkehiányt Erdély éppúgy érezte,

mint Magyarország, amelynek hitelhiányát Széchenyi István nagyhatású könyvben tárta fel. A jelenséget Erdélyre vonatkoztatva Wesselényi Miklós boncolgatta. Más haladó gondolkodók a tényfeltáráson túljutva a gyakorlati megoldás útját-módját taposták ki. Közülük a legnevezetesebb a híres észak-amerikai utazó, Bölöni Farkas Sándor kezdeményezéséből alakult kolozsvári Gondoskodó Társaság. Bölöni a Gubernium tisztviselőinek összeadott pénzéből alakított *emberségi intézet*-et, társulatot (1825-ben). Ez esetben minden tag havi két forintot fizetett a közös pénztárba. A tőkepénzt a befizetések mellett a kölcsönadott összeg után fizetendő 6%-os kamattal gyarapította. Kölcsönt a nehéz helyzetbe jutott tagoknak hitelezett az intézmény. A Gondoskodó Társaság emberbaráti, segélynyújtási elgondolását az is tanúsítja, hogy gondoltak a megözvegyültekre, s az anyagi eszközök híján lévők temetéséről is gondoskodtak.

Oberding József, az intézmény megörökítője, a Gondoskodó Társaságot hitelszövetkezetnek minősíti. Ami azt jelenti, hogy a számbavett előzmények után szövetkezeti formáció jelent meg Erdélyben. Olyan társulat, mely magában hordozza az anyagi érdekegyesítést, a társas életet, a társulási szellem olyan elemeit, amelyek az eljövendő modern szövetkezetek jellemvonásai.

A szövetkezeti jog története és fejlődése Erdélyben

VALLASEK MAGDOLNA MÁRTA *

A szövetkezeti jog történetének és fejlődésének elemzésekor mindig felvetődik az a kérdés, vajon egyáltalán megalapozott-e azt önálló jogággént vizsgálni, vagy csak mint egy nagyobb jogág (esetünkben a gazdasági jog) speciális jogviszonyokra vonatkozó területének kell tekintenünk. A továbbiakból ki fog derülni, hogy a szövetkezeti jogot önálló jogágnak tekintjük, azonban jelen tanulmányunknak nem célja a szövetkezeti jog mint jogág kérdését tárgyalni. A következőkben a célunk csupán az erdélyi szövetkezetekre vonatkozó jogi szabályozás fontosabb szakaszainak felvázolása és a legjelentősebb jogforrások bemutatása.

A szövetkezeti intézmény történetét és a szövetkezeti jog fejlődését csak a tágabb történelmi kereteken keresztül vizsgálhatjuk. Természetesen bármely jogintézmény vagy jogág fejlődése tükrözi a különböző korok társadalmi, politikai realitásait. A jogtudomány nem fogható fel tisztán elméleti tudományként, hanem mindig a gyakorlati aspektusokkal, a társadalmi valósággal szoros összefüggésben vizsgálandó.

Különösen igaz ez az erdélyi szövetkezetekre vonatkozó jogi szabályozás esetében, hiszen ennek a jogágnak a megjelenése és kifejlődése egybeesik a XIX. század végével, XX. század első felével, amikor az Erdélyben alkalmazandó pozitív jogra rányomta bélyegét az éppen fennálló rendszer és a hatalomváltások.

A magyar szövetkezeti mozgalom megjelenése a XIX. század közepére tehető. Ekkor létesültek Erdélyben is a szárság, valamint a magyarság kezdeményezésére az első hitelszövetkezetek. A szövetkezeteknek mint speciális gazdasági társulásoknak a jogi szabályozása viszonylag rövid időn belül megjelent, akkor még a kereskedelmi törvény részeként. Ez a gyors jogfejlődés azt jelzi, hogy a szövetkezeti intézményt már kellőképpen jelentősnek tartotta a korabeli jogalkotó, természetesen a már fejlődésben lévő gazdasági jog keretein belül.

Az erdélyi szövetkezeti jog első szakaszát az 1875. évi XXXVII. kereskedelmi törvénybe foglalt szabályozás jellemzi (továbbiakban KT), amely a szövetkezetekre vonatkozóan a következő meghatározást tartalmazza: „A szövetkeze-

* A szerző szövetkezeti jogi kutatását a Sapientia Kutatási Programok Intézete támogatja

tek ezen törvény értelmében meg nem határozott számú tagokból álló azon társaság tekintetik, mely tagjai hitelnek, keresetének, vagy gazdálkodásának közös üzletkezelés mellett, illetőleg kölcsönösség alapján ezek előmozdítására alakul. Ide tartoznak nevezetesen: az előlegezési és hiteligyletek, a nyersanyag közös beszerzésére, közös raktár tartására vagy közös termelésre alakult egyletek, a fogyasztási egyletek, a lakásépítő társaságok, a kölcsönös biztosító társaságok.” (223.§)

A KT rendelkezéseit az 1898. évi XXIII. számú, „A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről” szóló törvény egészítette ki.

Bár ezek a jogforrások a gazdasági jog szerves részeként jelentek meg, mégis a szövetkezeti jog, mint önálló jogág, ebben a korban már elnyerte sui generis jellegét, s a gazdasági joggal foglalkozó szakemberek már akként is kezelték. Ezen kijelentésem alátámasztására idézem Galovits Zoltánt¹, akinek 1901-ben publikált munkájában a következő meghatározást olvashatjuk: „A magyar szövetkezeti jog azon különös jogszabályok összessége, amelyek a szövetkezetek alapítását, szervezetét és felosztását, a szövetkezetnek a tagokhoz és harmadik személyekhez, valamint a tagoknak a szövetkezet hitelezőivel való jogviszonyait a magyar korona összes országaiban szabályozzák.”

A korabeli jogforrások vizsgálatakor kiténik, hogy a különböző társasági formák gazdasági tartalmának különbözőségét a jogalkotó leginkább a tagsági jogviszony létrejöttének követelményei, valamint tartalma, a tőkeképzés és a vagyoni jogi kérdések szabályozásában látta.² A szövetkezeteket illetően a KT rendelkezéseit a részvénytársaságokra vonatkozó szabályozás egészítette ki, az ún. „mögöttes joganyagként”.

A szövetkezetek szabályozása számára a KT és annak kiegészítő jogforrásai meghatározó jellegűek voltak a trianoni döntés utáni hatalomváltásig, amikor is, már az 1920-as évek kezdődően, a magyar jogi szabályozást Erdélyben fokozatosan felváltotta a román jogi szabályozás, 1923-ig, amikor hatályba lépett a szövetkezési formákat egyesítő törvény.

A szövetkezeti jog erdélyi fejlődésének következő állomását az 1929. évi „szövetkezetek szervezetéről” szóló törvény³ jelenti. Ennek a jogszabálynak a jogfejlődés szempontjából tekintve különös jelentősége van, hiszen egységes keretet adott a romániai szövetkezeti jognak, hatályon kívül helyezve az addigi rendelkezéseket (beleértve a népbankok kiterjesztéséről szóló, 1920. szeptember 26-án hozott törvényt, a szövetkezés egyesítéséről szóló, 1923. március 13-án hozott törvényt, valamint

az 1928. július 7-én megszavazott szövetkezeti kódexet).

Az 1929. évi szövetkezeti törvény meglehetősen részletesen rendelkezik a hatálya alá vett kérdésekről. A szerkezetét tekintve négy részre tagolt törvény (I. „A szövetkezetekről és szövetségekről”, II. „Az irányító és ellenőrző szervekről”, III. „Központi Szövetkezeti Bank”, IV. „Átmeneti, büntető és különleges rendelkezések”) viszonylagos autonómiát biztosított a szövetkezetek számára. Megjegyzendő azonban, hogy a jogszabály kötelezővé tette a központokba való tömörülést, amelyeknek az alapító okiratait és alapszabályait a Román Nemzeti Szövetkezeti Hivatal kellett jóváhagyja. A csatolt területeken működő szövetkezetek és központok 1938. szeptember 1-jei végső határidővel új alapszabályzatot kellett megalkossanak. A jogszabály értelmében az említett szövetkezetek is részesültek a törvény kedvezményeiben, ugyanakkor alá voltak vetve a Román Nemzeti Szövetkezeti Hivatal ellenőrzésének (157.§).

Az 1929. évi törvénynek azonban, mint annyi más jogszabálynak, még napjainkban is, néhány év múlva több módosítása is hatályba lépett, nagymértékben megszüntetve mindazt, ami addig pozitívuma volt. Az 1938-ban és 1939-ben hatályba lépett törvényerejű rendeletek elsvasztották az addig még meglévő autonómiát is, megszüntették a kisebbségi szövetkezetek hatásköreit, és bevezették az állami ellenőrzést.

A történelmi helyzet befolyásolta a szövetkezeti jog fejlődését a II. világháború éveiben és azt követően is. 1940 ősztől az észak-erdélyi területen a magyar jogrendszer volt hatályban, majd 1944-ben újra egyesült a szövetkezeti mozgalom, immár megint a román jogrendszer keretein belül. Az elkövetkező néhány év a kisebbségi szövetkezetek jogfosztásának periódusa volt, amely az 1949. évi szövetkezeti törvényben kulminált⁴.

Az 1949-ben hatályba lépő rendelet megszüntette mindazt, ami a szövetkezeti intézménynek a lényege: a szövetkezetek autonómiáját, önálló vagyonezelését, stb. A jogszabály 4.§, 3. bekezdése kimondja, hogy a szövetkezetek a demokratikus centralizmus elve alapján szerveződnek és végzik tevékenységüket. Az 5.§ értelmében pedig a szövetkezeti szervek az állam intézményeivel és szerveivel együttműködve fejtik ki tevékenységüket. A szövetkezetek állami tervgazdálkodásra való kényszerítését tetőzte a szövetkezeti vagyon nagy részének az államosítása, valamint jövedelmüknek a hatályban lévő adórendszer segítségével való le-

¹ Galovits Zoltán: A magyar szövetkezeti jog. Budapest, 1901. 7.

² Réti Mária „A szövetkezetek és egyes gazdasági társaságok főbb jellemzői az 1948 előtti magyar jogi szabályozás alapján”. In: Tanulmányok Dr. Domé Mária egyetemi tanár 70. születésnapjára, Bibliotheca Iuridica, Libri Amicorum 2003/9. 129.

³ Megjelent a H.K. 1929. 03. 28/71-es számában.

⁴ 1949. 04. 02/133-as számú rendelet megjelent a H.K. 1949. 04. 02/15. bis számában

⁵ Az 1968. 05. 15/14-es számú törvény megjelent a H.K. 1968. 05. 15/64-es számában. Az 1970. 07. 10/6-os számú törvény megjelent a H.K. 1970. 07. 10/80-as számában.

fölözése. Elmondhatjuk, hogy e korszak a szövetkezeti jog fejlődésének mélypontját jelentette. Viszonylagos enyhülés-re majdnem két évtizedet kellett várni.

A Nagy Nemzetgyűlés által képviselt törvényhozói testület 1968-ban a kisipari szövetkezetekről, majd 1970-ben a fogyasztási szövetkezetekről szóló törvényt fogadta el⁵. Ezek a jogszabályok valamelyest enyhítettek a fennálló rendszeren, azonban az akkori gazdasági-politikai helyzetben a pozitívnak nevezhető változások gyakorlatba való ültetése szinte lehetetlen volt. Érdekes megjegyezni, hogy ezek a jogszabályok rendelkeztek először részletesebben a különálló szövetkezeti társadalombiztosítási rendszer megszervezéséről. Ezt igen fontos részletnek tekintjük, még akkor is, ha gyakorlati megvalósítása nem hozott lényegi változást, hiszen ez az „önálló” társadalombiztosítási rendszer is végső soron állami irányítás alatt szerveződött és létezett.

A szövetkezeti mozgalom újjáéledésére az 1990-ben bekövetkezett hatalomváltás adott ismét reményt. 1990 első hónapjait egy rendkívül intenzív törvényalkotási folyamat jellemezte. Ebben az időszakban került sor a kisipari és a fogyasztási szövetkezetekre vonatkozó, 66-os illetve 67-es számú törvényerejű rendeletek elfogadására is⁶. Az említett jogszabályok megpróbálták keretet biztosítani az újra- illetve átszerveződő szövetkezeteknek, hangsúlyozva azok függetlenségét és már az 1.§-ban a hagyományos szövetkezeti elvekre utaló meghatározást tartalmazva, aminek értelmében a szövetkezetek „gazdasági jellegű társulások, amelyek a tagjaikká váló személyek szabadon kinyilvánított elhatározása alapján jönnek létre, abból a célból, hogy közös tulajdonú vagy bérelt termelő eszközökkel közösen fejtsék ki tevékenységüket”. A törvényerejű rendeletek külön fejezetben tárgyalják a szövetkezeteknek az állam által nyújtandó támogatásait (pl. hitelnyújtás, kedvező adórendszer, állami alapból való ingatlanok eladása, illetve bérbeadása, stb.). Sajnálatos módon azonban az állami támogatások csak nyilatkozat szintjén maradtak.

Az 1990 óta eltelt időszakot meglehetősen jogi káosz jellemzi a szövetkezeti jog terén. Egymást követték különböző jogszabályok, amelyeket aztán későbbi jogszabályok módosítottak vagy hatályon kívül helyeztek.

Az 1992/80-as számú és az 1993/34-es számú törvényeket, amelyek a szövetkezeti tagokra vonatkozó társadalombiztosítási kérdéseket rendezték, hatályon kívül helyezte a 2000/19-es számú társadalombiztosítási törvény⁷.

A fogyasztási és hitelszövetkezetekre vonatkozóan 1996-ban lépett hatályba a 109-es számú törvény. Meglehetősen részletes szerkezete ellenére azonban ez sem tudott modern és hatékony keretet biztosítani a szövetkezeti intézmény számára⁸. Ezt a törvényt módosította az 1999/114-es számú sürgősségi kormányrendelet, amelyet viszont 2002-ben a törvényhozó testület a 267-es számú törvényben visszautasított⁹.

2000-ben lépett hatályba a 97-es számot viselő, a hitelszövetkezetekre vonatkozó sürgősségi kormányrendelet, amelynek sorsa az előbbiekhöz hasonlóan alakult. Még ugyanabban az évben módosította a 272-es számú sürgősségi kormányrendelet, amelyet aztán két év alkalmazás után a parlament visszautasított a 262-es számú törvényben¹⁰. A jogi bizonytalanság elmélyítését fokozta az is, hogy magát a 2000/97-es számú sürgősségi kormányrendeletet a parlament csak két évvel megjelenése után hagyta jóvá, a 200-as számot viselő törvényben¹¹.

Azt hiszem, mindezek után természetesen vetődik fel a kérdés: miért nincsen Romániában még napjainkban sem egy megfelelően kidolgozott, az eddigi jogi hiátusokat kipótoló és a nemzetközi követelményeknek is megfelelő szövetkezeti törvény. A válaszhoz hozzátartozik, hogy a hatálon levő kormány megpróbálta egy kormányrendelet előterjesztésével megoldani a kialakult, immár egyre hálatlanabb helyzetet, végül azonban mégsem került sor a már tervezet formában több kritikát kapott rendelet hatályba lépésére.

Véleményünk szerint a szövetkezeti rendszer szabályozása komplexebb problémák elé állítja a jogalkotót, mint amit egy sürgősségi kormányrendelet bevezetésével meg lehetne oldani. Egy ilyen, nem kellően kidolgozott jogszabálynak a bevezetése csak újabb törvénymódosításoknak nyitna teret, amely végső soron ismét a mostanihoz hasonló jogbizonytalanságot eredményezne.

⁶ Az 1990. 02. 08/66-os számú törvényerejű rendelet, valamint az 1990. 02. 08/67-es számú törvényerejű rendelet, megjelent a H.K. 1990. 02. 09/23-as számában.

⁷ Az 1992. 07. 21/80-as számú törvény újrapublikálva a H.K. 1994. 02. 09/37-es számában. Az 1993. 06. 14/34-es számú törvény megjelent a H.K. 1993. 06. 15/128-as számában.

⁸ Az 1996. 10. 10/109-es számú törvény megjelent a H.K. 1996. 10. 18/252-es számában.

⁹ Az 1999. 06. 30/114-es számú sürgősségi kormányrendelet megjelent a H.K. 1999. 06. 30/312-es számában. A 2002. 05. 15/267-es számú törvény megjelent a H.K. 2002. 05. 23/343-as számában.

¹⁰ A 2000/97-es számú sürgősségi kormányrendelet megjelent a H.K. 2000. 07. 14/330-as számában. A 2000. 12. 07/272-es számú sürgősségi kormányrendelet megjelent a H.K. 2000. 12. 19/676-os számában. A 2002. 05. 15/262-es számú törvény megjelent a H.K. 2002. 05. 20/335-ös számában.

¹¹ A 2002. 04. 16/200-es számú törvény megjelent a H.K. 2002. 05. 08/300-as számában.

Legelterjedtebb szövetkezeti formák az Európai Unióban

SIMON SÁNDOR

Napjainkban Közép-Kelet-Európa gazdasága történelmi szempontból is nagy kihívás előtt áll. A rendszerváltást követő tulajdonjogi változások, a termelés csökkenése, az Európai Unióhoz való csatlakozás igénye, valamint a változó világgazdasági körülmények miatt is kiemelten kell foglalkozni a szövetkezés Nyugat-Európában jelenleg is működő formáival. Az Európai Unió termékvertikumai piaci szereplőinek horizontális és vertikális koordinációjában a legfontosabb szerepet betöltő szövetkezetek belső felépítését, érdekeltségi rendszerét meghatározzák azok a gazdasági funkciók, melyek hatékonyabb ellátása céljából megalakítják a tagok a szövetkezetet, ezért elnevezésüket is az alaptervekenységhez kötik. Az előbbieken alapján a legelterjedtebb típusok a hitel-, beszerző, értékesítő, feldolgozó, gép- és szolgáltató szövetkezetek. A gazdasági életben azonban ezeken kívül még számos formájuk előfordul. A szövetkezetek felépítése és működése nem egységes a tagállamokban, ezért az egyes modellek bemutatása esetén azokat az országokat választottam ki, melyekben azok különösen hatékonyan működnek, vagy a történelmi gyökerek miatt szerepük meghatározó.

1. Hitelszövetkezetek

A hitel- és takarékszövetkezetek, számuk és tagságuk alapján, a világon a legelterjedtebb szövetkezeti formát jelentik. A szövetkezeti banki hálózat csírái, és egyúttal a ma is működő alapegységei, a hitelszövetkezetek a múlt században, Németországban jöttek létre, mint mezőgazdasági és ipari kistermelők termelési tevékenységének hiteligényét kielégítő, ún. (főleg mezőgazdasági) termelői hitel- és takarékszövetkezetek. Az elsősorban üzleti hitelezésre berendezkedett szövetkezeti banki rendszerek struktúrájának kialakulásában három változatot lehet megkülönböztetni. Az első típus a helyi, primér szövetkezetekből induló, alulról építkező szövetkezeti rendszer. A második típus esetén először egy központi bank jön létre, amely majd helyi hitelintézeteket hoz létre. A harmadik változatban egy központi szövetkezeti bank bankfiókokat hozott létre, amely szövetkezeti szervezetek alapítását és működését finanszírozza. A Németországban működő mintegy 2500 hitelszövetkezet az ország pénzügyi célú szövetkezeti szövetségeinek derékhatát alkotja. A 30 millió üzletfélnek fele a bankjában tagként is részes. A német hitelszövetkezetek 11 szövetkezeti területi szövetséget hoztak létre. A külső anyagi források bevonása a hitelszövetkezeteknek a csúcspankjukkal és a szövetkezeti szakosított intézményekkel való együttműködés alapját képezi.

2. Beszerző, fogyasztási, értékesítő és feldolgozó szövetkezetek

Az Európai Unió tagállamaiban kiemelkedő szerepet játszanak a beszerző, a fogyasztási, az értékesítő és a feldolgozó szövetkezetek. Ezek a szervezetek nagyrészt horizontális, kisebb részt vertikális irányban koordinálják a termékpályák szereplőit. Habár a tagállamok szinte mindegyikében megtalálhatók, nemzeti különbségek mutathatók ki kialakulásukban, működési rendjükben és az állammal való kapcsolataikban. A beszerző, az értékesítő és a feldolgozó szövetkezeti típus bemutatásánál főként a dán modellt vesszük alapul, mivel a termékpályák szereplői közti gazdasági koordináció különösen hatékony eszközének bizonyult, a fogyasztási szövetkezetek esetében pedig az angol és a svéd mintát.

Dániában a gazdálkodók, érdekeik védelme céljából, elsőként mezőgazdasági szövetkezeteket alapítottak. Az életképes szövetkezetek létrejötte és fejlődése tette lehetővé a dán mezőgazdasági termékeknek a korabeli zárt angol piacra való betörését. A dán szövetkezeti mozgalom elindulása a tej, valamint a baconsertés feldolgozásához és értékesítéséhez köthető. A piaci pozíció erősítése céljából további szövetkezeti vállalatok is alakultak. A tejszövetkezetek gépgyártó vállalatot alapítottak, hogy biztosítsák a tejtermelés és a tejipar berendezéseinek gyártását. Hasonlóképpen csomagolóüzemeket is létesítettek a vaj és a sajt csomagolására. Nagyrészt a másodlagos szövetkezetek finanszírozták a különböző érdekvédelmi szervezetek tevékenységét, a tanácsadó hálózatot, a minőségellenőrzést, a különböző kutatási és oktatási tevékenységeket.

A fogyasztási szövetkezetek a széttagolt fogyasztóközönség számára jelentenek megoldást, főként olyan helyzetekben, amikor a vállalkozói tőke nem szívesen ruház be és épít ki értékesítési rendszereket (pl. széttagolt vidéki térségek esetében). A fogyasztási szövetkezetek a vertikális integráció terén is képesek eredményt elérni. Ebben az esetben a termékpálya végső szakaszától visszafelé indul el a kapcsolat építése. A fogyasztási szövetkezet egy bizonyos mérethatár felett akkora tőkével és állandó vásárlóközönséggel rendelkezik, hogy képes a termeltetésre is. Ebben az esetben közvetlenül a vásárlók igényének megfelelően tudja befolyásolni a gyártás menetét. Az Egyesült Királyságra is jellemző ez a gyakorlat. A fogyasztási szövetkezetek érdekvédelmi szervezetei közül az Egyesült Királyságban központi szerepet játszik a Szövetkezeti Nagykereskedelmi Társaság. Tevékenysége idővel kibővült ipari, mezőgazdasági termeléssel, pénz-

ügyi, biztosítási, utazási, szállodai és egyéb tanácsadói szolgáltatásokkal. A társaság tulajdonosa a szövetkezeti központi banknak és a szövetkezeti biztosító társaságnak is.

A svédországi fogyasztási szövetkezeti hálózat az előbbi mellett a másik legrégebb, legjobban kiépült rendszer. A Svéd Szövetkezeti Szövetség és Nagykereskedelmi Társaság az 1920-as évektől a minőség és az ár befolyásolására, a kartellek és monopóliumok uralmának megtörésére törekedett, valamint tevékenységét kiterjesztette a termelési szférára is. A létrehozott élelmiszeripari vállalatok, a péküzemek, a húsfeldolgozók, a sörfőző üzemek az egyes szövetkezetek irányítása alatt működnek. A svéd fogyasztási szövetkezetek arra törekednek, hogy tevékenységüket olyan területekre is kiterjesszék, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a fogyasztási szövetkezeti funkció ellátásához.

3. Szolgáltató szövetkezetek

A szövetkezetek gazdasági érdekeltségi rendszerükből fakadóan erős szálakkal kötődnek a vidék gazdaságához. A mezőgazdasági termelés egyes műveleteiben az egyik legnehezebb feladatot a megfelelő gépi szolgáltatások megszerzése jelenti. A kisebb gazdaságoknak a megfelelő gépi szolgáltatásokkal való ellátására, valamint a géppark hatékony kihasználására is alkalmas a szövetkezeti koordináció. Ez a szervezeti forma a géphasználati szövetkezet, ami azonban nem azonos a gépkörrel, ugyanis a gépkörök jogilag nem szövetkezetek (az egyesületekhez állnak legközelebb), valamint a gépkör nem rendelkezik gépparkkal, csak annak tagjai. A gépkörben a gépeket általában annak tulajdonosai működtetik és tartják karban, ezek főként Németországban és Ausztriában terjedtek el. A géphasználati szövetkezet birtokolja a gépeket, melyeket alapvetően tagjainak anyagi hozzájárulásából vásárol meg. A géphasználati szövetkezet alkalmazottaival működteti és tartja karban a gépparkot.

A gép- és egyéb szolgáltatásokat nyújtó szövetkezetek ma meghatározó súlyt képviselnek a francia élelmiszergazdaságban. A szövetkezetek biztosítják a gazdálkodáshoz szük-

séges alapanyagokkal történő ellátást (műtrágya, növényvédőszer, vetőmag, takarmány, gép, felszerelés, alkatrész) és szolgáltatást, másrészt begyűjtik, feldolgozzák, tárolják és értékesítik, exportálják tagjaik termékeit. A szövetkezet menedzsmentje szervezi a tagok gazdaságában a gépi munkákat. A menedzsment tájékoztatja a tagokat a technikai, technológiai újításokról, és szervezi ezek adaptációját a szövetkezetbe és a tagok gazdaságába. A menedzsment az egyszerű koordináción túl a termelés más területein is tanácsokat adhat a tagoknak, esetleg egyéb szolgáltatásokat is vállalhat részükre.

A gépi szolgáltatások mellett számos olyan belső szolgáltatási funkció van, melyek ellátására szövetkezeteket hoznak létre. Dániában a szolgáltató szövetkezetek főként a következő feladatok gyakran összekapcsolt megoldására szerveződnek: kutatás és információszolgáltatás, kísérleti állomások létesítése, tenyészállatok tesztelése, állategészségügyi szolgáltatások, a tagok számára továbbképzések szervezése, érdekvédelem. Hollandia esetében külön említést érdemelnek a farmerek önálló gazdálkodásának szempontjából rendkívül fontos könyvelési szövetkezetek és a biztosítási (tűz, élet, helyettesítő munkaerő) szövetkezetek is.

4. Változások a klasszikus szövetkezeti alapelvek alkalmazásában

Az Európai Unió tagállamaiban a globalizáció és a vertikumok összefonódása új lehetőségeket, illetve fenyegetéseket jelent a szövetkezeti rendszerek számára is. Az üzleti élet kihívásai olyan új intézményeket hívtak életre a szövetkezeti életben, mint a zártkörű tagság, a versenyképes kamatozású üzletrész, a beszállítási jog adásvétele. Sok szövetkezet egyesüléssel, valamint a feldolgozóipar, a kis- és nagykereskedelem területén megszerzett érdekeltségein keresztül igyekszik a piacon jobb pozíciókat elérni, és így jövedelmét megnövelni. A közvetlenebb és differenciáltabb marketinggel termékek közvetlenül a végső fogyasztóhoz juttathatók el.

Forrásmunkák:

- (1) Dávid C.: Szövetkezés a francia élelmiszergazdaságban. Szövetkezés. Budapest, 1998. XIX. évf. 1. sz. 120–135.
- (2) Hunyadi A.: A francia mezőgazdasági szövetkezetek. Erdélyi Gazda. Kolozsvár, 1999. 7. (új) évf. 11. sz. 9.
- (3) Laczó F.: Szövetkezeti típusok és formák piacgazdaságokban. Szövetkezés. Budapest, 1995. XVI. évf. 2. sz. 9–32.
- (4) Otto F.: Hitelszövetkezetek Németországban Szövetkezés. Budapest, 1998. XIX. évf. 1. sz. 114–119.
- (5) Simon S.: Átalakulásban az Európai Unió mezőgazdasági szövetkezetei. Közgazdász Fórum 2003. VI. évf. 3. sz. 7–9.
- (6) Szabó G. G.: A holland mezőgazdasági szövetkezetek mint piaci intézmények. In: Vállalati környezet és alkalmazkodás az élelmiszeriparban - Tudományos konferencia. Gödöllő, 1997. 141–146.
- (7) Szabó G. G.: A szövetkezés gazdasági lényege Ihring Károly elméletében, valamint a dán és a holland élelmiszer-gazdaságban. (Kandidátusi értekezés). Budapest Kaposvár, 1996.
- (8) SZABÓ M.: Gazdaszövetkezetek Dániában. Gazdálkodás 1991. évf. 1. sz. 73–78.
- (9) SZABÓ Z.: Szövetkezetfejlesztési törekvések az Európai Unióban. Kézirat, 1998.

Társulás és szövetkezés mint lehetséges kitörési pont a vidékfejlesztésben Tanúvallomások egy helyzetfelmérés kapcsán

GYÖRFY LEHEL

2001 nyarán adatott meg az a lehetőség, hogy részt vegyek abban a helyzetfeltárásban, amelyet Vincze Mária professzor asszony vezetett a Hargita megyei Kászonalitz községben. Számomra, mint pályakezdő közgazdásznak, igazi élményt jelentett szakmai szempontból egy pillanatra betekintést nyerni abba, amit úgy nevezhetek: egy székely falu hétköznapja.

A 3150 lakost számláló Kászonalitz község öt falvában 197 gazdasági kérdőív került kitöltésre egy véletlenszerű minta alapján, mely nem tartalmazta a már nagyon idős, nem gazdálkodó családokat, melyek nem jelentenek fejlesztési potenciált. Mivel a megkérdezett családok csaknem 90%-a rendelkezik szántófölddel, néhány olyan problémára koncentráltam – a teljesség igénye nélkül –, amelyek ezen ágazattal kapcsolatosak.

Kászonalitz községben az átlagbirtok 8,3 ha, melyből 1,34 ha szántó, miközben a családonkénti mezőgazdasági területtel való ellátottság országos szinten családonként 2,3 ha. Különösen a legelőkkel és kaszálókkal való ellátottság mondható jónak, kihasználatlan potenciálra utal viszont az, hogy a legelők és kaszálók több mint 30%-a nincs megművelve. Alacsony az egy családra jutó tehén- és juhállomány – 1,34 tehén és 8,69 juh –, habár éppen ezen állatfajok tenyésztésére legkedvezőbbek a feltételek. (Vincze Mária, 2002)

Az átlagos évi pénzbeni jövedelem 36%-át teszik ki az értékesített mezőgazdasági termékek, viszont ha figyelembe vesszük a szántófölddel és állatállománnyal való alacsony ellátottságot, illetve azt, hogy a megtermelt tej 58,6%-a, a hús egynegyede, a burgonya 38%-a kerül értékesítésre, megállapítható, hogy a nagyszámú kis családi gazdaság többnyire saját ellátásra rendezkedett be.

A mezőgazdasági termékek helyi piacának atomizálódására és a termelők vásárlókkal szembeni piaci kiszolgáltatottságára utal hogy – a begyűjtőpontoknál történő tejértékesítést nem számítva – a legelterjedtebb gyakorlat a háznál való értékesítés, a megkérdezettek 42%-a esetén. Ezt a kiszolgáltatottságot fokozza, hogy a lakosság csupán 2%-a működik együtt az értékesítés terén. A megkérdezettek 45%-a értékesít tejet állami szerződéssel, a tejértékesítés messze a leglényegesebb mezőgazdasági tevékenységből származó, biztos pénzbeni jövedelemforrás.

A termelést illetően megállapítható, hogy azon családok, melyben az átlag életkor 50 év fölötti, csaknem kétszer annyi mezőgazdasági területet birtokolnak, mint az 50 évnél fiatalabb családok. A földek gyenge kihasználtsága kapcsolatban áll a középkorú, munkabíró népesség részaránycsökkenésével.

A község mezőgazdasági gépekkel való ellátottsága, a mezőgaz-

dasági terület szerkezetét figyelembe véve, összességében jónak mondható, a megkérdezettek 18%-a rendelkezik traktorral, 27%-a kaszálógéppel, 1,5%-a kombájnnal. A gazdaságok 90%-a a szükséges géppark kevesebb mint felét birtokolja, csupán 3% tulajdonában található meg minden szükséges gép. A közös géptulajdonosok száma elenyésző. Kölcsöngépet 11%, gépi szolgáltatást 74% vesz igénybe, az ellentételezés többnyire pénzzel történik. Közös géphasználatot 6% jelölt meg csupán, a termeléshez szükséges dolgokat 5% szerzi be közösen. A termelési együttműködés többnyire rokoni, baráti alapon történő, munkával való segítségre korlátozódik, bár a helyi Gépkör létezése és működése biztató jel. Mezőgazdasági társulás nincs a községben.

A fentiek három problémakörben foglalhatók össze, melyek egyetlen, közös erővel lefele húzó spirálhoz hasonlíthatók (annak tudatában, hogy néhány összefüggő pontba nem lehetséges teljességgel besűríteni egy község foglalkoztatás szempontjából legjelentősebb ágazatának problémáit).

I. Demográfiai kör (Ki termel?):

1. A mezőgazdasági ágazat alacsony jövedelmezősége a munkabíró és képzett lakosságot más ágazatok felé orientálja.
2. Az alternatív jövedelemforrások hiánya a munkabíró és képzett lakosság vidékről való távozásához vezet.
3. Ezt súlyosbítja a városokba koncentrálnódó, ipari és szolgáltatási ágazatok által kibocsátott strukturális munkanélküliség, mely a mezőgazdaság felé irányul, és amely elsősorban az idősebb generációt és az alacsonyan képzetteket érinti.
4. A munkabíró és képzett lakosság hiánya, valamint a városi munkanélküliség falvak felé való áramlása a mezőgazdasági ágazat alacsony munkatermelékenységét eredményezi, mely végsősoron alacsony jövedelmezőséghez vezet.

II. Termelési kör (Hogyan termel?):

1. A csökkenő mezőgazdasági jövedelmezőség és a növekvő input-árak egyre alacsonyabb termelési tényező fogyasztásához vezetnek.
2. A kisebb termelési tényező fogyasztása alacsony hozamhoz és kapacitás-kihasználtsághoz, esetenként romló minőséghez vezet.
3. Az alacsony hozamok jövedelmezőség-, megtakarítás- és beruházás-csökkenést, tehát végsősoron jövőbeli jövedelmezőség-csökkenést eredményeznek.

Megjegyzés: Az elaprózódott birtokstruktúra a növekvő input-árakban érezteti hatását.

III. Értékesítési kör (Kinek termel?)

1. A mezőgazdasági (és végsősoron az össz-) jövedelmezőség-csökkenés okán a helyi kereslet beszűkül.

2. A helyi kereslet beszűkülése új piacok felé irányítja a termelőket.

3. Az új piacokon végzett marketingtevékenység és a fizikai távolság a költségek és a fedezeti mennyiség növekedését vonja maga után.

4. A távolabbi piacokon való jövedelmező értékesítéshez szükséges mennyiség (esetenként minőség is) előállításának, hatékony marketingtevékenység végzésének képtelensége, valamint a helyi kereslet beszűkülése termékkészlet-felhalmozódást eredményez, amely jövedelmezőségcsökkenést fog végül jelenteni.

A jövedelmezőség egyre csökkenő szintje és az alternatív jövedelemforrások hiánya a gazdaságok saját fogyasztásra való berendezkedéséhez vezetett.

Felvetődik a kérdés: Hol lehet megszakítani ezeket a problémaköröket és az egymást gyengítő jelenségkomponenseket egymást erősítőkké változtatni?

Néhány pontot ragadnék ki kulcsszökeént az elemzésből: alternatív jövedelemforrás, input-ár, kapacitás-kihasználtság, fedezeti mennyiség, marketingtevékenység.

Az alternatív jövedelemforrásokról nem lehet helytől elvonatkoztatva beszélni, ezért a fennmaradt pontokra koncentrálna a társulás és szövetkezés lehetőségére világítok rá egy lehetséges megoldásként. Elsősorban az értékesítési és beszerzési társulási és szövetkezési formák ajánlottak, az input- és output piacokon való jobb tárgyalási pozíció elérésének lehetősége, a szállítási és egyéb marketingfunkciók hatékony megszervezése, a méretgazdaság előnyeinek élvezése érdekében. A fejlett gazdaságokban a

mezőgazdasági szövetkezetek különösen a piaci szerepüket fejlesztik, amelyek elválaszthatatlanok a termelési szereptől, ami a mezőgazdasági termékeket előállító farmoké marad.

A társulás és szövetkezés a piacgazdasággal rendelkező országokban, az elfogadott politikától függetlenül, bebizonyította hozzájárulását a tulajdonfelaprózódás romboló hatásainak csökkentésében és a többlettermelési krízishatásaitól való megóvásában (Musca Dimitrie, 2000).

Az a véleményem, hogy a külső, állami vagy (és) európai uniós támogatásoknak nálunk is döntő szerepe lesz a mezőgazdasági termelők összefogásának ösztönzésében.

Kásonban mindössze 15%-nyian voltak azok, akik piaci kiszolgáltatottság okán látják szükségesnek a szövetkezést. Csupán 6%-nyit jelentenek azok, akiket eddigi kedvező tapasztalatai bátorítanak a szövetkezésre, összefogásra. Ennél többen, 16,2%-nyian vannak olyanok, akik úgy érzik, hogy jó volna szövetkezni, de nincs kivel. Határozott elutasító választ adott a megkérdezettek több mint fele.

Számos pszichológiai jellegű akadály gördül helyi szinten a szövetkezési kezdeményezések elé. Az idősebb korosztály emlékeiben még elevenen élnek az erőszakos szocialista szövetkezetesítés rossz emlékei. A helyi gazdák közti rivalitás, a helyi státuszszimbólumok ereje, a kommunikáció- és információhiány, az egymás közötti, valamint az ismeretlenekkel szembeni bizalomhiány mind gátként említhető meg a vidéki tevékenységek piaci hatékonyságának növelésében.

Nagy és felelősségteljes munka vár azokra, akik e láthatatlan gátakat áttörni szándékoznak, hiszen saját múltunk és a mai Nyugat sikereiről való információ szögesen ellentmond annak, amit a romániai vidék az elmúlt 50 év alatt átélt.

Forrásmunkák:

(1). Musca Dimitrie: Forme asociative, viitorul agriculturii românești, Editura Mirton, Temesvár, 2000.

(2). Vincze Mária: Economie Agroalimentară. Teorie și realități, Risoprint, Kolozsvár, 2002.

(3). Vincze Mária: Vidéki helyzetelemzés. Kászoni esettanulmány, Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2002.

Erdélyi szövetkezetek 1940–1944 között (részlet egy hosszabb tanulmányból)

OLÁH SÁNDOR

A Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja

A 2. bécsi döntéssel Magyarországhoz visszacsatolt erdélyi területen a szövetkezetek egyik csúcsszervezete a Kolozsvárt székelő Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja volt. Az intézmény még 1920-ban alakult „erdélyi, magyarországi társadalmi megmozdulás útján kifejezett kezdeményezésből, működését 1923-ban kezdte meg, alapszabályai ekkor nyertek jóváhagyást.”¹

A visszacsatoláskor Erdélyben a tagszövetkezetek típusa és száma az alábbi volt:²

- hitelszövetkezetek: 156, tehát 46,7%;
- tejszövetkezetek: 150, tehát 44,9%;
- erdőkitermelő szövetkezetek: 6, tehát 1,8%;
- gazdasági szövetkezetek: 5, tehát 8,4%;
- különféle irányú szövetkezetek: 17, tehát 5,1%.

A Szövetség Marosvásárhelyen 1936-ban, majd Székelykeresztúron 1938-ban üzembe helyezte „Transsylvania” elneve-

¹ MOL Z. 839. 4. cs. 55. tétel. 5.

² Uo. 6.

zés alatt vajgyárait.³ Ez utóbbi – a legjelentősebb Udvarhely megyei tejfeldolgozó vállalat volt – a „román megszállás ideje alatt, de a magyar állam hathatós anyagi segítségével létesült”.⁴

A visszacsatolás után a Szövetség működését az M. E. 1941/2150. sz. rendelete szabályozta, ennek nyomán új alapszabály kidolgozására került sor. Ez a rendelet kiterjesztette a trianoni területen hatályos szövetkezeti jogszabályokat a visszacsatolt erdélyi területekre is. Az intézmény a pénzügyminiszter felügyelete és ellenőrzése alatt működött, alapító tagjainak sorába az államkincstár 1 200 000 pengős üzletrésztőkével lépett be.

Az egész Erdélyre kiterjedő tagszövetkezeti hálózat elsősorban a mezőgazdasági kis hitelügy ellátását végezte: „a Szövetség a tőkét 3%-ért kapja, kihelyezi a hitelszövetkezetekhez 4,7 % el-

szövetkezeteket. A hitelek, kölcsönök mellett a kormányzattól a szövetkezetek időnként szakértői segítséget is kértek.

Az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Szövetsége

1940. október 16-án a Hangya Szövetkezetek igazgatósági gyűlésén elhatározták, hogy „a visszatért területek közül a szoros értelemben vett erdélyi területen fekvő szövetkezetek Marosvásárhely székhellyel szövetkezetet hoznak létre, amelynek cége lesz: az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Szövetsége, mint szövetkezet”. A budapesti Hangya és az erdélyi Hangya „abban állapodtak meg, hogy az erdélyi területeken végzendő szövetkezeti értékesítést az Erdélyi Hangya végzi el.”⁸ Az együttműködés nemcsak az értékesítésre, hanem a termékfelvásárlásra, a szak-

A tagszövetkezetek jelentkezésének időpontja	A jelentkező tagszövetkezetek száma
1940. november 26.	73
december 11.	42
december 24.	89
1941. február 27.	78
március 26.	28
június 18.	42
július 30.	10
december 4.	5
1942. április 22.	12
november 11.	8

lenében, a bruttó margge tehát 1,7%. A falusi hitelszövetkezetek a pénzt 6,5%- ért helyezik ki, bruttó marge-uk tehát 1,8%.⁵

Az 1941-ben kihelyezett 4 096 266 pengő hitelt összesen 10 812 tételben folyósították, az igénylők 87,72%-a mezőgazdasági foglalkozású volt. A kisméretű erdélyi termelőszervezetek döntő fölénységét, fedezet- és tökehiányát jelzi az, hogy a hitelek 77,20%-a csak 300 pengőig terjedő kölcsön volt.⁶

Egy 1941 nyarán készült gazdasági elemzés szerint a „Szövetség hitelszövetkezeti ága veszteséges. Ennek az a magyarázata, hogy a hitelek túlnyomó része apró 200–300 pengős tételekből áll s így a központi adminisztráció költsége magas.”⁷

A Szövetség hitelszövetkezetei általában a befizetett üzletrésztőke tiszteresét folyósították.

A Szövetség tagszövetkezetei a Székelyföldön, az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek létrehozása után, főleg hitel- és tejszövetkezetek, illetve fakitermelő szövetkezetek voltak, a fogyasztási szövetkezetek többsége a Hangya keretében működött.

Az állam általában a szükséges üzletrésztőkével, kamatmentes, hosszúlejáratú kölcsönökkel támogatta az induló tag-

mai oktatásra is kiterjedt. Az Erdélyrészi Hangya tagszövetkezeti hálózata lendületes ütemben épült ki. A kisvárosokban, falvakon megalakuló szövetkezetek 1940–1942-ben az alábbi ütemben kérték a központnál felvételüket⁹:

A vizsgált időszak (1940–1944) végére a Marosvásárhelyi Hangya Központ kötelékébe 439 tagszövetkezet tartozott. A marosvásárhelyi és a dél-erdélyi területen működő nagyenyedi szövetkezeti központokat 1945. szeptember 18-án egyesítették, létrejött a „Kaláka” Erdélyi Népi Szövetkezetek Központja.¹⁰ (A szövetkezetek vagyonát az ötvenes évek elejére beolvasztották a szocialista román állam – „a dolgozó nép” – tulajdonába.)

Az Erdélyrészi Hangyának az állam támogatásokat nyújtott építkezésekre, berendezésekre, forgótökre, áru felvásárlásra.

A Földművelésügyi Minisztérium megbízta a Hangya Szövetkezetek Szövetségét a székelyföldi erdei gyümölcs felvásárlásával és feldolgozásával. A F. M. 1941/73.636 sz. rendelete alapján a Központ feldolgozó üzemeket állított fel Gyimesközéplokon, Csikszeredában, Gyergyószentmiklóson, Hollósarkán, Ratosnyán, valamint Marosvásárhelyen.

³ Uo. 23.4 Uo. 75.

⁵ Uo. 8.

⁶ Csíkvármegye Hivatalos Lapja, 1942. márc. 21.

⁷ MOL Z. 839. 4. 55. 155.

⁸ MOL Z. 795. 27. cs. 99. tétel.

⁹ Fol. Hung. 3634/1. 7–198.

¹⁰ Fol. Hung. 3634/2. 90–91.

A Hangya állami támogatással az észak-erdélyi városokban bővített áruraktár-hálózatot épített ki. Az Erdélyrészi Hangya rendszeresen részt vett a népruházati akciók, vetőmagakciók lebonyolításában. A Hangya vezetősége az állami segélyek folyósításának szükségességét a rossz közlekedési helyzettel, a hiánypótló szociális tevékenységek felvállalásával indokolta. A hivatalos ügyrendi útvonalon felterjesztett segélyigények sikeres kielégítését az erdélyi vezetők személyes kapcsolataik felhasználásával is igyekeztek elősegíteni. „Erdély egyik legfontosabb népi szervezete” – ahogy az Erdélyrészi Hangya vezetői intézményüket minősítették – 1943 végén összesen 410 tagszervezetből állott. A kereskedelmi, értékesítési tevékenység mellett az EH a háziipart is támogatta: „Közellátási tevékenységünkkel a közelítési minisztériumot támogattuk nagyvonalú terveinek keresztülvitelében. ... Székelyföld szegény sorsú lakosságának megsegítésére több községben igen szép eredménnyel szalmaszövő tanfolyamokat rendeztünk. Kész szalmaárú-beváltó telepeket létesítettünk Körispatakon, Bözödön, Vágáson. Telekfalván és Szolokmán 12–18 fogú gereblye valamint favilla gyártását indítottuk be és ilyen módon a két község lakosságának pár hónap alatt 42 000 P keresetet biztosítottunk. ... Minden módot megragadtunk, hogy az erdélyi falumunka különböző síkjain dolgozó két nagy társintézményünkkel, az EMGE-vel és a Szövetség Gazdasági Hitelszervezetek Központjával még a kisebbségi időkben megteremtett együttműködésünket tovább építsük.”¹¹

Egy erdélyi körútjáról Budapestre visszatérő gazdasági elemző jelentésében a Hangya működéséről a következőket írta: „Maga a Hangya Központ, mint kereskedelmi vállalat nagyon szépen működik. Elsőrangúan megszervezte Székelyföldön az erdei gyümölcsök gyűjtését. Marosvásárhelyen hatalmas székházat épített, és a város mellett Medgyesfalván fekvő gyártelepe szinte amerikai ütemben fejlődik. Azonban az új székház helyett egyelőre talán tagszervezeteinek hitelkereteit kellett volna emelnie, mert ez időszert legfeljebb a befizetett üzletrésztők erejéig tud hitelt nyújtani tagjainak.”¹²

Más szervezetek

Az Erdélyi Tejgazdasági és Tejértékesítő Szövetkezet 1943-ban alakult marosvásárhelyi székhellyel. Az új intézmény alapításába a Hangya 1000 P üzletrésszel lépett be. A szövetkezet a Székelyföldön tejgyűjtő állomásokat létesített, támogatta a községi tejszervezeteket, hozzálátott a tejértékesítő hálózat kiépítéséhez, a kisvárosokban átvette a befejezetlen tejüzemek építését.¹³

Az EMGE, a Futura, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete, a kolozsvári Szövetség létrehozta az Erdélyi Gazdák Magértékesítő Szövetke-

zetét. amelynek működési területe „az u.n. zárt erdélyi területre terjedt ki, azaz Háromszék, Csík, Udvarhely, Maros-Torda, Szolnok-Doboka, Kolozs, Beszterce-Naszód, Szilágy vm.” területére.¹⁴

Az erdélyi intézmények működését és állami támogatását elemző anyaországi gazdasági szakemberek elemzéseikben, szigorúan racionális szempontokat érvényesítve, gyakran bíralták a kormányzat erdélyi támogatáspolitikáját. Egy ellenőrzésre Budapestről kiszállt banktisztviselő jelentésében például az alábbiak olvashatók: „Az Erdélyrészi Hangya egyébként elismerésre méltó működésével kapcsolatban önként merül fel a kérdés, hogy a kormányzat tulajdonképpen miért segíti elő és miért támogatja az erdélyi gazdasági élet szeparatistikus törekvéseit. Például az Erdélyrészi Hangya, a Szövetség Gazdasági Hitelszervezetek Központja és az Erdélyi Gazdák Állatértékesítő Szövetkezete mind olyan szervezetek, amelyeknek funkcióit az anyaország régóta fennálló, begyakorlott és kitűnő szakemberekkel rendelkező hasonló szervezetei kitűnően elláthatták volna. Miért kellett ezeket a kicsiny erdélyi szervezeteket új hitelkonstrukciókkal, új állami támogatásokkal segíteni vagy életre kelteni és új vezetőséggel, adminisztrációs személyzettel kibővíteni? Az anyaország meglévő szervezetei azonnal komoly gazdasági építőmunkába foghattak volna, ezek pedig még igen hosszú ideig a kezdet nehézségeivel, szervezkedéssel és főként tokehiánnyal fognak küzdeni. Eltekintve attól, hogy a kétszeres adminisztrációhoz nem is lehet elegendő számú szakembert találni Erdélyben, az ilyesmi túlságosan nagy luxus ilyen szegény és kis ország számára, mint mi vagyunk. Ezeket a szeparatistikus törekvéseket sem Erdély speciális viszonyai, sem a Budapesttől való nagy távolság nem indokolják. Így csak azzal lehet mindezt magyarázni, hogy egy-két igen kiváló és jószándékú, de Erdély határain túl nem látó előkelő úr (pl. gr Bethlen László és gr. Teleki Béla) elgondolásai jutnak érvényre, ami erdélyi szempontból talán szép eredmény, de országos viszonylatban a „nagyter gazdaság” elméletének idején teljesen korszerűtlen s amellet külföldön is azt a hiedelmet keltheti, hogy Erdélyt az ország nem tudja megemészteni.”¹⁵ Az ugyanazon ágazati tevékenységet folytató országos hatáskörű és az erdélyi intézmények között időnként érdekellentétek, konfliktusok bontakoztak ki: „Ismerteti tovább menőleg Vezérigazgató azt a helyzetet, amely itt Erdélyben abból a körülményből kifolyólag állott elő, hogy az állatértékesítéssel az EMGE és a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete külön is foglalkoztak. E körülmény mindkét szerv, tehát az Erdélyrészi Hangya, valamint az EMGE és a Magyar Mezőgazdák Szövetsége közös akciójának vezetősége részéről megnyilvánult minden ideális elgondolás és utasítás ellenére is összeütközéseket váltott ki a fenti intézmények között.”¹⁶

¹¹ MOL Z. 795. 27. cs. 99. tétel.

¹² Fol. Hung. 3634/1. 10–11.

¹³ Csíki Néplap, 1943. nov. 10.

¹⁴ MOL Z. 822.161 cs.3861. tétel.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Fol. Hung. 3634/1. 133.

A romániai magyar szövetkezetek beolvasztása¹

OLTI ÁGOSTON

Mottó: „Hittük, hogy a szövetkezeti mozgalom bevonul a termelés és elosztás minden ágazatába, hisz az egyetlen gazdasági mozgalom, amely nem dolgozik haszonra, tehát az egyetlen reális és gyakorlati védekezés a kapitalista spekuláció és a feketekereskedelem ellen.”

Lakatos István szociáldemokrata politikus, 1946

A második világháború után az észak-erdélyi magyar szövetkezeteket két szövetkezeti központba tömörülve találjuk: a „Szövetség” gazdasági és hitelszövetkezetek kolozsvári központjába, valamint a Hangya (Kaláka) Központba Marosvásárhely székhellyel, amely főleg a fogyasztási szövetkezeteket tömöríti magába.

A két hagyományos szövetkezeti központon kívül több helyen létrejöttek az ún. munkásszövetkezetek, amelyek sok esetben nem specializálódtak, hanem például részt vettek mind a termelés, mind a fogyasztás szervezésében. A háború végén az első ilyen típusú szövetkezet 1944. december 17-én alakult meg Kolozsvárott: a Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezte – MÁGISZ², UMGISZ Székelyudvarhely. A munkásszövetkezetek elsősorban a vezetőség vagy tulajdonos nélküli, „gazdátlan” gyárakban folyó termelés megszervezését, a kisiparosok nyersanyaggal történő ellátását stb. szervezték. A MÁGISZ jelentőségét mutatja az a tény, hogy megalakulása után pár hónappal, 1945 tavaszán már mintegy tízezer tagja volt. 1946 nyarán magába olvasztott több kisipari szövetkezetet, és felvette a Victoria nevet³. A munkásszövetkezeteket, habár osztályalapon szerveződtek, a központi hatalom lassan elsorvasztotta.

1945 tavaszától számos olyan jogszabály jelent meg, amely a

I. Melléklet

Megyéenkénti kimutatás a „Szövetség” szövetkezeti központ tagságáról⁶

Vármegye	A „Szövetség” kötelelébe tartozó szövetkezetek 1944. 12. 31.			A „Szövetség” kötelelébe tartozó szövetkezetek 1945. 12. 31.			
	Hitelszövetkezetek	Iejszövetkezetek	Egyéb	Hitelszövetkezetek	Iejszövetkezetek	Egyéb	Összesen
Bihar	-	-	-	21	0	2	23
Csik	22	3	12	22	3	12	37
Háromszék	30	3	6	30	3	6	39
Kolozs	32	7	14	32	7	16	55
Maros	38	54	5	38	53	3	94
Maramaros	-	-	-	1	-	-	1
Naszód	8	-	2	8	-	1	9
Szamos	13	1	-	13	1	-	14
Szilágy	24	6	1	25	7	1	33
Udvarhely	40	58	8	40	60	8	108
Összesen	207	132	48	238	134	49	421

¹ Köszönetet szeretnék mondani a rendelkezésemre bocsátott levéltári forrásokért és tanácsokért Nagy Mihály-Zoltánnak és Vincze Gábornak

² A MÁGISZ mintájára több vidéki munkásszövetkezet is alakult. 1945. április utolsó hetében jött létre Székelyudvarhelyen az Udvarhelyi Munkások Gazdasági és Ipari Szövetkezte, az UMGISZ. (Ez adta ki a helyi MNSZ hetilapját, a Szabadságot, a tulajdonában volt a királyi festékbánya, bérelte a parajdi sóbányát.) A korabeli lapok tudósításai szerint 1945-ben Nagyváradon, Nagybányán, Szatmárnémetiben is alakultak különféle munkásszövetkezetek. Ezeknek egyaránt tagjai voltak magyar és román munkások és kisiparosok is, de mivel az észak-erdélyi városok 1945 után még magyar többségűek voltak, ezek a szövetkezetek is inkább magyar jellegűeknek tekinthetőek.

³ Vincze Gábor, Az erdélyi magyar szövetkezetek sorsa a 2. világháború után, <http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar/texts/szovetk.html>

⁴ Szövetkezeti Értesítő, 1946. 03. 25. 132.

⁵ A politikai védelemnek megvolt az ára is, az MNSZ és rajta keresztül a Román Kommunista Párt erősítette a befolyását a szövetkezetekben, de Lakatos István a „Szövetség” elnöke is le kellett mondjon, miután ellentétbe került Kurkó Gyárfással, mert egy magyar választási blokk létrehozását szorgalmazta.

⁶ Szövetkezeti Értesítő, 1946. 03. 25. 149

II. Melléklet

A bukaresti magyar követség jelentése az INCOOP és a szövetkezetek közötti egyezségről

„A romániai Központi Szövetkezeti Szervezet, a Nemzeti Szövetkezeti Intézet 1945 folyamán egy szövetkezeti kongresszust tartott, amelyen általános irányelvként határozatilag kimondatott, hogy faji alapon való szövetkezeti szervezkedés nem megengedhető, tehát a magyar szövetkezetek különálló szervezete sem. Ennek az elgondolásnak megfelelően az erdélyi magyar szövetkezetek, szám szerint mintegy 1000, amelyek a marosvásárhelyi „Kaláka” Központ volt „Hangya” Központ és a kolozsvári „Szövetség” Központ köré csoportosulnak, a meglévő központi szervezetük megszüntetésével bekapcsolandók a Nemzeti Szövetkezeti Intézet keretébe, amely az ország összes szövetkezeteit megyénként ún. megyei federálékba kívánja megszervezni. Ez ellen az elgondolás ellen, amelynek semmi törvényes alapja nem volt, pusztán csak egy minden törvényes jelleget nélkülöző kongresszusi határozaton alapult, a magyar szövetkezetek és központjaik az illetékes szervek előtt kifejtették azon álláspontjukat, hogy jelenlegi szervezetüket továbbra is fenn kívánják tartani, megtartva természetesen a legszorosabb együttműködést a Nemzeti Szövetkezeti Intézet hálózatával, és alávetve magukat mindenben a fennálló törvények által előírt ellenőrzésnek. Az INCOOP-nál és Szövetkezeti Minisztériumnál számos kihallgatás, megbeszélés és tárgyalás folyt a magyar szövetkezetek helyzetének rendezése céljából és az egyenjogúság elnyerése érdekében, azonban az INCOOP, illetve Szövetkezeti Minisztérium mereven kitarított álláspontja mellett, és a magyar szövetkezeteket, amelyek önálló szervezetüket megtartani kívánták, nem részesítette az állami úton történő árusztásban, hitelellátásban stb.

A magyar szövetkezetek a jogegyenlőség elnyeréséért és általában jogi helyzetük rendezése érdekében 1946. április 10-én általános szövetkezeti kongresszust hívtak össze, amelyen előadták a magyar szövetkezetek sérelmeit és kívánságait. A kongresszuson részt vett a Magyar Népi Szövetség képviselőjében Kurkó Gyárfás elnök is, aki ígéretet tett, hogy a szövetkezeteket támogatni fogja jogos követelésük elnyerésében.

A kongresszusi határozatok megvalósításáért azután újabb számos megbeszélés és tárgyalás folyt az INCOOP-nál és Szövetkezeti Minisztériumnál, azonban a szövetkezetek képviselői

pusztán csak ígéretet kaptak, és helyzetükben semmi változás nem történt. A magyar szövetkezeti hálózat tovább folytatta azonban a harcot, és minden állami támogatás nélkül és minden külső segítség megvonása mellett is fenntartotta magát, és igyekezett szervezetét továbbfejleszteni.

A Magyar Népi Szövetség a magyar szövetkezetek állásfoglalását hivatalosan támogatta folyó év első feléig, amidőn 1947. június 14-re a magyar szövetkezetek vezetőit a M. N. SZ. részéről egy értekezletre hívta össze, amelyen a M. N. SZ. közölte a szövetkezeti vezetőkkel, hogy az eddig követett szövetkezeti politikán változtatni kell, és el kell fogadni a Nemzeti Szövetkezeti Intézet által képviselt álláspontot a szövetkezeti kérdésben.

A M. N. SZ. által 1947. június 14-re összehívott értekezlet folyományaképpen 1947. június 24-én Bukarestben az INCOOP székházában közös megbeszélést tartatott az INCOOP, a R. K. P., a M. N. SZ., a magyar szövetkezeti képviselők bevonásával. Ezen az értekezleten, amelyről külön jegyzőkönyv készült, lefektették azokat az alapelveket, amelyek szerint a magyar szövetkezeteknek és központjaiknak be kell kapcsolódniuk az INCOOP szervezetébe és keretébe.

A jegyzőkönyv első pontja értelmében a magyar szövetkezeteknek be kell lépniük az INCOOP alá tartozó megyei federálékba, megtartva egyidejűleg tagságukat eddigi központjaiknál is.

Ennek a pontnak a jelentősége abban áll, hogy a szövetkezetek a jövőben a megyei federálék tagjaivá válnak, és mint ilyenek, a megyei federáléktól kapják elsősorban az állami szétosztás útján őket megillető árucikkeket, továbbá a megyei federálék ellenőrzése és irányítása alá kerülnek. A magyar Központok legtovább a szabad piacon beszerezhető árucikkekkal láthatják el őket, de ez is csak addig történhetik, amíg az INCOOP megyei federáléi erre is be nem rendezkednek. A szövetkezetek ezek szerint átkerülnek a megyei federálék érdekkörébe, azokkal kerülnek szoros és közvetlen kapcsolatba, viszonyuk eddigi központjaikkal egészen laza vagy teljesen megszűntté válik, a szövetkezetek szervezete, irányítása és szelleme a megyei federálék elgondolása szerint fog legrövidebb időn belül átalakulni.

A jegyzőkönyv harmadik pontja értelmében a központok tovább működnek jelenlegi alapszabályaik szerint, de a távolabbi cél az, hogy nemzetiségi jellegüket megszüntetve, egy országos, vagy csak Erdély területére kiterjedő termelő federációvá alakuljanak át.

Ennek a pontnak az értelmében a Központok teljesen be

kell, hogy szüntessék a fogyasztási üzletággal kapcsolatos áruellátási tevékenységüket, és a jövőben kizárólag termeléssel kell foglalkozniuk – aminek következtében eddigi üzleti tevékenységük legjelentősebb részét elveszítik. Mint termelő szövetkezetek federációja, csak termelőszövetkezetek lehetnek tagjai, és így a jelenlegi tagszövetkezetek, amelyek 99%-ban fogyasztási, illetve hitelszövetkezetek, előreláthatóan nem lehetnek tagjai a központoknak. A nemzetiségi elv megszüntetésével a Központnak tagjává válhat minden más nemzetiségű szövetkezet, és a szövetkezeti törvény értelmében minden tagszövetkezetnek üzletrésze arányában egyforma joga és részesedése van központja vagyonából. E kérdés áthidalására szolgálna az a rendelkezés, hogy a központok meglévő vagyona egy elképzelhető federáció létesítése esetén előzetesen felértékeltesék, és mint a magyar szövetkezetek tulajdona biztosítsák, azonban e kérdés gyakorlati megoldásának lehetőségét akadályozza az a körülmény, hogy a jelenlegi magyar tagszövetkezetek, amelyek fogyasztási és hitelszövetkezetek, a jövőben nem lehetnek előreláthatólag tagjai a federációnak. Az esetben is, ha a jelenlegi tagszövetkezetek tagsága továbbra is megőrizhető lesz, a federációvá való átalakulás esetében semmi esetre nem lesz biztosítható a központok magyar jellege. A negyedik pont értelmében a Központok egyelőre tovább végzik tagszövetkezeteik belső ellenőrzését és a magyar nyelvű szövetkezeti propagandát, azonban csak addig, amíg az INCOOP nem kívánja ezt elvégeztetni saját keretében.

Ennek a kérdésnek igen nagy jelentősége volt, mert a szövetkezeti hálózat összetartása és szellemének megőrzése és továbbfejlesztése elsősorban az ellenőrzés, irányítás és propaganda útján érhető el, s amennyiben a Központok ezt a tevékenységüket nem folytathatják, a szervezet menthetetlenül szétbomlik, de egyidejűleg a szervezetet alkotó egyes szövetkezetek további sorsa is kétségessé válik, miután azok léte és fejlődése csak a központok által végzett szigorú és következetes ellenőrzéssel volt biztosítható. Ugyancsak a negyedik pont értelmében, az ugyanazon községben levő azonos célú szövetkezeteknek a jövőben egy szövetkezetté kell összeolvadniuk.

Ez azt jelentette, hogy a vegyes lakosságú vidékeken levő magyar szövetkezetek, összeolvadva a román szövetkezetekkel, előreláthatóan teljesen elveszítik magyar jellegüket. Többségi vezetés, illetve irányítás alá kerülnek. A helyzet nem sokkal kedvezőbb azokban a községekben sem, ahol a ma-

gyarság akár 50–60%-os többségben is van, mert a gyakorlat szerint ilyen esetekben is a többségi vezetés és irányítás alá kerülnek, különösképpen, ha a megyei federálékkal fognak szoros kapcsolatban állni. A tagszövetkezeteknek a többségi szövetkezetekkel való összeolvadása súlyosan fogja veszélyeztetni a központokbeli magyar jellegének megőrzését, miután ily módon, bár a tagszövetkezetek részére elvileg kimondták a vagyon megtartását, de ezek szerint nincsen biztosítva a tagszövetkezetek magyar jellegének megőrzése. Az 1947. június 24-én tartott értekezlet szelleme szerint a tagszövetkezeteknek a megyei federálékba való belépésén kívül a további kérdéseket egy jövőbeli megoldásnak tekintik, amelyeknek gyakorlati keresztülvitelére csak hosszabb idő elteltével kerülhet sor. Az INCOOP elgondolása azonban e tekintetben egészen más, mert az 1947. június 28-án kelt, és megyei szervezeteihez intézett átíratában felhívja a megyei szervek vezetőit, hogy lépjenek azonnal érintkezésbe a központok vezetésével vidéki áruraktárai átvételére, valamint raktári személyzetük és ellenőri személyzetük átvétele végett.

Az INCOOP 1947. június 28-i levelében felvetett kérdések váratlanul érintették elsősorban a „Kaláka” Központot, és az Igazgatóság megbízásából Kisgyörgy Imre és Dr. Huszár Kálmán 1947. július 8-án a M. N. SZ. központi vezetésétől felvilágosítást kértek a követendő eljárás tekintetében. A M. N. SZ. álláspontja az volt, hogy az INCOOP átíratában említett kérdések legsürgősebben megvalósítandók a gyakorlatban, és a M. N. SZ. álláspontja szerint haladéktalanul meg kell tenni a lépéseket ez irányban.

A „Kaláka” Központ Igazgatósága 1947 július 15-én igazgatósági ülést hívott össze különösképpen az INCOOP 1947. június 28-i átíratában foglaltak megtárgyalására, azonban az Igazgatóság, tekintettel arra, hogy az INCOOP levelében részletkérdések nem voltak közelebbről érintve és meghatározva, nem tudott határozni és állást foglalni a felmerült kérdések tekintetében. Hogy az Igazgatóság az INCOOP által felvetett problémákra vonatkozóan érdemben határozni tudjon, július 19-én kelt átíratban felsorolta azokat a kérdéseket, amelyekre vonatkozóan részletes választ és információt kér s az INCOOP által megadandó válasz alapján fog majd érdemben határozni.”

Kell nem kell? avagy volt, van (?) és kell legyen szövetkezeti mozgalom!?

CSOMÓS ATTILA

Mottó: „A történelem az élet tanítómestere.”
Balogh Elemér

Az utóbbi időben (Magyarországon, de nem csak) egyre több értekezés jelenik meg szövetkezeti elvekről, tettekről, a múltról és a múlt hagyatékáról, a szövetkezeti mozgalom fontosságáról és arról, hogy a szövetkezeti mozgalom, amely a múlt század elején megfelelt az erdélyi magyar gazdálkodók érdekeinek, az a mai modern kor gazdasági érdekérvényesítési kívánalmaknak is eleget tenne az európai uniós csatlakozás feltételeinek megteremtéséhez.

Figyelembe véve az Európai Unióban alkalmazott agrártámogatási rendszert, Románia kormánya is sokszor hozott olyan törvényeket, rendelkezéseket, melyek elősegítik, úgymond majdnem kötelezővé teszik a szövetkezést s a mezőgazdaságon belül a termékpályás szövetkezetek létezését, illetve létrehozását.

Mivel Erdélyben is csak a legidősebb nemzedék bír személyes élményekkel a „nem kolhoz” mintára szervezett és működtetett szövetkezetekre, a korabeli szakmai irodalmat és objektív visszaemlékezéseket használhatjuk fel a szövetkezeti mozgalom szükségességének, fontosságának megmagyarázásához, valamint egy megújuló szövetkezeti rendszer kialakítását biztosító, figyelő, beszerző, fejlesztő munkához.

Mit mutat a múlt?

Amint azt Vincze Gábor írja Az Erdélyi Magyar Szövetkezetek félévszázada című munkájában: „A szövetkezeti hálózat egyik legerősebb bázisa a Székelyföld volt. Ez mondhatni természetes, hisz itt sokszázados hagyománya volt egymás kölcsönös megsegítésének.” Ezt kell figyelembe venni akkor, amikor az erdélyi szövetkezeti mozgalomról értekezünk. Tudnunk kell, hogy már 1825-ben a székely „reformátor” közigazdász-politikus, Bölöni Farkas Sándor megalapította a Gondoskodó Társaságot Kolozsváron, 1839-ben Marosvásárhelyen megalakul a Marosszéki Kölcsönös Tűzkármentesítő Társaság, 1855-ben a kolozsvári Kisegítő Pénztár, 1862-ben pedig Csíkszeredában az első erdélyi magyar fogyasztási szövetkezet.

A komoly szervezkedés, a vidéki lakosság zömét kitevő agrárnépesség megsegítését indítványozó, az áru- és hiteluzsora falu- és erkölcsromboló tevékenység korlátozását biztosító munka azonban a gróf Károlyi Sándor (nagyszerű gazdaságpolitikus és mecénás) befektetési áldozatvállalása tette lehetővé. Az ő nevéhez fűződik az első HANGYA Szövetkezet létrehozása 1898. április 12-én, és Budapesten, ugyancsak 1898-ban, az Ország-

gos Központi Hitelszövetkezet, valamint a HANGYA Fogyasztási Szövetkezeti Központ bejegyzése.

Erdélyben az igazi szövetkezeti hálózat kialakítása 1905-ben kezdődik, amikor is Nagyváradon megalakul a parciumi Hangya és 1906-ban Nagyenyeden a Hangya erdélyi kirendeltsége. Ezekhez az alközpontokhoz több tíz szövetkezet is csatlakozik, a Székelyföldön pedig tej- és állatbiztosító szövetkezetek alakulnak. Ez a folyamat az első világháború kitöréséig tart, amikor a hálózat továbbépítése megtorpan. Még az 1920-ban megalakuló nagyenyedi Hangya Központ és a kolozsvári Gazdasági és Hitelszövetségek Szövetsége (Szövetség) sem tudta meggátolni a csökkenő tendenciát.

Trianon után, a két világháború közötti időszakban, a román politikusok a Romániához csatolt területeken mindent elkövettek a kialakult gazdasági intézményrendszer megsemmisítéséért. Mindezek ellenére az 1929-ben megszavazott szövetkezeti törvény lehetővé tette a decentralizáció és a szövetkezeti autonómia elvének alkalmazását, a szövetkezetek vidékenkénti „federálékba” és uniókba való tömörülését. A Szövetség keretén belül, a hitelélet gyengülése ellenére is tovább folytatódik az erdélyi szövetkezeti mozgalom szervezése. Megindul az ún. tejszövetkezeti mozgalom, aminek következtében 1931–1938 között több mint 100 tejszövetkezet alakul. 1936-ban Marosvásárhelyen, míg 1938-ban Székelyudvarhelyen tejfeldolgozó üzemek létesülnek, amelyek már exportra is képesek termelni. A felfelé irányuló tendencia azonban tart nem sokáig, mert 1938-ban egy királyi dekrétum alapján létrehozzák a Romániai Nemzeti Szövetkezeti Intézetet (INCOOP), ami egyben szentesíti az intézet azon jogát is, miszerint az intézet elrendelheti egyes zónákban több szövetkezet fúzióját is. Az INCOOP nem él a megadott joggal, mivel Bukarestben is tudták, hogy az 1919–1920-as békediktátum által meghatározott államhatárok nem biztos, hogy véglegesek maradnak.

A második bécsi döntés kettészakította Erdélyt, és ezzel egy időben az erdélyi magyar szövetkezeti hálózatot is. Ezért megalakul a nagyenyedi, valamint a marosvásárhelyi Termelő- és Fogyasztási Szövetkezetek Központja. Ezekhez csatlakoznak a Szövetség központjától elszakadt tagszövetkezetek is, mert a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központja Észak-Erdélyben maradt.

Ezt követően az Észak-Erdélyben maradt szövetkezeti mozgalom, a magyar állam segítségét élvezvén, fejlődésnek indul. Új szövetkezetek alakulnak. Marosvásárhely mellett, Medgyesfalván igazi ipartelep épül a Hangya égisze alatt, Csíkszentimmonban pedig a Szövetség keményítő- és ládagyár építéséhez

kezd. Dél-Erdélyben azonban tovább csökken a magyar szövetkezetek száma.

A második világháború befejeztével újabb változások állnak be az erdélyi szövetkezetek életében. 1945-ben az addig érvényben lévő jogszabályok helyett a román jogszabályok lépnek érvénybe, és ezzel elkezdődik az a nyilvánosságra nem hozott háború, melynek célja a magyar szövetkezetek működésének ellehetetlenítése. A folyamat mindaddig nem áll le, amíg a szövetkezeti szellemet képviselő autonóm, a tagok önkéntes társulásán alapuló magyar szövetkezetek nem olvadnak be a megyei federálékba, amíg nem egyesülnek a magyar és a román szövetkezetek. A hitelszövetkezetek felszámolása 1948-ban megy végbe, a Hangya Fogyasztási Szövetkezetek, illetve a Kaláka Erdélyi Népi Szövetkezetek végső átalakítására 1950-ben kerül sor, amikor is megalakul Romániában a Fogyasztási Szövetkezetek Szövetsége, a „CENTROCOOP”, amelynek minden fogyasztási szövetkezet tagja kellett legyen.

Mi van ma?

Az 1989-es rendszerváltás után az erdélyi magyarság nagy lendülettel fogott neki a társadalmi és a kulturális élet újraszervezéséhez. Létrejön egy nagyszámú civil szervezet, melyek nagy része azonban a kulturális, szociális, társadalmi élet megújulását, a magyar népi hagyományok felélesztését tűzte ki céljául. A gazdasági élet átszervezése is elkezdődik, hisz magántökével rendelkező cégek jönnek létre, megkezdődik a mezőgazdasági kollektív gazdaságok felszámolása, és az 1991-es földtörvény számos falusi és városi lakosnak visszaadja a jogos, a kollektivizálás alkalmával elrabolt föld- és erdőtulajdonát. Újraalakulnak a gazdakörök, a külföldi segítséget élvező egyes alapítványok szorgalmazzák a gépkörök kialakítását, szarvasmarha-tenyésztő gazdaságok és tejszövetkezetek kapnak jogi személyiséget.

A visszai igényelt területek birtokbavételének késése, a földparcellák sokasága egy gazdaságon belül, a megfelelő erőgépek és mezőgazdasági eszközök, valamint a termelés beindításához szükséges tőke hiánya, sok esetben a hozzá nem értés, mind-mind hátrányosan befolyásolják a piacgazdálkodás követelményeinek megfelelő termelést. A munkaerő előregedése is nagyban hozzájárul a mezőgazdasági termelés eredménytelenségéhez, de egyben ahhoz is, hogy új típusú felvásárló, feldolgozó és értékesítő szövetkezetek alakuljanak ki.

A szocialista rendszerben kialakított fogyasztási és hitelszövetkezetek is átalakulási folyamaton mentek keresztül. A rendszerváltást követően elszegényedtek, az állam nem tudta biztosítani a szükséges tőkét az árubeszerzéshez, a vidéki gazdálkodóknak szükséges hitelek nyújtásához, és ez gyakorlatilag az egész rendszer összeomlásához vezetett. 1966 októberében a 109-es törvénnyel újraszerveződnek a fogyasztási és hitelszövetkezetek, ezek azonban, akárcsak az előző rendszer szövetkezetei, nem rendelkeznek teljes önállósággal, megfelelő nagyságú tö-

kével, ami miatt továbbra is működésképtelenek maradnak.

Romániának az Európai Unióhoz való csatlakozásának kinyilvánítása a szövetkezeti mozgalom új szakaszát nyitja meg. Ma már nagyon sok esetben a gazdák mezőgazdasági termelésének támogatását egy szövetkezeti tagsághoz köti, amely szövetkezet lehet termékpályás termelő és értékesítő, vagy pedig nonprofit jellegű szövetkezet is. Ennek a kormányintézkedésnek az alapján jelentek meg 2001-ben, illetve 2002-ben nagyobb számban a szarvasmarha-tenyésztők egyesületei, a tejszövetkezetek stb., amelyek szervezése azonnal megállt, amint a kormány nem tudta folyósítani rendszeresen az állami támogatást.

Kell legyen szövetkezeti mozgalom! ?

Amint a fentiekből is kitűnt, a szövetkezetek már 100 évvel ezelőtt is azért jöttek létre, mert az akkori gazdasági és társadalmi viszonyok között elviselhetetlenné vált a hitel- és áruuzsora. Ez a mai Romániában is így van. Nagyon a bankok által – a hitelek után – alkalmazott kamatlábak (az egyéni gazda legtöbbször nem is jut hitelhez), drága az energia, a megtermelt terményeknek nincs biztos piaca, ami mind azt bizonyítja, hogy a helyzet ma is ugyanaz, mint egy évszázaddal korábban. Ha elemezzük az Európai Unióban elért gazdasági sikereket, rájövünk, hogy az összefogás kényszerének felismerésének alapján megvalósítható a valós piaci verseny fennmaradása, a kistermelők piacra jutásának és versenyben maradásának esélye. A gyakorlat azt igazolja, hogy a szövetkezetek jelenléte az élelmiszerpiacon nagyban korlátozza a mamutcégek monopóliumainak és a feketekereskedelemnek az árfelhajtó tevékenységét.

Leszögezhető tehát, hogy kell legyen egy szövetkezeti mozgalom, hisz a szövetkezeteké a jövő, mert:

- Európában a legmélyebb történelmi gyökere van;
- valódi esélyegyenlőséget biztosít;
- a gazda csak a szövetkezetekben őrizheti meg gazdálkodási önállóságát (egy tag – egy szavazat);
- a bérmunkás és a nagytőkés létforma között a szövetkező gazda jelent garanciát a kultúrvidék megmaradásához, a népesség megtartásához;
- a szövetkezet valós, gyors és biztos információt biztosít a termelőnek;
- az Európai Unió agrárpolitikája az átlagos méretű családoknak biztosít előnyöket, és nem a nagy monopóliumoknak, illetve a jogi személyiségű vállalkozásoknak.

Úgy gondolom, hogy a múlt teljes feltárásával, a szövetkezeti mozgalom megismerésével, a következtetések nyilvánosságra hozásával és azok tudatosításával megteremtődhet egy igazi, új típusú szövetkezés megindításának, a vidékfejlesztési munka elindításának és a magyarság szülőföldjén való fennmaradásának feltételei.

A Hangya Szövetkezeti Központ mához szóló üzenete

GYÖRFI DÉNES

A szövetkezeti eszme közös, együttes törekvést jelent minden olyan emberi cél megvalósítására, amely nemcsak anyagilag, hanem erkölcsileg is hasznos. A szövetkezeti eszme az emberek közötti érdekbeli különbségeket iparkodott kiküszöbölni azzal, hogy a különböző érdekek rendszertelen és egymásba ütköző tömegéből kiválasztotta azokat, melyek egyenként és egyformán fontosak és azonosak, és ezeket az azonos érdekeket és törekvéseket csoportosítva összhangot, harmóniát teremt az érdekkáoszok zűrzavaros lármájából.

E szövetkezetek általános jellemzője abban áll, hogy a bennük azonos gazdasági érdekekkel és céllal tömörülő tagok tőkéjüket és munkájukat egészben vagy részben a szövetkezetben helyezték el, s elhelyezett munkájuk és tőkéjük arányában részesülnek a szövetkezet által elért eredményekből is. Így vált a szövetkezet az illető helység kereskedelmi és gazdasági tanácsadójává, alappillérévé. Mihelyt a szövetkezet a községben megjelent, már megszűnt az áruzsora, amit verseny hiányában a falusi üzérkedők addig tetszés szerint fokozhattak. A szövetkezet tehát méltányos áraival versenyt teremtett, sőt az árak már akkor mérséklődni kezdtek, amikor a szövetkezetről mindössze elméletben esett szó. A szövetkezet tehát az egész közösség szintjén éreztette ármérsékelő hatását, s így még azoknak is tényleges hasznukra volt, akik a szövetkezeten kívül vásároltak. A szövetkezet tehát a nem-tagoknak is, az egész lakosságnak az anyagi jólétét szolgálta.

E fenti nemes célokat szolgálta a Károlyi Sándor-féle, magyarországi mintára 1906-ban létrehozott nagyenyedi Hangya Központ tevékenysége is, mely az 1918-as összeomlásig hatalmas anyagi bázist valósított meg Nagyenyeden, valamint Erdély városaiban, falvaiban egyaránt.

Köztudomású viszont, hogy az első világháború alatt és után a szövetkezeti életet is felmérhetetlen anyagi veszteség sújtotta. Ez alkalommal elegendő e veszteségnek csupán két ágazatát fölemlítenünk. 1916-ban, az általános menekülés idején, a székelyföldi szövetkezetek nagy részének odaveszett a teljes árukészlete s sok helyen még a kihitelezett áruk értéke, az ún. „kontók” is, aminek következtében az amazokban foglalt árut, illetve annak értékét már soha többé nem lehetett azonosítani, illetve behajtani. És mivel kezdték újraműködésüket? A kapott kevés kártérítéssel, a befolyt kevés kihitelezéssel, s imitt-amott új üzletrészejegyzéssel, valamint kölcsönökkel, tehát adóssággal. Követ-

kezésképpen hosszú, súlyos és gondterhes éveket vett igénybe az újraindulás. Dicséret illeti az akkori szövetkezetek vezetőit és alkalmazottait, hogy az adott nehéz átmeneti éveket nagy körültekintéssel és gonddal tudták átvészelni és felhasználni az annyira nélkülözhetetlen újjászületéshez s újrainduláshoz.

A másik nagy veszteséget a régi, erős magyarországi központ elvesztése idézte elő, mely azidáig szövetkezeteinek olcsó, de jó minőségű áruval való ellátását biztosította. A megmaradt nagyenyedi központ csökkentett árukészlettel volt kénytelen fedezni a szükségleteket. Micsoda súlyos küzdelmek és áldozatok árán kellett és lehetett ebből a kis mustármagból több mint 500 szövetkezetet létrehozni és ellátó központi intézmény terebélyes fáját elővarázsolni! S így jött létre fokozatosan, az enyedi központ megerősödése folytán, az erdélyi központok, raktárak, lerakatok egész sora s az amazokat irányító, hozzáértő, kiváló szakembergárda. Részben új szak személyzetről beszélhetünk, de ami fontos, hogy a hálózat megőrizte és továbbfejlesztette régi jelentőségét, tartalmát, és hatékonyságát. Igaz, hogy az adott új, nehéz körülmények közepette talán nem minden esetben és időben tudtak olcsóbb beszerzési források lenni népünk számára, mint más falusi kereskedések, de voltak és maradtak árszabályozó intézmények, melyek a maguk tisztességesen megszabott áraikkal irányították, szabályozták a helyi piaci árakat, s útját állták a túlkapasoknak. Paradox módon a Hangya-szövetkezetek, ha nem is árulhattak mindig olcsóbb áron, mint a többi kereskedők, de olcsóbbak voltak abból kifolyólag, hogy az elért évi haszon nagy részét vásárlási visszatérítés és osztalék formájában mindig visszaadták tagjaiknak. S így az a 2–3%-os vásárlási visszatérítés és osztalék bizonyítja, hogy az év folyamán ennyivel adta számukra árukészletét a szövetkezet. Így váltak tehát a szövetkezetek második otthonná, ahová a tagok immár úgy mehettek, mint éppenséggel haza, nem lévén kitéve a modortalan boltosok, elgazdagodott üzérkedők, kereskedők szeszélyeinek gorombaságának, csalásainak.

A szűkreszabott keret korlátozza a Hangya Szövetkezet valamennyi rész kérdésének tagolását. Az alakulandó szövetkezetekkel párhuzamosan a nagyenyedi központ – a falufejlesztés általános keretében – a fogyasztási és értékesítőszövetkezetek, a hitelszövetkezetek és gazdakörök létrehozásában és hatékony működtetésében vállalt jelentős részt. S e vonatkozásban nagyon fontos kiemelni, hogy a szövetkezeti vagy gazdaköri életben soha nem merültek fel sem faji,

sem felekezeti válaszfalok, hisz amazok távolról sem voltak, és nem is lehetettek egy fajnak, egy felekezetnek kisajátított tulajdonai. Minden tekintetben és minden esetben a közjó szolgálatában állottak és tevékenykedtek. Az egészséges szövetkezeti élet pedig közös törekvésre buzdította és serkentette a különböző nyelvű és érzésű embereket.

A szövetkezeti mozgalom ezáltal elválaszthatatlanul összefonódott a falu gazdasági és kulturális életével, mivel a szövetkezeti szervezkedés kiépítése nélkül a falufejlesztés gyakorlati megvalósítása is akadályokba ütközött volna. Éppen ezért szorgalmazták minden eszközzel és módozattal a kisebb gazdasági erők tömörítését, mivel csakis a szövetkezeti szervezkedés által volt elérhető az, hogy a kisgazda olcsóbban tudjon termelni s több jövedelemhez jusson, s ily módon szellemi és erkölcsi nivóját is emelhesse.

Így a szövetkezetek olyan erőforrásokat nyitottak meg, amelyek addig elérhetetlenek voltak az egyes kisgazdáknak nézve, s éppen ezért az általános vélemény szerint a két világháború közötti időszakban, amikor a szövetkezetek fejlődésképtelenek voltak, ott a földművelő nép kultúrája is megrekedett, visszaesett. A falufejlesztést és a szövetkezetet tehát együttjáró feladatnak tekintették. A szövetkezeti szervezkedés ugyanis a falu számára annyit jelentett, mint a háznak a szolid fundamentum. A kultúrát tartották a szövetkezés alappilléreinek, s ezért tekintették annyira fontosnak, hogy a falufejlesztés programja a szövetkezeti mozgalom fejlesztésén, a szövetkezetek megerősítésén épüljön fel. „Erős alapokra kell tehát elsősorban fektetni a szövetkezeteket – olvasom e vonatkozásban a Szövetkezés 1929. augusztus 25-i számában – s akkor ezek a legerőteljesebben küzdik ki földművelő népünk gazdasági és kulturális megerősödését, haladását. A nálunk most meginduló falufejlesztés programját ezért a szövetkezeti mozgalom fundamentumán építsük fel, mert a kitűzött szép eszméket népünk boldogítására egyedül így érhetjük el.”¹

A szövetkezeti nőmozgalom is igen fontos alappillére volt az ágazati tevékenységnek. A vezető osztály asszonyai, a papnék, jegyzőnék, tanítónék elsődleges fellépésére, közreműködésére tartottak igényt a Hangya-vezetők.

„Minden nőnek irányuljon erős akarata arra – biztat a szaklap 1926-ban –, hogy vegyen szövetkezeti üzletrészt s vételesen üzletrészeket ismerőseivel is, minden szükségletét lehetőleg a szövetkezetben szerezze be és beszéljen rá másokat, vagy határozzák el többen, hogy amit csak lehet, szövetkezetben vásároljanak. A szövetkezeti vezetőségek

pedig alakítsanak sürgősen női választmányokat, bizottságokat, melyeknek feladata lesz a vezetőséggel karöltve működni a szövetkezet fejlesztése érdekében.”²

A fentiekkel egy időben a Hangya az iskolaszövetkezetek létrehozását és működtetését, a mezőgazdaság modernizálását, megfelelő mezőgazdasági felszereléssel, műtrágyával stb. való ellátását s e keretben a gazdakörökkel való hatékony együttműködést, a művelődési élet terén a közkönyvtárak létrehozását, szaklapok, napilapok terjesztését tartotta továbbá igen fontos feladatának, aminek érdekében jelentős, szerteágazó munkásságot fejtett ki és valósított meg mind központi szinten, mind a vidéki fiilialék keretében. A szaklapban rendszerességgel megjelentetett ismertető, beszámoló is állításomat igazolják. Cselekedjünk hát az adott viszonyaink közepette is elődeink példájához méltó dolgokat! Ennek érdekében ajánlom hazai magyarsági szakembereink, érdekvédelmi szervezetünk figyelmébe az egykori Hangya-hálózat újjáéledésének szükségességét, fontosságát, időszerűségét. Ennek érdekében az idevágó jogi keret kivitelezése az elsőrendű folyamat, melynek alapján az egykori székházak, raktárak, üzlethelyiségek stb. visszaigénylése lesz majd az elindított folyamat következő lépése. S nem utolsósorban a kellő jogi és közgazdasági alapismeretekkel fölvértezett szakembergárda előteremtése is elsőrendű teendőnek számít minden vonatkozásban. Mindezen célok megvalósítása pedig hatalmas meggyőző, felvilágosító munkát igényel odafent is, a központi, de idelel is, a helyi kormányzatok, adminisztrációk berkeiben egyaránt. A fél évszázados törést, megszakítást kell az adott, új körülmények közepette pótolnunk és magasabb szinten folytatnunk. A Szövetkezés 1929-beli megfogalmazása és ma is időtálló biztatása kell mérvadó legyen valamennyiünk számára minden tekintetben.

„Ha meg tudjuk mutatni a világnak, hogy élni tudunk a magunk erején s tanújelét adjuk, hogy hasznosak vagyunk a többségi nép szempontjából is, mert közvetve ennek az országnak a felvirágzását segítjük elő, nem fognak másodrangú polgároknak tekinteni, nem fogják lekicsinyelni nyelvünket, kultúránkat, hanem igyekezni fognak alkalmat adni a fejlődésre és segítőkészet nyújtani nekünk. A szerepünket pedig mi magunk kell kiválasszuk magunknak, élni és áldozni vagy elpusztulni...”³

Úgy vélem, hogy ebben áll az egykori Hangya Központnak a mához szóló igazi, lényegbevágó, fontos üzenete!

¹ Idézet a Hangya Szövetkezet Szövetkezés című folyóiratának 1929. augusztus 25-i számából

² Idézet a Hangya Szövetkezet Szövetkezés című folyóiratának 1926. május 12-i számából

³ Idézet a Hangya Szövetkezet Szövetkezés című folyóiratának 1929. szeptember 26-i számából

Az erdélyi szász és román nemzetiségi szervezetek

HUNYADI ATTILA

Ebben a tanulmányban a monarchiabeli nemzetiségek önálló szervezeteti érdekvédelmének kiépítését ismertetem, bővebben kitérve az erdélyi szász és román szervezetek nemzeti célcsoportjaira, hiszen ebből a két gazdasági önszerveződési modell tapasztalataiból ihletődött a magyar közgazdasági elit is a két világháború közötti időszakban a kisebbségi modus vivendit keresve.

A társadalom- és gazdaságtörténészek egyhangú megállapítása szerint, az Osztrák-Magyar Monarchia területén a nemzetiség megvallásának és gyakorlásának egyik kifejeződése volt a szlovén, olasz, cseh, román „népbankhoz”, szász hitelszövetkezethez való csatlakozás. A politikai öngazgatás és nyelvi-kulturális jogaik teljes gyakorlásának hiányában e nemzetiségek a szervezeteti mozgalomhoz folyamodtak mint a kulturális-nemzeti célok megvalósításának egyik hatékony eszközehez.¹

A monarchiában az 1875. XXXVII. tc. (kereskedelmi törvény), kiegészítve az 1898. XXIII. hitelszövetkezeti tc.-kel, szabályozta a szervezetek működését. Az 1898-i hitelszövetkezeti törvény, amely állami üzletrészjegyzéssel átalakította az addigi hitelszövetkezeti központot Országos Központi Hitelszövetkezetté (a továbbiakban: OKH). Ugyanebben az évben alakult meg a Hangya fogyasztási szervezetek központja is, Károlyi Sándor ösztönzésére, elsősorban az áruuzsora és határidőügylet-spekuláció megszüntetésére, a következő évben pedig létrehozták a Gazdák Biztosító Szövetkezetét.² Egyik törvény sem tiltotta nemzetiségi jellegű szervezetek és ezek szövetségeik létrehozását, sem pedig a saját anyanyelven megszerkesztett alapszabályok kialakítását, illetve ezek cégbírósági bejegyzését sem. A tagok többségének döntése alapján határozták meg az ügyvitel s a tanácskozás nyelvét. A nemzetiségeknek lehetőség adódott saját kulturális-nemzeti céljaikat támogató külön szervezet kialakítására. Sem az Osztrák-Magyar Nemzeti Bank, sem az OKH nem alkalmazott hátrányos megkülönböztetést e nemzetiségi szervezetek ellen. Az OKH és a Hangya központ fontos feladatának tartotta azt, hogy a hitel- és a fogyasztási szervezetek – nemzetiségre való tekintet nélkül – az ország egész területén megalakuljanak. Ezt tanúsítják a nemzetiségek nyelvén megfogalmazott minta-alapszabályok,

ügyviteli szabályok, valamint a rutén akció, amelyre a Tisza-féle politikum sokkal inkább figyelt, mint a később, kevesebb szubvencióval jóváhagyott Székely Akcióra.³ Adott volt tehát a lehetőség, hogy a nemzetiségek párhuzamosan kiépíthessék a maguk szervezeteti rendszerét. Az első világháborúig Magyarországon mintegy 800 nemzetiséghezkötdő szervezetet működött, legtöbbször saját nemzetiségi hálózatában. Kereskedelmi érdekek miatt a nemzetiségi regionális szövetségek az országos szervezeteti központokkal elvi és üzleti kapcsolatokat egyaránt kialakítottak, ugyanakkor azonban nemzetiségi intézményrendszerük fontos összetevőivé váltak. Bár az ország kiterjedtsége miatt regionális szervezeteti szervezetek is alakultak, továbbá vidéki áruraktárak (Nagyenyed, Marosvásárhely) és üzemek (Nagyvárad), az önállósulási törekvés mégiscsak a nemzeti/kulturális értékek-határok körül körvonalazódtak. Igen erős helyi és nemzeti érdekeket megfogalmazó szervezeteti rendszerek jöttek létre Horvát-Szlavóniában, a délvidéki szerbeknél, felvidéki szlovákoknál, valamint a svábok és Erdélyben a szászok s a románok körében. A nemzetiségi szervezetek önkéntes módon beléphettek a szervezeteti ügy közös képviselő Magyarországi Szövetkezetek Országos Szövetsége tagjai közé is, amely külön ezzel a szándékkal vette fel a „Magyarországi”, s nem a „Magyar” megnevezést. A nemzetközi szinten is önállóságot választó szász Raiffeisen szervezetek nagyszebeni központja a maga nevében volt tagja a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének.

A szász szervezeteti mozgalom

Az erdélyi szászok a századfordulón az országos átlagot meghaladó iparosodással és Magyarország első bankjának létesítésével büszkélkedhettek. A korai polgárosodásnak egyik jele volt az erős szász szervezeteti mozgalom is, amelyet sajátos (politikai és egyházi) önkormányzati és szomszédsági (Nachbarschaften) kölcsönös segítő egyesületek hagyományaik modern kifejeződéseként is értelmezhetünk, s amelynek kiépítését elősegítették azok a kulturális, társadalmi és gazdasági kapcsolatok, melyeket az erdélyi szászok mindvégig ápoltak a német nemzeti közösséggel. A szász parasztság gazdálkodásának korszerűsítésében a németorszá-

¹ Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Kriterion, Bukarest, 1981. A hitelrendszer... fejezet. 168–190.

² Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz. Budapest, 1991. 24–29.

³ Balázs Dénes: Ne nézze senki csak a maga hasznát – Szövetkezeti mozgalom a Kis és Nagyhomoród mentén. Székelyudvarhely, 1995. 21–28.

gi egyetemeken végzett papság és a tanítóság működött közre. E lelkesek vagy egyházközségi laikusok tartották össze a helyi társadalmat, útmutatásaik alapján a szász falvakban gazdasági reformokra érzékeny polgárok, birtokos parasztok jelentek meg. A szász kézművességből a XIX. század végére szász gyáripár fejlődött ki: szalámigyárok, textil-, bőruzemek, szeszgyárok.

Magyarországon az első bankot is a szászok alapították, a Kronstädter Allgemeine Sparkasse 1835-ben, míg az első magyar bank, a Hazai Első Takarékpénztár 1840-ben alakul Budapesten. 1841-ben megalakul Nagyszebenben a Hermannstädter Allgemeine Sparkasse, a harmadik szász bank pedig 1851-ben létesül Besztercén. Az 1845-ben alapított Siebenbürgisch-sächsische Landwirtschaftvereine (Erdélyi Szászok Mezőgazdasági Egyesülete) egyik fő feladatának tekintette a mezőgazdasági hitelhiány tartós megoldását. E célból az egyesület a német Schultze-Delitsch rendszerű, a városi iparosság és kereskedő polgárság hiteligényeire szakosodott szövetkezés eszméit terjeszti a Brassói Kereskedelmi Kamara és a szász bankok támogatásával, s így jönnek létre 1862–1866 között az első városi hitelszövetkezetek: Medgyes (1862), Nagyszeben (1864), Beszterce (1865), Szászrégen. E pénzügyi szövetkezeti jellege abban nyilvánult meg, hogy személyközpontú szolgáltatásokat nyújtottak (személyi hitel), illetve, hogy a bankrészvények (szövetkezeti szakszóval üzletrészek) nevesítettek voltak. (Míg a Schultze-féle szövetkezeti típus a városi lakosság számára bizonyult alkalmasnak, a földművelésből élő lakosság hosszabb lejáratú kölcsönököt igényelt, elvárásainak nem feleltek meg e városi hitelszövetkezetek, amelyeknek a tagjai többnyire iparosok és kereskedők voltak, akik újabb tagok belépésének megakadályozása céljából részvénytársasággá alakultak át. A mezőgazdasági ágazat számára megfelelőbbnek bizonyult a Raiffeisen típusú szövetkezés. E típust az jellemzi, hogy nem törekszik nagy üzletkörre, működési területét csak egy-egy falu vagy egyházközség lakosságára korlátozza, s így a szomszédsági elv biztosítja az átláthatóságot, valamint a kölcsönös felelősség szavatolását; a tagok ismerik egymás anyagi és erkölcsi helyzetét, így a kihelyezések ellenőrzése spontán. A Schultze-Delitsch típusú szövetkezetekkel ellentétben nem az üzletrészekre és szigorú bankszerű kölcsönfeltételekre épít, hanem a kölcsönös segítségre, így szociálpolitikai jelentősége is van.)

A szász hitelszövetkezetek – a Raiffeisen-rendszernek megfelelően – az üzletrésztőkének minimális fontosságot tulajdonítottak, a hitelalapot ugyanis a tagok korlátlan fele-

lőssége jelentette. Ez viszont sokkal szigorúbb ügyvitelt és fokozott bizalmat, horizontális ellenőrzést, a hitelgénylőtől pedig személyes megbízhatóságot követelt, ezért a hitelszövetkezet a szászok esetében csupán a községen belülré terjesztette ki szolgáltatásait, míg a magyar hitelszövetkezetek működési köre több községre is kiterjedhetett.⁴

A szász pénzügyi intézetek közül különösen a Hermannstädter Allgemeine Sparkasse őrizte meg a szász közösség iránti elkötelezettségét, s ezáltal a szászok legerősebb gazdasági intézményévé fejlődött, sőt a két világháború közötti időszakban is megőrizte óriási szerepét a szász s később a sváb szövetkezetek pénzügyi és érdekvédelmi irányításában. A Nagyszebeni Általános Takarékpénztár elnökévé választották 1885-ben Dr. Karl Wolff-ot (országgyűlési képviselő, a Hermannstädter Tageblatt szerkesztője), aki a németországi tökébecsalogatásával is próbálkozott Erdély iparosítása és a városfejlesztés érdekében. Karl Wolff ösztönzésére a bank közösségirányult hitelpolitikája lehetőséget teremtett a „Raiffeisen” típusú falusi hitelszövetkezetek alapítására, melyek a szász falusi lakosság elvárásaival és a mezőgazdasági hitelkereslet természetével összhangban volt. Az eszmeterjesztés eredményeképpen már 1885-ben megalakították az első három ilyen jellegű hitelszövetkezetet. Következő évben még öt alakult, 1886. július 19-én pedig megtartották az első szövetkezeti kongresszust, ahol megalakul a Raiffeisen Szövetkezeti Unió (Verband Raiffeisenschen Genossenschaften), Dr. Wolff elnökletével. A hitelszövetkezetek ügyvitelét ezután komoly szaktudással irányította az Unió, a hitel/tőkeellátást pedig az Allgemeine Sparkasse biztosította.

A szövetkezeti vállalkozás az iparban is meghonosodott. Besztercén bőrfeldolgozó gyár alakult (1886), ahol 1889-ben cipőgyártás is indult, s hasonló profilú szövetkezetet indítottak Nagyszebenben is.⁵ 1888-ban már 5 pinceszövetkezet volt, számuk növekedése nyomán pedig 1911-ben Medgyesén nagybani értékesítő központot hoztak létre. A fogyasztási szövetkezetek kevésbé voltak népszerűek (vagy inkább szükségesek) a szászok körében: bár 1866-ban alakul az első, 1902-ben csak 8 ilyen volt, a Fogyasztási szövetkezetek Központja megalapításakor Nagyszebenben (1906) csak 17; 1909-ben 35, 1913-ban 47 fogyasztási szövetkezet működött 3549 taggal. Abban az esetben, ha a faluban nem létezett hitelszövetkezet, a fogyasztási szövetkezet is elfogadhatott (közvetített) takarékbetétet és nyújtott kishiteleket, vállalta a termékértékesítés megszervezését.

A szász szövetkezés gerincét és erejét a hitelszövetkezetek

⁴ Heller Farkas: Hitelszövetkezet szócikk. In: Közgazdasági lexikon. Budapest, 1937. 189–191.

⁵ Nagy Zoltán: Les régimes légaux des coopératives en Transylvanie. Thèse. Dijon, 1934. 83.

jelentették, amelynek alakulását a következő adatok szemléltetik: 1886-ban 8 hitelszövetkezet és 349 tag, 1900: 80, 1905: 114, 1910: 144, 1914: 177 szövetkezet és 15 985 tag, 1919: 181 és 17 946, 1929: 187 és 20 906 tag (ekkor a kb. 201 szász község közül 187-nek (92,5%) volt hitelszövetkezete.⁶

A svábok hagyományos falusi hitelszervei a „Dorfsparkasse”-k voltak, amelyek a hitelszövetkezetekhez hasonló szolgáltatásokat nyújtottak. A XIX. század végén – szász mintára – a Schultze-Delitsch típusú szövetkezeteket próbálták meghonosítani, kevés eredménnyel. A Raiffeisen típus itt is sokkal alkalmasabbnak mutatkozott: az első ilyen jellegűt Grossscham faluban alapították, 1897-ben. Az ezután alakuló hitelszövetkezetek önálló központot alapítottak, Raiffeisencentral A.G. néven félmillió korona alaptőkével, Temesvár székhellyel. A Raiffeisen jelleghez hűen a hitelszövetkezetek vállalták a szükséges fogyasztási cikkek és gazdasági eszközök közös beszerzését is a tagoknak. A szövetkezetek ellenőrzésére megalakult Temesváron a „Verband Raiffeisenschen Genossenschaft in Banat”. A két világháború között a svábok különösen a gazdasági szövetkezetek szervezésében voltak sikeresek s mintegy a világválság ellensúlyozására leginkább állati termékek feldolgozására, értékesítésére alakultak. Gazdasági szövetkezeteik száma 6-ról (1931) 99-re nőtt (1938), taglétszámuk megtízszereződött: 1 673-ról 16 518-ra nőtt.

A szász nemzeti szolidaritás és gazdasági együttműködés a következőkben nyilvánult meg: A Hermanstädter A. S. támogatása a szövetkezeti a hitelpolitika és az üzleti felügyelet terén nyilvánult meg. Személyi hitelpolitikájának köszönhetően a szövetkezetek olcsó hitelt kaptak, ezáltal ők is alacsony kamatlábú hitelt tudtak folyósítani, így 10%-kal kisebbet, mint az ország más részeiben. Emellett a bank viselte a szövetkezeti központ és az 1886-ban alakult Raiffeisenverbandes készkiadásait. Az irodai, személyzeti, és postai költségeket is átvette, helyiséget bocsátott a szövetkezeti központ rendelkezésére, finanszírozta az eszmetérjesztést. A nagyszebeni Bodenkreditanstalt (Földhitelintézet), a Hermannstädter A.S. üzletelvi is (rögzített osztalék, a tiszta haszon 30%-a tartalékalapra, 50%-a a szász nép kulturális, jótékonyági, gazdasági céljaira való fordítása) is tükrözi, hogy részvénytársaságok esetében is érvényesülhettek altruisztikus üzleti elvek.

A nemzetközösségi elkötelezettséget jelzik az 1885–as szövetkezeti alapszabály-minták is, amelyek további három fő feladatot jelöltek ki a szövetkezeteknek: „Bodenschutz”

(a nemzeti vagyon, földbirtok védelme és őrzése): az olcsóbb kölcsönök nyújtása megakadályozta a földek jelzálogba bocsátását. Amennyiben a földterület eladása elkerülhetlenné vált, azt a szövetkezet vásárolta meg, nehogy idegen kézre kerüljön. 1910-ig 500 ilyen földvásárlás történt, mely által a szövetkezetek a szász nemzeti vagyonnak megmentettek 4600 hold szántót, 218 hold legelőt, 1 hold erdőt, 162 házas telket. A másik két cél újabb földek vásárlása és parcellázása volt. Minden eladásra kényszerült szász birtokot a szövetkezetek vásároltak meg, és adták el ismét szász gazdálkodóknak. A magyar nagybirtokosoktól is nagy darabban vásároltak fel birtokokat és osztották föl kisebb parcellákra a szász parasztoknak. Egyik Verbands-ankét megállapítása szerint 1906-ig 57 szövetkezet vett részt nagybirtok felosztásban 494 alkalommal; a Siebenbürger Vereinsbank 1916-ig 44 szövetkezet közvetítésével 285 alkalommal vásárolt nem-szász birtokot, ami 2492 hold szántót, 3314 hold erdőt, 577 hold legelőt, 64 beépített telket és 2 malmot jelentett, vagyis az első világháború előtti 10 évben eladott magyar birtokok 45%-a szász tulajdonba ment át. A szászok 1916-ig közel 10 ezer holddal növelték nemzeti vagyonukat.⁷ Ha a szerzett föld a szövetkezet közelében terült el, a parcellázás a tagok között történt, ha azonban messze esett, az új birtokot elsősorban árvákkal vagy sokgyermekes családok tagjaival telepítették be. Ezekkel a szociális akciókkal kivándorlási tendenciákat is sikerült megfordítani: közel tizenötezer Amerikába kivándorolt szász személyt telepítettek vissza. (A nagyságrendek illusztrálására meg kell említeni, hogy a Magyarországról Amerikába kivándoroltak száma 1907-ben 300 ezer körül járt, ez vezette a magyar kormányt a kivándorlás korlátozására az 1909. II. törvénnyel.)⁸

A két világháború között is a szász közgazdaság fő pénzügyi központja maradt a Hermanstädter A.S., amely ebben az időszakban is alacsony kamattal hitelezett, átmentve nemzeti célú szolgáltatás-központúságát és hagyományos elkötelezettségét a szász közösség értékei és érdekei iránt, s ezeket előnyben részesítve a kizárólagos óriási profithajszalással szemben. A nagyszebeni Unió tevékenysége intenzívebbé vált: ellenőrei által szaktanácsadást és útmutatást nyújt a szövetkezetek ügyvezetésének tökéletesítése céljából, az I. világháború előtti évi ellenőrzési napok átlaga 3-ról 6,4-re emelkedett a húszas-harmincas években, s ráadásul a bánási propagandát is felvállalta. A 36 sváb szövetkezet által 1930-ban Temesváron megalapított Német Szövetkezetek Uniója csak az ellenőrzést végezte.

A szövetkezeti képzés korszerűsítésére megalapították a

⁶ Wehenkel, Günther Dr.: Deutsches Genossenschaftswesen in Rumänien. Stuttgart, 1929. 36.

⁷ Wehenkel, Günther Dr.: Deutsches Genossenschaftswesen in Rumänien. Stuttgart, 1929. 31–35.

⁸ Sary István Dr.: A romániai szövetkezeti mozgalom. In: Hitel 1939/1. 25.

Raiffeisen házat, ahol üzletvezetési, mezőgazdaság-technikai tanfolyamokat szerveztek. A húszas évek végén létesített „Dr. Karl Wolff-Haus”-ban a fiatalok szövetkezési képzése folyt (Bauernhochschule népfőiskola).

Az erdélyi román szövetkezetek

A monarchiabeli erdélyi román szövetkezetek kibontakozásához több tényező járult hozzá: az erdélyi román bankok és az erdélyi román kulturális egyesület támogatása, ösztöndíjak és anyagi segítség. A politikai működést jelentős mértékben támogató román hitelrendszer szövetkezetektől átvett sajátossága volt, hogy az önállóság megőrzése érdekében a bankrészvények névre szólóak voltak, nem lehetett szabadon jegyezni őket a tőzsdén. A belső részvényátruházás által ezek a pénzüzetek következetesen megőrizhették nemzeti jellegüket és alapszabályban felvállalt közösségi céljaikat. Az első erdélyi román hitelszövetkezet Visarion Roman tanító ösztönzésére jött létre a Szeben megyei Răoinari-ban 1867-ben, mely egyúttal az első erdélyi román pénzüzet is. Hasonlóakat alapítottak ezután más helységeken is (többek között a román határörvidék központjában (Naszódon), vagy román iparosok Brassóban. Az 1888-ban Nagyszebenben megalakuló Román Mezőgazdasági Egyesület programjában a mezőgazdaság fejlesztését célul kitűző program (a földművesség képzése, vetőmagvak kiosztása mellett) javasolta a mezőgazdasági „társulások” és falusi hitelszövetkezetek létrehozását is. Az Egyesület hozta létre az első Raiffeisen típusú hitelszövetkezetet a Nagyszeben melletti Szászveresmarton. Visarion Roman munkásságának legfontosabb eredményeként 1872. március 14-én alakult meg az „Albina” Bank Nagyszebenben, amely az erdélyi román gazdasági szervezetek legfőbb pénzüzetévé vált.

Az Albina alakulásakor alapelvül tűzték ki, hogy az intézet kizárólag románok számára és csupán románok érdekében létesült. Miután – a szász intézetek példáját követve – az Albina 1880-ban megszerezte a záloglevél-kibocsátás jogát, ami forgalma növelését eredményezte, az Albina 1883-ban már számottevő pénzügi erőt képviselt (2 millió forintnyi idegen tőkével).⁹ Ugyanettől az évtől beindult az erdélyi román hitelintézetek hálózatának megvalósítása leghíresebb központjaival, amelyek jó területi szórással a növekvő számú vidéki szövetkezeteket látták el hitellel: fogarasi Furnica (1883), Szelistyei Takarékpénztár (1884), szászvárosi Ardeleana és temesvári Timi^oana (1885), kolozsvári Economul (1886), szászrégeni Mure^oana, balázsfalvi Patria. 1892-ben Erdélyben már 40 önálló román pénzüzet volt, a XX. szá-

zadba pedig 73 intézetből álló hálózattal léptek be.

Az erdélyi román pénzüzetek szorosabb szervezetbe tömörülését Partenie Cosma – Visarion Roman utóda az Albina élén 1877-1914 között – kezdeményezte, aki „Delegatiunea băncilor” cím alatt igazgatói értekezleteket indított az Albina égisze alatt 1898-ban azzal a céllal, hogy az intézetek vezetői összeüljenek s a szervezés és terjeszkedés, valamint egymás kölcsönös támogatása tekintetében megállapodjanak bizonyos alapelvekben. Ezek az igazgatói üléseken fogalmazódott meg az erdélyi román bankszövetség létrehozásának igénye, amely végül „Solidaritatea” néven megalakult 1907-ben az összes erdélyi román bank közreműködésével. A Solidaritatea, éppen úgy, mint a szász Revisionsverband, jogi formáját tekintve szövetkezetként alakult meg. Alapszabályaiban kitűzött céljai (egységes alapelvek megállapítása a bankok könyvelését, szakszerű ellenőrzését és jó ügyvezetését illetően; a szövetkezett bankok könyvelésének és ügyvezetésének időszakos rendszeres felülvizsgálata külön e célra alkalmazott szakértő revizorok által; központi szakközlöny kiadása) követésével szoros együttműködést sikerült megteremteni az erdélyi román intézetek között. 1914-ben a román szövetkezetek saját központot hoztak létre, az „Înfrăpirea”-t, amely szoros kapcsolatot tartott az Albina Bankkal. Az Albina és több más román bank az Osztrák-Magyar Banktól, a Fővárosi takarékpénztártól, a Magyar Kereskedelmi Banktól s még hét magyar és osztrák központi hitelintézettől kapott visszleszámítolási hitelt. A román politikai elit nagy része magától értetődően érdekelt volt a bankalapításokban (G. Bariş, P. Cosma, I. Mişu, Aurel Vlad, I. Maniu már valósággal bankvezérek is). Nem véletlen tehát, hogy az időközben Romániában is nagy érdekeltséget szerzett Albina a román impérium átvételekor is fontos szerepet játszott. A Consiliul Dirigent (az 1918–1920 között részleges autonómiával Romániához csatolt „erdélyi részek” román kormányzó tanácsa) pénzügi támogatása mellett ennek rendelkezésére bocsátotta a bank székhelyét, cserében viszont ez időben megemelkedett a bank alaptőkéje. A kormányzótanács támogatásával megalakulhatott még Erdélyben 1920-ig a Banca Centrală pentru Industrie ^oi Comerş (amely a minden áruból kifosztott Erdélyben az áruimportot és árukereskedelmet szinte versenyen kívül kézbe vette), valamint a Banca Agrară (amely az erdélyi agrárreformmal kapcsolatos pénzügi operációk végrehajtására kapott privilégiumokat). Utóbbi részvényei „a legszilárdabb és tisztán erdélyi román kezekben helyeztetek el”: az alaptőke felét 87 erdélyi román pénzüzet vette át, 40%-át a Kormányzó Tanács körül csoportosult román intelligencia,

⁹ Gyárfás Elemér: Az erdélyi románok hitelszervezetei. In: Magyar Kisebbség 1924. 71–79.

a maradék túlnyomó részét pedig román egyházi alapok.¹⁰

A gazdasági szervezkedés és érdekképviselet terén az ASTRA (Asociația pentru Literatura și Cultura Poporului Român – Nagyszeben) a Solidaritatea kezdeményezésében is szerepet játszott, Közgazdasági Szakosztálya pedig megszervezte a szövetkezeti gondolat terjesztését. Az előzetesen nyelvvédő, nyelvújító egyesületként induló ASTRA kulturális tevékenységét a román gazdasági elit ösztönzésére Közgazdasági szakosztállyal bővítette ki, a szövetkezeti propaganda során pedig az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület példáját követte. Az EMKE erkölcsi és anyagi támogatásával szerveződtek meg ugyanis Erdélyben 1886-tól kezdődően a magyar közgazdasági tevékenység és oktatás legjelentősebb intézményei is: szövetkezetek, pénztézetek, Erdélyi Jelzáloghitelbank, iparoktatás és földműves-iskola. Horváth Gyula és Haller Károly alelnök javaslatára az EMKE 1886-ban indított szövetkezetalapítási propagandát: a Gazdasági Szakosztály 300 falunak küldött ki gyakorlati tanácsokat és alapszabálytípusokat hitelszövetkezetek alapítására.¹¹ Az ASTRA égisze alatt a regáti Vasile Stroescu erkölcsi és anyagi támogatásával, aki 1911-ben ötvenezer koronát adományozott szövetkezetalapítási és tőkésítési célra, intenzív szövetkezetalapítási propaganda indult az erdélyi románság körében; az alapítványból szakértőket küldtek ki ösztöndíjjal Romániába az ottani népbankok tanulmányozására. Eközben „a románok gazdasági felszabadítójának” tekintett ASTRA előadói a falvakat járták, cikkek jelentek meg a Transilvania hírlapban, regáti népbankokra emlékeztető szövetkezeti minta-alapszabályokat és ismereterjesztő füzetecskéket, nyomtatványokat terjesztettek több ezer példányban. A „Román Bankszövetség” hivatalos havi közlönyében, a Revista Economică-ban jelentek meg a szövetkezetalapítási propaganda és népszerűsítő cikkek is. A kortársak „Alapítsunk szövetkezeteket!” jelszava a falvak erkölcsi és anyagi „forradalmasításá”-ra buzdított; a havilap egyik cikke más nemzetek szövetkezeteit mutatta be, mintegy a románok elmaradottságát bizonyítva e téren, de bátorítva is őket. Több cikk és előadó az Erdélyen belüli „független Román Nemzetgazdaság” gondolatát népszerűsítette.

A szövetkezetek a pénzügyi tevékenység mellett más ágazatokban is vállalkoztak: különösen fontosnak tekintették nemzeti szempontból a román szövetkezeti földvásárlás és parcellázás. (1901-ben a Cornăbăi-i „Însopirea” egy magyar gróftól 400 holdnyi birtokot vásárolt meg beépített telkekkel, összesen 80 ezer koronáért. A birtokot a szövetkezet

103 tagja között parcellázták fel; 1907-ben ugyanez a szövetkezet 58 ezer koronáért 200 holdat vásárolt, amit felosztott a falu 125 lakosa között. A román szövetkezetek más gazdasági tevékenységei közül említhető még: vágóállat értékesítés, faértékesítés, malomvásárlás vagy építés, sőt vendéglátás, szálloda-fenntartás. A fogyasztási szövetkezetek kevésbé terjedtek el a románság körében az I. világháborúig (14 román fogyasztási), a Hangya erőteljes propagandája ellenére sem (az előbbieken kívül 29 román faluban alapított fogyasztási szövetkezet a Hangya-központhoz csatlakozott). Más szövetkezetek: 6 mezőgazdasági, a sáli^otei tejszövetkezet, balázsfalvi „Vulcanul” ipari, román-szentgyörgyi „Hebe” ásványvízpalackozó, elektromos energia-elosztó Petrean, besztercei téglagyár, szászvárosi állatbiztosító. A román nemzetiségi hitelszövetkezetek számaránya a lakossághoz viszonyítva kevesebb volt, mint a szász vagy a magyar szövetkezetek száma, ennek magyarázata azonban az, hogy a részvénytársasági alapon megszervezett román bankhálózat pénzügyi politikája következtében a román nemzeti közösség szolgálatában állott: az Albina, a Solidaritatea és Înfrățirea köré csoportosuló bankok társadalmi és közművelődési feladatokat is felvállaltak. A századfordulón a román bankok által eltartott mintegy 500 család s a polgári foglalkozását birtokvásárlásban kamatoztató ügyvédeskedő földbirtokos vált a román középosztály irányadó-jává. A román bankok segítségével erősödött meg a diákok seregét iskoláztató ASTRA kulturális egyesület, amely a századelőn immár hat millió korona alaptőkéjű Gozsdu-alapítvánnyal együtt céljának tekintette az erdélyi román középosztály megerősítését, létalapjának és kultúrájának megerősítését.

A magyar, szász, román szövetkezeti mozgalmak erdélyi hagyományain végigtekintve árnyalt továbbgondolásra és interdiszciplináris közgazdasági, szociológiai és gazdaságtörténeti kifejtésre érdemes következtetések vonhatók le. Ezek közül a legfontosabb, hogy a szövetkezetek olyan önkénteségen alapuló gazdasági önvédelmi és társadalmi önszerveződési intézmények, amelyek szociális és kulturális affinitásuk, közösségi beágyazottságuk által a nemzeti kulturális közösség átfogó hajszalerezetét alkották, megfelelően kiegészítve a politikai, kulturális és gazdasági érdekvédelmi egyesületeket, s egyben megerősítették együttműködésüket.

A fenti megállapítást (munkahipotézist) további önszerveződési példák, más amerikai és európai (uniós) szövetkezeti együttműködési rendszerek ismertetésével lehetne igazolni.

¹⁰ Gyárfás Elemér: Az erdélyi románok hitelszervezetei. In: Magyar Kisebbség 1924. 71–79.

¹¹ Az EMKE megalakulása és negyedszázados működése, 1885–1910. Kolozsvár, 1910. 386.

Üzenet a múltból. Nagy Zoltán tanulmányútja, 1936

A szövetkezeti mozgalom az egyszerű emberek, polgárok érdekeit szolgálja. Nem ismer és nem tesz különbséget tagjai között sem faji, sem nemzetiségi, sem anyagi helyzet szempontjából. Ezért népek, országok felett átvélő mozgalom, mely független a politikától, politikai érdekektől.

Tagjai teljes mértékű egyenjogúságot élveznek, ha tiszteletben tartják, magukra nézve kötelezőnek ismerik el a mozgalom alapelveit, szabályait. Éppen ezért a szövetkezés út az emberek, a tagok közötti megértés, közeledés, összefogás terén.

Az említett vonatkozásban egy példaértékű tanulmányutat mutatunk be, amely Romániában zajlott le az 1936–37-es években, egy kritikus történelmi korszakban, amikor a népek, nemzetek és az egyszerű polgárnak egymásra való uszítása uralta a világnak ezt a részét. Ilyen légkörben a szövetkezeti mozgalom volt az, amely a népek, nemzetek közötti megértést, az összefogást, az egyén boldogulását próbálta szolgálni.

Napjainkra nézve is tanulságos kezdeményezést mutat be az alábbi közlés, amely gazdagon illusztrálja az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom vezéreinek alaposágát és az útkereséshez szükséges példaértékű tapasztalatok minél hatékonyabb felhasználásának fontosságát. Sajnálatos módon csak egy vázlatos útirajz állt rendelkezésre, amely önmagában is tanulságos dokumentum.

A szerzőről csupán annyit, hogy a franciaországi Dijon városában doktorált 1934-ben szövetkezeti jogból, és egész életében a szövetkezeti ügyet szolgálta.¹

A Nagyenyedi Hangya Szövetkezetek vezetőségének felkérése:

„Hangya” Szövetkezetek Uniója

Aiud, 1936. október 21.

Tekintetes

Dr. Nagy Zoltán ellenőr úrnak

Helyben

Értessítjük, hogy méltóságos Dr. Drexler Béla, Hangya központi elnök urunk intézkedése folytán lehetővé vált, hogy a bukaresti szövetkezeti akadémiát és a román szövetkezetek helyzetét tanulmányút keretében megismerje.

E tanulmányútra Ellenőr urat küldjük ki, még pedig olyformán, hogy f. év november 1-n a bukaresti szövetkezeti akadémia megnyitásánál legyen jelen.

A tanulmányúttal kapcsolatosan az alábbi utasítást adjuk:

1. Tapasztalatairól hazaérkezéskor köteles azonnal írásban részletes jelentést tenni.
2. Szíveskedjék a bukaresti szövetkezeti akadémia tananyagát, szervezetét és célját tanulmányozni. Az oda beiratkozott hallgatók milyen elhelyezkedést nyernek, illetve nyerhetnek. Kívánatos-e, hogy a mi kisebbségi iskolánkból a végzetek közül az arra alkalmasnak látszó ifjakat ezen akadémia-ára való beiratkozásra felhívjuk, vagy ami szempontunkból elégséges a rendes kereskedelmi akadémia elvégzése, azok részéről, akikre intézetünknek a jövőben is szüksége lesz.
3. Szíveskedjék megismerkedni Bukarestben a vezető szövetkezeti férfiakkal és azok közül az illetékesektől, kérjen támogatást vidéki szövetkezetek – meglátogatására/ajánlólevél/.
4. Tanulmányozza a szövetkezeti törvény 115. és 121. szakaszai alapján szervezett szövetkezeti központokat.
5. A bukaresti központnál érdeklődjék, hogy a Regátban, a Práhova völgyében, Mu^ocel megyében, – egyszóval Bukarest környékén – hol vannak fogyasztási szövetkezetek és áruellátó központok és azokat látogassa meg. E szövetkezeteknél különösképpen és pontosan tanulmányozza az ellenőrzést, annak módját, a könyvvezetést, milyen könyvtípusokat használnak, – pénztárkezelést, árubeszerzést, boltosképzést és különösképpen milyen végzettségű könyvelők vannak és a könyvelők szervezetét, ha ilyennel rendelkeznek.
6. Szerezzen tájékoztatást kisebbségi szövetkezetek felől is amennyiben kedvező tájékoztatást nyer úgy a legvirágzóbbnak tartott ilyen kisebbségi szövetkezeti hálózatot is látogasson meg. Itt a beszarábiai szövetkezetekre gondoltunk. Mindenütt pl. a könyvelés és a könyvekre vonatkozólag szerezzen mintalapokat, hogy annál alaposabb legyen vonatkozó jelentése.
7. E tanulmányútra azért küldjük, hogy elsősorban Ön bővítsen gyakorlati ismereteit, viszont intézetünk részére is hasznos tájékoztatásokat szerezzen.
8. Bukaresti tartózkodása alatt szíveskedjék megszerezni az összes alapszabálytípusokat, melyek a mi szövetkezeteinket érdeklik. Különös tekintettel a szövetkezeti törvény 214. szakasza rendelkezésére, mely szerint az I. és II. fokú szövetkezetek kötelesek a Szövetkezeti Központi Pénztár és az Irányító-szervező- és Ellenőrző Szövetkezeti Központ által megállapított alapszabály-típusokat elfogadni. Érdeklődjék meg, hogy e típus, különösen falusi példányt sürgősen küldjön be.
9. Szíveskedjék megismerni a működő iskolaszövetkezetek szervezetét, gondoskodjék hivatalosan kibocsátott, illetve el-

¹ Guzs Ferenc: Nagy Zoltán és az erdélyi magyar szövetkezeti mozgalom. Az erdélyi magyar szövetkezeti gondolkodás múltjából, szerkesztő Somai József, 2001, RMKT Kolozsvár, 301–310.

fogadott alapszabályokról és vizsgálja meg e szövetkezetek helyzetét, különösen pénzügyi, illetve adózási szempontból. Milyen rendelkezések állnak fenn az iskolaszövetkezetekkel szemben.

10. E tanulmányút november végéig, illetve december 15-ig tarthat. A felmerülő költségek összegétől függ.
11. Költségeiről, – éppen úgy, mint körleti utazásainál, készítsen pontos útszámlát és az egyes tételek jegyzékkel illetve okmánnyal igazolandók. Az útiköltségszámlájához egyben köteles úgynevezett útinaplót csatolni – függetlenül a fent említett részletes jelentéstől, – amelyben röviden naponként fel kell sorolni tartozódási helyét és ténykedését, egy-egy mondatban.
12. Ezen tanulmányúttal kapcsolatosan napidíját 120. – lejjben állapítjuk meg, ezenkívül felszámítható vasúti, szálloda- és hordárkölsége. Ahol csak teheti, gondoskodjék olcsó szállásról, hogy tanulmányútja minél hosszabbra nyúlhasson.
13. Novemberi fizetése és a tanulmányút költségeire vegyen fel a „Hangya” Központ pénztárából 10.000. - leut előlegképen, mely összeget utiköltségszámlája bemutatásával fogjuk véglegesen könyveltetni.

Távolléte alatt holtartózkodásáról időközönként tegyen jelentést és egyben arról is, hogy szerzett tapasztalatai szerint a kituttal összeg utazási idejére elégséges lesz-e. Nemleges esetben előre címet kérünk, hogy költségei további pótlásáról, vagy pedig annak hiányában behívásáról gondoskodhassunk.

Reméljük, hogy szorgalmas adatgyűjtésével hasznos munkát végez intézetünk javára, s vagyunk üdvözlettel. Aláírás.Pecsét.

Útinapló az 1936. okt. 31 – 1937. jan. 19-ig Romániában megtett szövetkezeti tanulmányútról:²

1936.

Okt.

31. Utazás Aiud Nagyenyed - Bucure^{ti}.

Nov.

1. Látogatás M. Pienescu professzornál. Érdeklődés a Szövetkezeti Akadémia megnyitása felől...
2. Bemutatkozás Stefan C Ioan a Casa Centrala a Cooperajiei alelnökénél és Titu Axentie vezértitkáránál. Jelentkezés a gálán a szövetkezeti és statisztikai osztály igazgatójánál, a bucure^{ti} program vázlatos összeállítása. A Casa Centrala szövetkezeti könyvtárának megtekintése. Látogatás Gr. Mladenatz profeszornál.
3. Adatgyűjtés a szövetkezeti könyvtárban a bucuresti szövetkezeti központokra vonatkozóan.
4. Szövetkezeti könyvtárban látogatás Ionescu Pascan profeszornál.
5. A Casa Centrala szervezetének és munkamenetének tanulmá-

nyozása. Bemutatkozás Ianovici igazgatónál, a szövetkezeti akadémia titkáránál.

6. Bemutatkozás I Gălăjeanu a szövetkezeti iskolák tanulmányügyi igazgatójánál. Tanügyi rendelet és program másolása.
7. Látogatás a Comitetul Național al Cooperajiei-nél, ügyvitelének tanulmányozása. Bemutatkozás Drăgănescu a Centrala de Indrumare, Org. ^{ti} Control vezérigazgatójánál. Szövetkezeti könyvtárban.
8. A Casa Centrala, a Comitetul National valamint a könyvtárban készített jegyzeteknek a lakáson való kiegészítése.
9. Bemutatkozás D Bobina a Centrala de consum vezérigazgatójánál, Lupescu és Petrescu igazgatóknál. Délután a szövetkezeti Akadémia megnyitásán és attól kezdve naponta 4-8 ig az órák rendszeres látogatása.
10. A Fogyasztási Központ szervezetének tanulmányozása.
11. A Fogyasztási Központnak osztályonkénti tanulmányozása: a cukor, tészta, élelmiszer osztályok. Az új áruraktár /en gros eladásra/ berendezésének megtekintése.
12. A halértékesítés, gyümölcs osztályok tanulmányozása. Az Avrig utcai áruraktár megtekintése.
13. A gyapot, kékkő és raffia osztályok tanulmányozása. Az obori piacon lévő elárusítóhely megtekintése.
14. A Központi könyvelőség munkamenetének, rendszerének tanulmányozása. Az obori állomáson lévő elárusítóhely megtekintése.
15. Látogatás Răducanu rektor - professzornál.
16. Jelentkezés Drăgănescu vezérigazgatónál, ki az előző látogatáson megbeszéltek szerint Sfințescu igazgatóval elkészíttette az Ellenőrző Központ működésének vázlatos ismertetését, ennek tanulmányozása sfințescu igazgatóval.
17. A Központnak Indrumare osztályának tanulmányozása. Délután a szöv. akadémia órái helyett Mladenatz és Pienescu professzorok évnnyitó óráinak meghallgatása a kereskedelmi akadémian.
18. A Központ Control osztályának tanulmányozása. Látogatás a Fotinenescu fogyasztási szövetkezetnél.
19. A központnak Agricolă, Forestiere, könyvelőség és személyügyi osztályainak tanulmányozása. Mladenatz professzor óráján.
20. Bemutatkozás C. Partenie a banca centrala Coop. Elnökénél és V Enescu vezérigazgatónál. A központi bank szervezetének tanulmányozása Hecksch igazgatóval.
21. A központ osztályainak egyenkénti tanulmányozása. Délután a központi tisztviselők szövetkezeti könyvtárban.
22. Látogatás T Cosma képviselő a központi bank elnökénél.
23. Jelentkezés C Dronea a Centrala de Valorificare Agricola elnökénél. Bemutatkozás C Ghetu vezérigazgatónál. Niculescu titkár megadott utasítás szerint a Központ szervezetének tanulmányozása.
24. A központ osztályonkénti tanulmányozása.

² A naplórészletet az eredeti szöveg helyesírásával közöljük.

25. A központ könyvelőségének tanulmányozása.
 26-27-28. A Federala Ilfov kezelésében lévő fogyasztási szövetkezeteknek Velicu Ellenőrző Központi ellenőrrel együttesen való ellenőri vizsgálata.
 29. Az ellenőrzéssel kapcsolatos munkálatoknak jegyzékszerű újabb áttanulmányozása.
 30. A Federala Naționala a Cooperativelor Agricole és elárúsító üzletének tanulmányozása és meglátogatása.

Dec.

- Jegyzetrendezés.
- Kihallgatás Galan igazgató kíséretében Negură szövetkezeti miniszternél.
- Bemutkozás N Virgolici az Export Import Központ vezérigazgatójánál és prof. Tatos igazgatónál. Látogatás a Cooperatia című lap szerkesztőségében.
- A központ ügymenetének osztályonkénti tanulmányozása. Délután a központ új borpincéjének és faraktárának megtekintése.
- Látogatás prof. Giulea a Vulturul szövetkezeti biztosító intézet vezérigazgatójánál. Az intézet működésének tanulmányozása.
- Jegyzetrendezés. Látogatás Răducanu és Ionescu Pa^ocan professzorok lakásán.
- A Federala Ilfov ügymenetének tanulmányozása. Délután a Bucur Ciobanul hitelszövetkezet megtekintése.
- A Floreasca szövetkezeti intézet és osztályainak megtekintése. Délután a Grivița CFR fogyasztási szövetkezet megtekintése.
- Az Alimentara szöv. Szikvizgyár, Dezvoltarea a dohánygyári munkások fogy. Szövetkezetének és étkezdéjének gyermekotthonának megtekintése. Litera szöv. nyomda, Ma^oina szöv. Gépgyár, Cezar Mereușiu, Munca szöv. bútorgyár megtekintése.
- Szövetkezeti vezetők meglátogatása. Éjszaka indulás a vidéki szöv. Szervezet megismerésére.
- Con^otanța. A Federala Solidaritatea gabona ért. szöv., Cetatea Toprai^o mezőgazdasági termékekért szöv., Sănătatea szöv. Szövögyár, Energia szöv. Gép és hajójavító gyár, Farul szövetkezet, Mihai Viteazul népbank, Invajătorul Dobrogean fogyasztási szövetkezet megtekintése.
- A Cecopava és az Export Központ kirendeltségeinek gabonárólók és a központ hajórakodásának megtekintése.
- Braila. Az Export Központ kirendeltségének, árpahántolójának gabona tárházának, faraktárának megtekintése. A Federala Propă^oirea meglátogatása.
- A Banca Populara a Invajătorilor és fogyasztási szövetkezetünknek megtekintése. Látogatás a Câmpia Dunării mezőgazdasági szövetkezetnél, a Domeniul Brăilei halász szövetkezet megtekintése.
- Galăți. A Federala Kogălniceanu, a fogyasztási központ áru-raktárának, a Cecopava kirendeltségének, a központ halfeldolgozó telepének megtekintése.
- Păine dreaptă pékszövetkezet, Consumul Voluntarilor de Războiu, Valu lui Traian hitelszövetkezet és a Cecopava gabo-

na raktárának megtekintése.

- Bolgrad. A Economia fogy. szöv és 3 fiókjának, az első basarábi-ai hitelszövetkezet /1864/, a Banca Populara Furnica, Banca Populara Ajutorul és mezőgazdasági gépgyárának megtekintése.
- Chi^oinău. Bemutkozás Munteanu a Szövetkezeti könyvelőiskola igazgatójánál. Az iskola tanmenetének tanulmányozása. Órák hallgatása.
- Órák hallgatása. Délután az iskola gazdaságának megtekintése és az 5 számú elemi iskola iskolaszövetkezetének meglátogatása.
- Látogatás Meriniei a Furnica szöv lap szerkesztőjének könyvelőiskolai tanárnál. Iskola tananyagának másolása.
- Bemutkozás C Zevaicschi az Uniunea Basarabia igazgatójánál. Az Unió alapszabályának tanulmányozása.
- Az Unió ügyvitelének, munkamenetének ellenőrzési és propaganda tevékenységének tanulmányozása. Délután a Nădejdea fogy. szövetkezet és fiókjainak megtekintése.
- A Pomona szövetkezet megtekintése, a Federala Codrul árpahántolójának gépraktárának és faraktárának megtekintése. Délután a Furnica szerkesztőségben és a Federala könyvtárban.
- A beszarábi zsidó szövetkezeti Unió meglátogatása. Délután Ziemann az Unió ellenőrével egy zsidó népbank és kultúrházának könyvtárának megtekintése.
- Ünnep.
- Látogatás Munteanu iskolaigazgatónál, Mariniei tanár-szerkesztőnél és Zevaicschi unió igazgatónál.
- Utazás Cetatea Albaba.
- A Federala gyarmatáru, gabona és faraktárának megtekintése. Libraria Coop. a Corpului Didactic. Látogatás Ghenzul a Banca Româneasca igazgatójánál a Chi^oinău-I Unió elnökénél.
- Saba. A francia telepések fogyasztási szövetkezetének megtekintése.
- Sărata. A német telepések fogyasztási szövetkezetének megtekintése.

Jan.

- Tarutino. Látogatás Dr. Otto Broneske a beszarábi német néptanács és a szövetkezeti Unió elnökénél.
- Berezina. A Német szövetkezetek Uniójának raktárainak megtekintése.
- Lambrovca. Héber szövetkezeti mozgalom telepének megtekintése M Friedmann mezőgazdasági mérnök és Ilaim Vereta szöv. könyvelő kíséretében.
- Tighina. Federala és fogyasztási szövetkezetének megtekintése, Nistrul gyümölcsfa-feldolgozó szövetkezet és telepének, raktárának pincéjének meglátogatása. Propă^oirea fogyasztási szövetkezet, a tantestület könyv és papíráru szövetkezetének, népbankjának meglátogatása.
- Soroca. A Soroca megyei tanítószövetség szövetkezeti szervezetének működési szövetkezeti népnevelő mozgalomának tanulmányozása. Az iskolaszövetkezeti szervezet tanulmányozása.

6. Utazás. Csernovitzba.
7. Csernăuț. Bemutatkozás Drafta inspectornál az Uniunea Moldova de Sus igazgatójánál. Az Unió ügyvitelének tanulmányozása
8. Látogatás M Beutler a Bukovinai Német szövetkezetek Központja igazgatójánál. A German – Haus megtekintése. Látogatás S Sajfer és H Tauher A Bukovinai Zsidó Gazdasági és Hitelbank igazgatóinál. A Consumul Meseria^oului fogy. szövetkezet megtekintése.
9. Hadikfalva és Istensegits bukovinai magyar községek fogyasztási szövetkezeteinek meglátogatása.
10. Odobe^oti. Dealul Odobe^otilor pincészövetkezet megtekintése. Utazás.
11. Orsova. Bemutatkozás A Constantinesu a szövetkezeti könyvelő iskola igazgatójánál. Az iskola tanmenetének tanulmányozása. Az iskola tanulóit által vezetett Cerna fogyasztási szövetkezet megtekintése. Délután látogatás az Ada Kelh-I fogyasztási szövetkezetnél.
12. Órák hallgatása. A Casanul halászszövetkezet megtekintése.
13. Craiova. Látogatás a M. Viteazul Federalanal. A Cooperativa judeteana Oltenia és fogyasztási szövetkezetének valamint a CFR Statia fogy szöv megtekintése.
14. Ploie^oti. A federala Prahoveana és nyomdájának megtekintése. Látogatás az Uniunea Ob^otilor si Cooperativelor Agricole mezőgazdasági gép és szerszámrakatárának megtekintése. A Vega petróleum-finomító gyár munkásainak szövetkezeti intézménye és fogyasztási szövetkezetének meglátogatása, példás könyvvezetésének tanulmányozása.
15. Bucure^oti. Bucsulátogatás Titu Axentie, Drăgănescu, Bobina, Galan szövetkezeti vezetőférfiaknál.
16. Bu^oteni. A papírgyármunkások Tricolorul fogy. szövetkezetének és fiókjának meglátogatása.
17. Utazás Sibiu - Nagyszebenbe
18. Látogatás a Federala Coop de consum Andrei Bărsăneanu –ban. Spiru Haret szöv. Könyvkereskedésben, mely egyben az iskolaszövetkezeteknek is a federaléja. Az iskola szövetkezetek mai helyzetének tanulmányozása
19. Látogatás a Szász szövetkezetek Uniójánál.
20. Utazás Sibiu Nagyszeben – Aiud Nagyenyed.

(A Nagy Zoltán családi hagyatékából, Guzs Ferenc közvetítésével)

Rezumatul revistei în limba română

Pentru o nouă mi^ocare cooperatistă

SOMAI JÓZSEF

Actualitatea redescoperirii importanței socio-economice a sistemului instituției cooperatiste și aplicarea în Transilvania a rezultatelor obținute prin cercetările ce urmează să fie efectuate la inițiativa Asociației Economice Maghiari din România (AEMR). Cu mai multe luni în urmă AEMR a inițiat acțiune pentru efectuarea unui studiu multidisciplinar de amploare, privind istoricul mi^ocării cooperatiste din Ardeal, mi^ocare cu o bogată tradiție la toate etniile din această parte a țării, la români, la maghiari, la germani (sa^oi și vabi). Analizarea situației din zilele noastre a mi^ocării cooperatiste de la noi, analiză comparativă cu modelele internaționale, aplicate în zilele noastre cu mult succes în țările membre ale Uniunii Europene și a posibilității de aplicare a concluziilor la care se va ajunge, întrucât – văzând succesele obținute în aceste țări în domeniul cooperatistă – suntem convinși că prin reorganizarea mi^ocării cooperatiste se va putea rezolva, cel puțin parțial, problemele economice ale populației din mediul rural, în cadrul lor și ale populației maghiare din România, situație care în prezent este dezastruoasă. Materialul publicat cuprinde o succintă prezentare a situației populației din mediul rural, populație cu o pondere semnificativă în totalul populației țării (50% din totalul populației în prezent trăiește în mediu rural, 38% a populației active lucrează în agricultură). Situația socio-economică și culturală a acestora lasă mult de dorit: ponderea omorilor depășește sensibil media pe

țară, pe zi ce trece situația lor se înrăutățește sub toate aspectele.

Văzând realizările din țările Uniunii Europene, se consideră că singura cale de a opri tendința de pauperizare a populației din mediul rural, reorganizarea cooperatistă, bineînțeles, cu respectarea întocmai a principiilor clasice inițiale, cu aplicarea modelelor care s-au dovedit deosebit de eficiente în țările din apus. Prin aceasta se va putea obține o înviore a vieții acestei populații. La aceste concluzii s-a ajuns în urma studiilor efectuate de ani de zile și publicate pe paginile revistei AEMR, precum și în volumul apărut sub îngrijirea Asociației cu titlul "Istoria gândirii economice maghiare din Ardeal" (Cluj-Napoca, 2000).

Pentru reorganizarea cu succes a cooperatistă este nevoie, întâi de toate, de un cadru legal corespunzător, în al doilea rând de o susținută muncă în domeniul învățământului pentru pregătirea de specialiști. Natural este nevoie și de o susținută muncă de lămurire a populației din mediul rural, populație care, în urma cooperativizării "sui generis" din regimul socialist, a pierdut complet încrederea în ideile cooperatiste, luând chiar o poziție dușmănoasă față de reorganizarea cooperatistă. Este nevoie și de o susținută activitate de cercetare în acest domeniu, activitate care practic, în momentul de față, este inexistentă în țara noastră.

Structura cercetărilor ce urmează a fi efectuate și a bazei de date.

Cap. I. Istoricul cooperatistă. Circumstanțele sociale și economice ale apariției și afirmării cooperatistă în țara noastră. Autorii acestui capitol: acad. Csetri Elek, acad. Egyed Ákos, doctorand Hunyadi Attila, Olti Gusztáv. Conținutul capitolului:

Cooperativa, organizație autonomă de ajutor reciproc, apărută ca urmare a necesităților de natură economică. Analiza profundă a condițiilor economice și sociale, motivarea lor, precum și prezentarea rezultatelor relevante obținute în diversele perioade, pe plan internațional, precum și pe plan național, cu precădere în Ardeal.

Tratarea caracteristicilor specifice de dezvoltare ale mișcării cooperatiste din Ardeal, pe etnii: la români, la maghiari, la germani, în diversele perioade istorice: perioada dualismului austriac-ungar, perioada dintre cele două războaie mondiale, precum și în perioada de după cel de al doilea război mondial.

Cap. II. Formarea și funcționarea cooperativelor de diverse tipuri și modul de organizare a lor până în zilele noastre. Autori: Prof. univ. Dr. Kerekes Jenő, Györfy Dénes, asistent univ. Györfy Lehel, doctorand Hunyadi Attila, Csomos Attila, președintele RMGE, ing. Fodor Imre

- Cooperativele de credit, bancile populare,
- Cooperativele de natură agrară: cooperativele de achiziționare și valorificare, de prelucrare a diverselor produse agricole.
- Cooperativele cu caracter social (de ajutorare socială, sanitare etc.).
- Cooperativele de dezvoltare ale regiunilor și cele cu activitate culturală.
- Centre cooperatiste organizate cu scopul de apărare și protejare a cooperativelor afiliate.
- Presa cooperatistă centrală, regională și locală.
- Coopertivele școlare și pregătirea profesională (instituțiile teologice, învățământul profesional, catedre universitare și instituții de cercetare.

Cap. III. Organizații internaționale, inclusiv ale UE pentru protecția cooperativelor. Autori: asistent univ. Györfy Lehel, lector univ. Simon Sándor.

- Organizații de protecție
- Politici cooperatiste
- Aplicarea în România a metodelor cooperatiste europene

Cap. IV. Personalități de vază ale gândirii cooperatiste maghiare, organizatori ai cooperăției (contele Károlyi József, Gidofalvi István, Bölöni Farkas Sándor, Ürmösi József, Korparich Ede, Balázs Ferenc, prof. univ. Dr. Nagy Zoltán, Márton Áron, episcop r. cat. din Ardeal și alții). Autori: Guzs Ferenc, doctorand Hunyadi Attila, Somai József, președintele AEMR.

Cap. V. Reglementarea juridică și politica fiscală. Autori: Prof. univ. Dr. Kerekes Jenő, doctorand Vallasek Magdolna.

- Legi care au reglementat autonomia mișcării cooperatiste: Codul comercial maghiar din 1875, legea cooperativelor de credit din 1898.
- Legislatia cooperatistă română până în anul 1945.
- Legile de nationalizare din perioada 1945-1989.
- Legile și proiectele de legi din perioada de trecere la economia de piață (1990, 1996, 1999.)

Cap. VI. Analiza complexă și concluzii. Autori: membrii colectivului de cercetare.

Recapitularea concluziilor, scoaterea în evidență a posibilităților de aplicare cu eficiență a tradițiilor descoperite în urma cercetărilor efectuate. Cooperativele ca instituții ale economiei de piață și ale statului de drept.

Cap. VII. Prezentarea izvoarelor, baza de date CD-ROM. Autori: membrii colectivului de cercetare.

- texte de legi, statute model, principii cooperatiste internaționale
- date statistice, hărți, documente de arhivă mai importante.
- lista bibliografiei de specialitate.
- materiale, cărți, volume privind trecutul și prezentul cooperăției ce pot fi găsite în biblioteca AEMR-ului din Cluj.

Colectivul de cercetare se obligă să elaboreze pentru publicare studiu care va cuprinde rezultatele cercetărilor efectuate, material care totodată va constitui baza unui program de muncă de lungă durată. Întregul material va fi pus la dispoziția instituțiilor interesate, civile, guvernamentale și neguvernamentale, instituții de învățământ etc. Acest număr al revistei noastre a fost rezervat în totalitate problemei mișcării cooperatiste. Prin evidențierea importanței și actualității acestor probleme dorim că la ora douăzeci și patru să atragem atenția tuturor celor care ar putea să facă ceva pentru majoritatea populației țării, care se solidarizează cu noi în dorința de a ajuta populația din mediul rural în efortul dus pentru ca să iasă din impasul economic, social și cultural în care se află în prezent.

Prin articolele din revista dorim să oferim celor care se interesează de problema cooperăției, posibilitatea de a se informa în acest domeniu: retrospectivă privind rădăcinile mișcării cooperatiste (Cetri Elek); apariția și funcționarea cooperativelor în Transilvania la populația română, maghiară și germană (Hunyadi), cele mai răspândite forme de cooperative în Europa (Simon), soarta cooperativelor în mijlocul sec. XX (Oláh, Olti), schișa dreptului cooperatist (Vallasek), părerea negativă a populației în prezent privind cooperativele (Györfy), actualitatea și importanța cooperatizării (Csomos, Györfy), constatările lui Nagy Zoltán privind mișcarea cooperatistă în România, constatări făcute cu ocazia deplasărilor făcute în 1936 în toate regiunile țării.

Din trecutul gândirii cooperatiste al vremilor de odinioară

CSETRI ELEK

Autorul articolului, membru al Academiei de Științe, pornește de la conștiința omului, pentru care principala caracteristică a fost întotdeauna dorința, obligația de a veni în ajutorul semenului său lovit de vreun necaz, calamitate, ajuns într-o situație nenorocită. Aceasta a stat în evul mediu la baza breslelor (autorul citează statutul breslelor din Florența din sec.XIV.), a diverselor asociații civile, bisericești de ajutorare care au funcționat și funcționează și în zilele noastre.

Acest principiu al asistenței mutuale a stat și la baza apariției

miocării cooperatiste, care a fost și constituie și astăzi principala caracteristică a cooperativelor, principii care au fost grav încălcate pe parcursul secolelor de sistemele politice totalitare.

În lucrare autorul se oprește la documentele breslelor din Transilvania (statutul cizmarilor din Zalău–1759, ale celor din Cluj, Brașov, Sibiu, Baia Mare, Baia Sprie), precum la primele cooperative apărute în prima jumătate a secolului XIX, în Cluj, Târgu Mureș, Miercurea Ciuc.

Istoria și dezvoltarea dreptului cooperatist în Transilvania

VALLASEK MAGDOLNA

Fără să intre într-o analiză amplă, autorul se pronunță pentru existența dreptului cooperatist, ca ramură distinctă a dreptului.

Lucrarea tratează istoricul reglementărilor juridice al miocării cooperatiste din Transilvania, în diferitele perioade: perioada premergătoare primului război mondial, perioadele 1918-1940, 1940-1944, 1945-1989 și cea după evenimentele din decembrie 1989.

Rând pe rând sunt prezentate, în ordine cronologică, principalele legi, reglementări: Se începe cu Codul comercial maghiar din 1875, care pentru prima dată acordă o deosebită atenție unităților cooperatiste, care au apărut deja la mijlocul secolului al XIX-lea, formulează principiile de organizare și funcționare a unităților cooperatiste, asigurând o totală autonomie acestora, pentru prima dată dă definiția noțiunii de cooperativă. Se continuă cu legea nr. 22 din 1898, care reglementează amănunțit înființarea, organizarea și funcționarea cooperativelor de credit.

Deși aceste izvoare de drept au apărut ca părți integrante ale dreptului economic, dreptul cooperatist a câștigat în literatura juridică deja la acea vreme caracterul de ramură de drept sui generis. (Galovits Zoltán, Dreptul cooperatist maghiar, Budapesta, 1901, pag. 7) Analizând izvoarele de drept din acea vreme autorul ajunge la concluzia că legiuitorul la acea vreme a văzut deosebirile esențiale între diversele forme, cu precădere în modul în care iau naștere relațiile juridice privind calitatea de membru, conținutul juridic al acestei calități, modul de constituire a capitalului social, precum și modul de reglementare al dreptului de proprietate.

După 1920 reglementarea maghiară a fost înlocuită cu cea română. Cooperativele din Ardeal au fost obligate să modifice statutele lor până în anul 1923, în lumina legislației române. Deosebită importanță a prezentat legea de organizare a cooperativelor (publicată în Mon. Of. nr. 71 din 28. 03. 1929), lege prin care s-a acordat un cadru unitar dreptului cooperatist, întrucât aceasta lege a abrogat toate reglementările existente la acea vreme privind cooperativele. Lucrarea analizează amănunțit toate reglementările cuprinse în aceasta lege, care între altele prevedea pentru toate cooperativele din țară obligația de a elabora statute noi.

Această lege a avut o serie de reglementări pozitive, dar din păcate, majoritatea lor, rând pe rând au fost anulate prin decretele apărute în perioada dictaturii regale (1938-1939). A fost anulată autonomia unităților de cooperative, introducându-se un control rigid din partea statului, au fost anulate o serie de atribuții la cooperativele aparținând minorităților naționale, cuprinse în legea din 1929.

După cel de al doilea război mondial reglementările juridice care au apărut pe parcurs au avut drept scop desființarea miocării cooperatiste ale minorităților naționale, cu precădere ale populației maghiare. Măsurile juridice luate în acest scop au culminat prin reglementările din 1949, prin care s-a desființat tot cece constituia esența instituției cooperatiste: autonomia lor, gospodărirea independentă a avutului lor etc.. Introducerea principiului centralismului democratic în organizarea și funcționarea unităților cooperatiste a pus capăt autonomiei cooperatiste. Art. 5 al legii din 1949 prevedea ca unitățile cooperatiste să desfășoare activitatea în strânsă colaborare cu instituțiile și organele statului. Cooperativele au fost obligate să intre în sistemul de planificare unitar al statului, proprietățile cooperativelor, în mare parte, au fost naționalizate, iar veniturile realizate de ele, printr-un sistem fiscal adecvat, au fost acaparate de stat. Această perioadă a constituit punctul cel mai adânc în care a ajuns miocarea cooperatistă în țara noastră. Pentru o atenuare relativă a trebuit să așteptăm două decenii.

În 1968 a apărut legea de organizare a cooperativelor de producție meșteșugărească, în 1970 legea cooperăției de consum, legi care au adus unele mici îmbunătățiri, dar punerea lor în practică s-a târânat ani de zile, menținându-se și pe mai departe amestecul statului, a organelor de partid în viața cooperativelor.

După 1990 a avut loc o intensificare a activității legislative. În primele luni ale anului 1990 au apărut în domeniu cooperatist două decrete (nr. 66 și 67) care reglementau activitatea cooperativelor de producție meșteșugărească și a celor de consum, prin care s-a încercat asigurarea unui cadru juridic propice reorganizării unităților cooperatiste, declarându-se autonomia lor.

Deși au apărut o serie de reglementări, se afirmă în lucrare că de fapt și în prezent există un haos juridic în acest domeniu. Pe parcurs au apărut o serie de legi, care fie că au suferit modificări esențiale, fie au fost suspendate (aceste reglementări sunt înșirate în lucrare). Cu toate acestea, practic, de fapt, România nici astăzi nu are o reglementare juridică adecvată pentru miocarea cooperatistă, care să corespundă cerințelor internaționale.

Autorul este de părere că această situație se datorează faptului că problemele sunt deosebit de complexe, care nu pot fi rezolvate prin ordine guvernamentale de urgență. Este necesară elaborarea unei legi, la pregătirea căreia trebuie atrași specialiști care de decenii se ocupă de problemele teoretice și practice privind cooperăția, cunoscători și a experienței internaționale.

Cele mai frecvente forme cooperatiste întâlnite în Uniune Europeană

SIMON SÁNDOR

În lucrare, care de fapt constituie doar o parte a unui studiu mai amplu, sunt prezentate formele de cooperative pe care le întâlnim astăzi în țările UE și care s-au dovedit deosebit de eficiente. Structura și modul de funcționare al lor diferă de la o țară la alta, prezentând, de regulă, o serie de particularități de specific național. Autorul parcurge rând pe rând diferitele forme ale unităților cooperatiste.

I. Cooperativele de credit.

Din punct de vedere al numărului lor, precum și al efectivului de membri, cooperativele de credit sunt cele mai răspândite din lume. Aceasta datorită faptului că prin activitatea lor vin în ajutorul populației atât de la orașe, cât și de la sate. Primele cooperative de credit au apărut în Germania în sec. al XIX-lea, pentru a servi pe micii agricultori și pe meșteșugari.

Din punct de vedere al structurii, în prezent, apar sub mai multe forme: cooperative locale, organizate din inițiativă locală, de jos în sus, cooperative organizate de bănci centrale înființate în prealabil, deci înființarea acestor cooperative de credit are loc din inițiativă de sus în jos. A treia formă este asemănătoare cu a doua. Și în acest caz se înființează prealabil o bancă cooperatistă centrală, care apoi la rândul său organizează filiale locale pentru finanțarea cooperativelor de variate forme. În prezent în Germania există 2500 de cooperative de credit, clienții cărora doar într-un procent de 50% au calitatea de membru al cooperativei. Aceste cooperative sunt organizate în unsprezece uniuni teritoriale. Fondurile bănești, în marea lor majoritate, sunt procurate de la băncile centrale la care sunt afiliate.

II. Cooperativele de achiziționare, de consum, de valorificare și de prelucrare

Aceste cooperative ocupă primul loc în țările UE. Marea lor majoritate au o structură orizontală. O parte mai mică coordonează vertical activitatea producătorilor de diverse produse agricole. Cu toate că aceste forme sunt prezente în toate țările membre UE, la ele se pot întâlni diverse caracteristici proprii, de natură națională (în Danemarca, în Anglia, în Suedia). De fapt în momentul de față nu există în UE o reglementare unică a acestora. Aceste cooperative asigură pentru membrii lor valorificarea diverselor produse agricole. Se menționează că ele sunt specializate pe diverse produse: cereale, fructe, zarzavaturi, flori, lapte etc., ceea ce înseamnă că există situații când un producător este membru la mai multe asemenea cooperative de valorificare.

III. Cooperativele de prestări de servicii.

Este vorba de cooperative care oferă diverse prestații micilor producători, de regulă în mediul rural. De ex. frecvent oferă executarea mecanizată a diverselor lucrări agricole. Este vorba de folosirea diverselor mașini agricole. Ele nu trebuie confundate cu cer-

curile gospodariilor care, mai ales între cele două războaie mondiale, erau organizate aproape în cele mai multe sate din Transilvania. Aceste cooperative pot fi întâlnite mai ales în Germania și Austria. Proprietarul parcului de mașini este cooperativa. Mașinile sunt procurate din contribuția bănească a membrilor cooperatori. Mașinile sunt uzinate și întreținute prin salariile cooperativei.

Aceste cooperative asigură aprovizionarea membrilor și cu materiale de bază (îngrășăminte chimice, insecticide, semințe pentru semănat, furaje), paralel colectează, prelucrează, păstrează în magazine sale, înzestrate cu cele mai moderne instalații, totodată se ocupă cu prelucrarea, valorificarea prin export a produsele membrilor săi.

Dar întâlnim și cooperative pentru efectuarea de activități de specializare accentuată. De pildă în Danemarca întâlnim cooperative specializate pentru efectuarea lucrărilor de contabilitate, pentru cercetare și informare, pentru testarea animalelor, pentru organizarea de cursuri de perfecționare etc.

IV. Schimbări în aplicarea principiilor clasice, de bază cooperatiste

Autorul se referă la cazurile în care, drept efect al globalizării, au luat naștere forme noi de cooperative, ca de pildă cooperative cu număr limitat de membri, folosirea de părți sociale cu dobânda, cooperative care se asociază între ele, procură pachete de acțiuni la diverse unități comerciale cu ridicata, pentru a mări rolul lor pe piață, în vederea asigurării de venituri mai mari.

Asociația și cooperativa, puncte posibile de evidențiere în dezvoltarea regională.

GYÖRFY LEHEL

Lucrarea de fapt ne oferă impresiile unui tânăr economist, care a participat la o acțiune organizată pentru cunoașterea situației socio-economice a populației din mediul rural. Este vorba de populația comunei Plăieșii de Jos din jud. Harghita. Autorul a fost încântat de cece a constatat în această comună, careia aparțin cinci sate, cu o populație totală de 3150 de locuitori. Au fost completate 197 de chestionare, persoanele chestionate fiind alese în mod cu totul întâmplător. Au fost neglijate familiile compuse numai din vârstnici, care practic nu mai constituie potențial pentru viitor.

Întrucât 90% a familiilor posedă pământ agricol, autorul lucrării s-a concentrat asupra câtorva probleme care se leagă direct de agricultură. În lucrare găsim date privind mărimea medie a terenurilor ce revin pe familie, structura pe culturi a pământului agricol. S-a constatat că suprafața medie pe familie este de 8,3 ha, ceea ce depășește sensibil media pe țară (2,3 ha). Situația este și mai bună mai ales la pășuni și la fânețe. Se prezintă în schimb, ca aspect negativ, lăsarea în paragină de locuitori a unei părți însemnate a terenului agricol, mai ales datorită îmbătrânirii populației, precum și datorită lipsei de mașini agricole și de bani. 30% a terenului agricol sunt necultivate. Cu toate că în regiune există condiții optime pentru creșterea vitelor, numărul mediu pe familie al vitelor este foarte redus (1,34 de vaci, 8,69 de ovine). Treizeci

la sută a veniturilor realizate de populație sunt asigurate din valorificarea produselor agricole. Totodată s-a constatat că foarte multe familii produc doar pentru satisfacerea consumului propriu.

Autorul vede că singură posibilitate de ieșire din neajunsurile constatate, depunerea de eforturi pentru reorganizarea cooperativelor de diverse tipuri (de producție, de valorificare, de consum), prin revitalizarea cărora se va putea pune capăt unor serii de aspecte negative, care în prezent caracterizează situația economică ăubredă a populației din zonă.

Cooperativele maghiare din Transilvania între 1940-1944 (pasaj dintr-un studiu mai amplu)

OLAH SĂNDOR

Lucrarea prezintă situația celor două centrale ale cooperativelor maghiare din Transilvania ("Alianța", Centrale cooperativelor economice și de credit, cu sediul în Cluj și Uniunea cooperativelor "Furnica" din părțile transilvane, cu sediul la Târgu Mureș) după dictatul de la Viena, dictat prin care partea de nord a Transilvaniei a fost retrocedată Ungariei.

Autorul tratează separat cele două centrale. Prezentarea este începută cu Centrala cooperativelor economice și de credit, centrală înființată încă în anul 1920. În toamna anului 1940 la această centrală au fost afiliate 334 de cooperative, din care 156 (46,7%) cooperative de credit, 150 (44,9%) cooperative de lapte, 6 (1,8%) cooperative de exploatare forestieră, 5 (1,5%) cooperative economice și diferite alte cooperative 17 (5,1%). După 30 august 1940 Centrala a fost patronată de ministerul de finanțe, care a intrat în centrală ca fondator, cu parte socială în valoare de 1.200.000 Pengő. Centrala se ocupa cu precădere cu acordarea de împrumuturi micilor gospodari agricoli, prin cooperativele de credit afiliate Centralei. Fondurile bănești Centrala le-a obținut cu o dobândă de 3 la sută, din partea ei creditele au fost acordate unităților cooperatiste cu 4,7 la sută. La rândul lor unitățile cooperatiste au acordat împrumuturi pentru membrii lor cu o dobândă de 6,5 %. În anul calendaristic 1941 totalul împrumuturilor acordate de Centrală au însumat 4.096.266 de Pengő, de care au beneficiat 10.812 cooperatori, din care 87,72 la sută au fost agricultori. Majoritatea împrumuturilor acordate (77,20%) nu au depășit 300 de Pengő. În aceasă perioadă statul ungar a venit în ajutorul noilor cooperative prin acordarea de împrumuturi fără dobândă.

Uniunea cooperativelor "Furnica". Înainte de 1940, această Uniune, la care erau afiliate toate cooperativele maghiare de consum din România, avea sediul la Aiud. După dictatul de la Viena Uniunea s-a despărțit în două centrale. Cea din sudul Transilvaniei a rămas cu sediul la Aiud, cea din nordul Transilvaniei a organizat sediul în Târgu Mureș. Înființarea Uniunii din nordul Transilvaniei, păstrând independența față de Centrala Cooperativelor Furnica din Ungaria, cu sediul la Budapesta, a fost hotărâta la adunarea direcției cooperativelor "Furnica" de pe teritoriul retrocedat Ungariei. Numărul cooperativelor afiliate la 11 noiembrie 1942 a fost 387,

ca la sfârșitul anului 1944 să ajungă la 439. La 18 septembrie 1945 reunificarea celor două Centrale a cooperativelor Furnica cu denumirea Centrala Cooperativelor Populare din Ardeal "Kaláka".

Asimilarea cooperativelor maghiare din România de sistemul instituțional al cooperăției române

OLTI ĂGOSTON

Lucrarea prezintă acțiunea desfășurată în mod organizat de Institutul Național al Cooperăției (INCOOP) după 1945 cu scopul de desființare a mișcării autonome a cooperăției maghiare din România și afilierea forțată a cooperativelor maghiare la organizarea națională a cooperăției române, acțiune inițiată și patronată de Partidul Comunist Român. Acțiunea pentru anihilarea mișcării cooperatiste maghiare a început cu înființarea în anul 1945 în mai multe orașe din Transilvania de nord a unor cooperative – așa zise – muncitorești. Prima unei asemenea cooperative a fost organizată cu denumirea Cooperativa Generală Economică și Industrială a Muncitorilor din Cluj - CGEIM (denumirea în limba maghiară: Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete – MÁGISZ), de asemenea au fost organizate asemenea unități cooperatiste la Odorheiu Secuiesc (UMGISZ), precum și la câteva alte localități din nordul Ardealului. Aceste cooperative au acaparat mai multe cooperative mici, ateliere meșteugărești, chiar și fabrici părăsite de foștii proprietari. Au organizat aprovizionarea membrilor cu mărfuri alimentare care, după război, lipseau de pe piață. Datorită mai ales acesteia, numărul membrilor la aceste cooperative a crescut de la o zi la alta. Deși aceste cooperative au fost înființate pe principiu de clasă socială, puterea centrală le-a desființat rând pe rând, întrucât în conducerea lor, în majoritate cazurilor, erau maghiari, cu toate că au fost recrutați din rândul foștilor activiști ai partidului comunist, care, între cele două războaie, a fost ilegalitate.

Deja în primăvara anului 1945 au apărut mai multe dispoziții legale care au limitat activitatea cooperativelor maghiare, ca bunaoară decretul nr. 525 din 1945, care a obligat cooperativele din Ardealul de nord să elaboreze noi statute de funcționare în conformitate cu legea cooperăției în vigoare în România. Noile statute trebuiau înaintate INCOOP-ului pentru aprobare, care pentru a le ține într-o situație de nesiguranță, la rândul său, a târâgănat aprobarea lor, ba mai mult, nu arare ori, au efectuat în mod arbitrar și modificări chiar esențiale, frânând astfel activitatea lor.

La Congresul pe țară al cooperativelor din România, care a avut loc între 1-6 iulie 1945 la București, la care cooperativele maghiare nu au fost invitate, s-a declarat interzicerea înființării cooperativelor pe bază de etnie, concomitent s-a hotărât afilierea în mod obligatoriu a tuturor cooperativelor din țară, deci și a cooperativelor maghiare, la organele locale ale INCOOP-ului, la federalele județene. În urma intervenției Uniunii Populare Maghiare din România, personal al președintelui Uniunii, Kurkó Gyárfás, vremelnic nu s-a pus în aplicare această hotărâre. Cu toată împotrivire desfășurată de cele două centrale maghiare și de Uni-

unea Populară Maghiară, câştigarea alegerilor parlamentare de Frontul Național Democrat, condus de Partidul Comunist Român, precum și a încheierii tratatelor de pace de la Paris, Uniunea Populară Maghiară nu mai dispunea de puterea politică necesară pentru apărarea autonomiei cooperărilor maghiare. Drept urmare în 1947 cooperativele maghiare, numărul cărora se apropia de o mie, au fost obligate să se afilieze la federalele județene, iar în localitățile cu populație mixtă, unde existau mai multe cooperative de același fel, organizate pe criteriile naționale, au fost unificate, conducerea lor fiind preluată în marea majoritate a cazurilor de reprezentanți ai populației de naționalitate română. Centralele cooperativelor maghiare au funcționat încă un timp oarecare, dar practic nu au mai avut vreo competență. După scurt timp, împreună cu proprietățile de care dispuneau, centralele maghiare au fost preluate de INCOOP, că apoi unitățile de producție aparținând acestora, (fabricile de produse lactate din Târgu Mureș și Cristurul Secuiesc, fabricile de conserve din Dej și Mureșeni, fabrica de cherestea din Gheorgheni, fabrica de butoaie și de drojdie din Sânsimion și altele, pur și simplu au fost naționalizate. Ele sunt și în prezent în proprietatea statului român.

Este nevoie, nu este nevoie? sau a fost, este (?) și trebuie să avem o mișcare cooperatistă!?

CSOMÓS ATTILA

În ultimul timp au apărut multe articole (mai ales în Ungaria, dar nu numai) despre principiile cooperatiste, despre trecutul mișcării cooperărilor, precum și despre moștenirile din trecut, despre importanța mișcării cooperatiste, cu precizări la cooperativele din Transilvania, care la începutul secolului trecut au corespuns perfect intereselor micilor producători maghiari din această regiune. În aceste lucrări autorii își exprimă părerea că ele și astăzi ar corespunde noilor cerințe, reorganizate cu respectarea principiilor clasice, ar putea să contribuie din plin la ieșirea din inpasul economic în care se află populația din mediul rural și ar putea aduce o contribuție la realizarea cerințelor de intrare în UE.

Pornind de la această afirmație, autorul începe cu prezentarea trecutului mișcării cooperatiste din Ardeal, continuă cu situația ei din zilele noastre, ca la sfârșit să formuleze răspunsul la întrebările formulate în titlul lucrării.

În privința trecutului se arată că deja la începutul secolului al XIX-lea au apărut primele cooperative în Transilvania. Prima a fost cea din Cluj, înființată în 1825 de cunoscutul gânditor politic Bölöni Farkas Sándor, după reîntoarcerea lui din SUA. Următoarea cooperativă a fost Asociația de Ajutor reciproc al sinistraților de incedii din Scaunul Mureș, cu sediul în Târgu Mureș. La aceea vreme care incendiile erau foarte frecvente (1839). În anul 1855 tot la Cluj s-a înființat Casa de ajutor, iar în 1862 la Miercurea Ciuc, prima cooperativa de consum din Transilvania.

La sfârșitul sec. XIX, au apărut la Budapesta centralele coopera-

tivelor de consum, respective a celor de credit, ambele în anul 1898. În Transilvania rețeaua cooperativelor maghiare, practic a început să se formeze la 1905, când s-a înființat la Oradea cooperativa de consum "Furnica" din țară, iar în anul 1906 la Aiud reprezentanța în Ardeal a cooperativelor de consum "Furnica", care după 1920 s-au reunit în Uniunea Cooperator de consum din Ardeal, cu sediul în Aiud. În anul 1929, cu sediul în Cluj, s-a înființat Uniunea cooperativelor economice și de credit "Alianța." Sub îndrumarea acestor două centrale cooperativele maghiare din Ardeal între cele două războaie mondiale au desfășurat o benefică activitate, mai ales în mediul rural, cu toate încercările instituțiilor cooperatiste române de pune piedici artificiale funcționării lor. După 1945 a început acțiunea de desființare a mișcării cooperatiste maghiare din Ardeal. Statul român, la inițiativa PCR, a reușit să destrame mișcarea cooperatistă maghiară, pararel și cea română, reorganizând după modelul sovietic întreaga cooperare din România, ceea ce numai avea nimic comun cu cooperativele clasice.

Ca urmare a schimbărilor ce au avut loc după evenimentele din decembrie 1989, a început și în domeniul mișcării cooperatiste o schimbare. Suntem martori a unor încercări modeste de reorganizare a mișcării cooperatiste, de revenire la principiile. Deocamdată rezultatele sunt modeste, pe de o parte, pentru că, cu toate eforturile nu s-a creat cadrul legal adecvat, pe de altă parte datorită faptului că populația a pierdut încrederea în cooperative, ca urmare a suferințelor prin care a trecut în anumite perioade cooperativele ale regimului socialist. Cooperativele de consum, precum și cele de credit formate în sistemul socialist, deși s-a transformat, s-au pauperizat, statul nu a putut să le asigure capitalul necesar pentru procurarea de mărfuri, pentru acordarea de împrumuturi agricultorilor de care au nevoie să desfășoare activitatea de producție în gospodăria lor. În octombrie 1966 prin aplicarea legii 109 cooperativele de credit și de consum s-au reorganizat, totuși nu dispun de autonomie totală, nu dispun de capital corespunzător, deci sunt și pe mai de parte nu pot îndeplini adevărată misiune a lor.

Declararea de statul român aderării la UE, deschide o nouă perioadă pentru mișcarea cooperatistă. Acordarea de ajutor gospodărilor pentru activitatea de producție agricolă este condiționată de calitatea de membru a unei cooperative fie de producție, fie de valorificare. Datorită acestei situații în anii 2001 și 2002 au apărut asociațiile crescătorilor de vite, cooperativele de lapte, dar activitatea lor s-a suspendat pentru că statul român nu a putut acorda sistematic ajutoarele promise. Analizând realizările obținute în țările din UE de micii producători, care tocmai datorită organizării lor în cooperative specializate pot să facă față concurenței pe piață. Prezența cooperativelor pe piață diminuează, limitează sensibil monopolurile, precum și comerțul negru în activitatea de majorare a prețurilor la mărfurile alimentare. Reiese deci ca avem nevoie de mișcarea cooperatistă, deoarece viitorul aparține cooperativelor, pentru că:

- mi^ocare cooperatistă dispune de rădăcini adânci în Europa,
- asigură o adevărată egalitate,
- gospodarul numai în cooperativă poate să-și păstreze autonomia (un membru-un vot),
- între forma de existență a muncitorului salariat și a marelui capitalist, gospodarul cooperativist constituie garanția de păstrare a regiunilor culturale, a menșinerii demografia populației, a ramănerii pe plaiurile natale a poporului,
- cooperativa furnizează prompt informații reale pentru producător,
- politica agrară a Uniunii Europene asigură avantaje micilor gospodari organizați în cooperative și nu monopolurilor, marilor întreprinzători.

Mesaj pentru zilele de astăzi de către Centrala Cooperativelor "Furnica"

GYÖRFI DÉNES

În articolul său autorul vorbește despre principiile care de la înființare au determinat de un secol scopul urmărit și metodele folosite de cooperativele de consum "Furnica" din Ardeal și au reușit în mare măsură să pună capăt lupta de interese cu precădere între membrii populației din mediul rural, asigurând armonie în sfera gălăgioasă a haosului de interese al acestora. Citează din articolele apărute în revista "Alianța", editată de centrala, prin care pe lângă scopurile de natură economică, se atrage atenția unităților cooperatiste să nu neglijeze sarcinile ce le revin în domeniu cultural, social, în domeniul dezvoltării sub toate aspectele a satelor. Deasemenea atrage atenția asupra atragerii și activizării femeilor în viața cooperativelor. Trebuie să depunem eforturi pentru lichidarea haosului existent, formulează autorul, haos care în zilele noastre caracterizează cooperativismul în țara noastră, drept consecință a celor cincizeci de ani, perioadă în care puterea politică a reușit să denigreze ideile nobile ale mișcării cooperatiste.

Cooperativele sașilor și românilor din Transilvania

HUNYADI ATTILA

Studiul constituie prima lucrare amplă, elaborată pe bază de documente, în care autorul se ocupă cu un lux de amănunte cu apariția și funcționarea cooperativelor la cele trei etnii din Transilvania. Textul publicat constituie partea care se referă, cu precădere la cooperativele sașilor și românilor. De fapt sașii au fost primii care au înființat cooperative de credit, nu numai în Transilvania, dar chiar pe teritoriul statului ungar: Kronstädter Allgemaine Sparkasse (Brașov, 1835), Hermannstädter Allgemeine Sparkasse (Sibiu, 1841). După care au apărut cooperative de credit la Mediaș (1862), la Bistrița (1865), precum și la Reghin. Cu puțin în urmă au apărut cooperativele de consum și de producție, centralele, uniunile.

Prima cooperativa de credit la populația română din Ardeal a fost

înființată ca urmare a muncii susținute de învățătorul Visarion Roman, care a reușit să convingă pe locuitorii comunei Rășinari, să înființeze o cooperativă de credit (1867). După care au apărut, rând pe rând asemenea cooperative în mai multe orașe, ba chiar și în unele sate, ca de pildă la Năsăud, la Brașov. În 1888 se înființază la Sibiu Asociația Română Agricolă, în programul căreia figura înființarea de asociații agricole și cooperative de credite, acordarea de ajutor populației de la sate la procurarea de semințe pentru semănat. Acestei asociații aparține înființarea primei cooperative de credit de tip Raiffeisen la România lângă Sibiu. Ca urmare a activității susținute, dusă de Visarion Roman, la 14 martie 1872 s-a înființat la Sibiu Banca Albina, care a devenit cea mai importantă instituție bancară a organizațiilor economice a românilor din Ardeal. În continuare rând pe rând au apărut cooperative române la Făgăraș, la Săliște, la Orăștie, la Timișoara, la Cluj, la Blaj, la Reghin. La începutul sec. XX., numărul cooperativelor române a ajuns la 73.

În continuare autorul se ocupă amănunțit cu mișcarea cooperatistă română din Ardeal între cele două războaie mondiale.

Mesaje din trecut

(din jurnalul lui Nagy Zoltán)

Sunt prezentate notele de jurnal ale dlui Nagy Zoltán, inspector la Uniunea Cooperativelor de consum "Furnica" cu sediul la Aiud, doctor în științe cooperatiste al Universității din Dijon (Franța), după 1945 profesor universitar la Facultatea de Științe Economice a Universității "Bolyai" din Cluj, delegat de conducerea Uniunii să viziteze centrale de cooperative, unități cooperatiste de toate felurile, bănci populare, institute de pregătire de conducători, de contabili pentru cooperative, pentru cunoașterea organizării și funcționării acestora. Deplasarea doctorului Nagy Zoltán s-a desfășurat între 31 octombrie 1936 și 19 ianuarie 1937 și a cuprins toate regiunile țării. Jurnalul întocmit zilnic de dânsul conține informații de deosebită valoare despre mișcarea cooperatistă din România între cele două războaie mondiale. Cu ocazia acestei deplasări s-a întâlnit cu personalități de vază ale cooperativismului românesc (profesorul Gr. Mladenatz, ^{at}. C. Ioan vicepreședinte al Casei Centrale a Cooperativismului, Titu Axentie, secretar general al aceleiași instituții, I. Gălățeanu directorul de studii al școlilor cooperatiste, I. Ianovici, directorul Academiei de Științe Cooperatiste și alți demnitari ai mișcării cooperatiste din România, și cu alte personalități de seamă). A vizitat unități cooperatiste din toate regiunile țării (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Moldova, Basarabia, Bucovina, Banatul și regiuni din Transilvania și Banat, locuite de germani).

Din însemnările dl. Dr. Nagy Zoltán putem afla că toate etniile din țară aveau uniuni cooperatiste și unități cooperatiste proprii. De ex. în Basarabia și Bucovina evreii, germanii, în Basarabia chiar și coloniștii francezi. În Transilvania sașii, în Banat și abia. Reiese că la acea vreme erau respectate întocmai principiile cla-